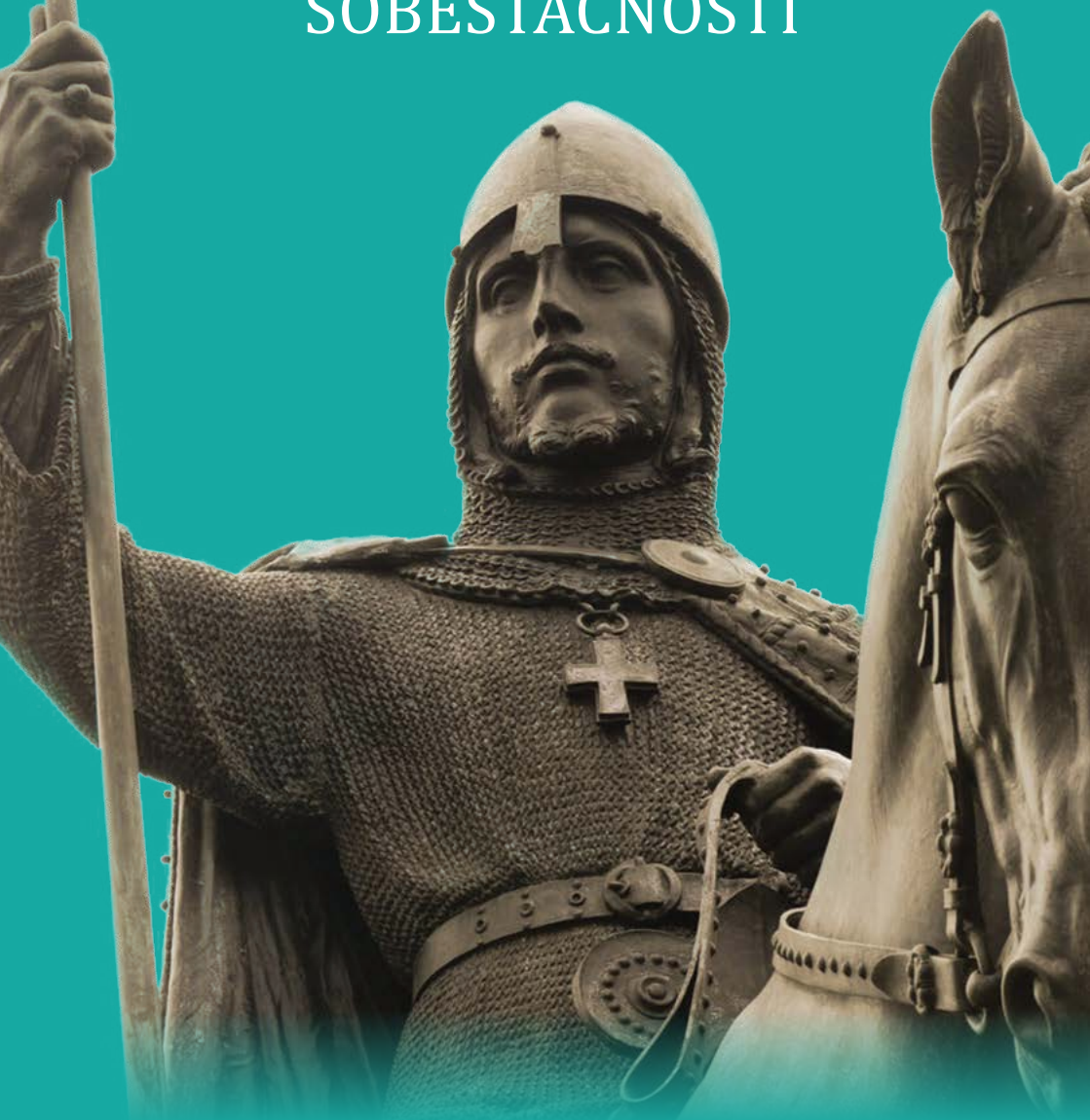

Kolektiv autorů

ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ A NÁVRAT K POTRAVINOVÉ SOBĚSTAČNOSTI

Edice Svatováclavská studia

SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ STUDIA

ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ A NÁVRAT K POTRAVINOVÉ SOBĚSTAČNOSTI

Kolektiv autorů

Jiří Dřízal, Karel Dubský, Aleš Dvořák, Jiří Dvořák, Jiří Hojer,
Tomáš Jirsa, Michal Kovařík, Stanislav Kozlík, Milan Kroulík,
Josef Kubiš, Jarmila Machová, Monika Nebeská, Jan Pivoňka,
Dana Večeřová, Igor Volný, Milan Wenzl

Jiří Hynek (úvodní slovo)

Jiří Hojer (editor)

České zemědělství a návrat k potravinové soběstačnosti

Edice: Svatováclavská studia

Vydavatel: Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 - Hradčany

sss@ssszs.cz

Přední strana obálky: detail Pomníku svatého Václava v Praze

Editor: Jiří Hojer

Sazba: Marta Zechová

Tisk: Tiskárna Helbich, a.s.

Vydání první, srpen 2025, Praha

MK ČR E 24025

ISBN 978-80-909387-3-1

OBSAH

Jiří Hynek:	
Úvodní slovo	5
Jiří Hojer:	
Země jako naše živitelka, dědictví a domov	7
Jiří Dvořák:	
Orná půda a její nenahraditelná hodnota	13
Josef Kubiš:	
Zemědělství jako náš úděl i budoucnost	17
Jiří Hojer:	
Chov dobytka a jeho návaznosti	24
Dana Večeřová:	
Výroba potravin a potravinová soběstačnost	30
Jan Pivoňka:	
Kvalita potravin a její standardizace	34
Jiří Dřízal:	
Ekonomika zemědělské výroby a cenotvorba potravin	38
Milan Kroulík:	
Od precizního zemědělství k zemědělství 5.0	43
Monika Nebeská:	
Ovocnářství a zelinářství	48
Karel Dubský:	
Rybníkářství jako český fenomén	56
Michal Kovařík:	
Chmelařství jako český fenomén	60
Aleš Dvořák:	
Soustavná ideologizace zemědělství a možnosti jeho sebeobrany	65
Jarmila Machová:	
Včelařství	72
Milan Wenzl:	
Agrární strana jako nosný pilíř státu	78
Stanislav Kozlík:	
Zahrádkářství jako prostředek udržování vztahu k půdě	85

Igor Volný:	
Pražská plodinová burza	88
Tomáš Jirsa:	
Agroturistika a obnova drobných památek v krajině	93
Přehled autorů	96

ÚVODNÍ SLOVO

Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu České republiky (AOBP) sdružuje firmy zabývající se výzkumem, vývojem, výrobou, obchodem a marketingem s obrannou a bezpečnostní technikou, materiálem a službami.

Je nevládní, nezávislou, nepolitickou, neziskovou a neobchodní organizací. Je respektovaným a uznávaným partnerem vlády České republiky, ministerstev průmyslu a obchodu, obrany, vnitra a zahraničních věcí, s nimiž má podepsánu řadu dohod o spolupráci.

AOBP se stala i důležitým partnerem a účastníkem legislativních procesů. Podporuje také úsilí firem českého obranného a bezpečnostního průmyslu pronikat na zahraniční trhy. V rámci svého postavení se proto podílí i na exportní politice České republiky.

V naší asociaci jsme si vědomi, že vnější obrana země nezávisí pouze na bojových schopnostech armády a takticko-strategických schopnostech velení, ale také na výkonnosti vojensko-průmyslového komplexu.

Obranyschopnost země má také přímý vztah k výkonnosti a struktuře domácího zemědělství, které v případě konfliktu musí být schopno uživit jak armádu, tak i zázemí. Dějiny nám nabízejí mnoho příkladů, kdy vyhladovění nepřítele platilo jako nejvyšší karta, která rozhodla válku.

Například v roce 1812 po obsazení Moskvy Napoleonovou Velkou armádou podlomili Rusové její morálku vyhladověním a donutili ji k odchodu. Podobně se za americké občanské války 1861-1865 ukázalo, že zemědělství Jihu založené na nepotravinářských produktech, jako byly bavlna, tabák a čaj, navíc orientované na export, je jeho Achillovou patou. Sever s potravinářským zemědělstvím v zádech logicky sáhl k taktice námořní blokády a napadání pozemních zásobovacích kolon, která se ukázala vítěznou. Do třetice, o porážce Německa v první světové válce a jeho kapitulaci v roce 1918 se nerozhodlo silou zbraní na frontách, ale vyhladověním jeho zázemí a následným ekonomickým kolapsem.

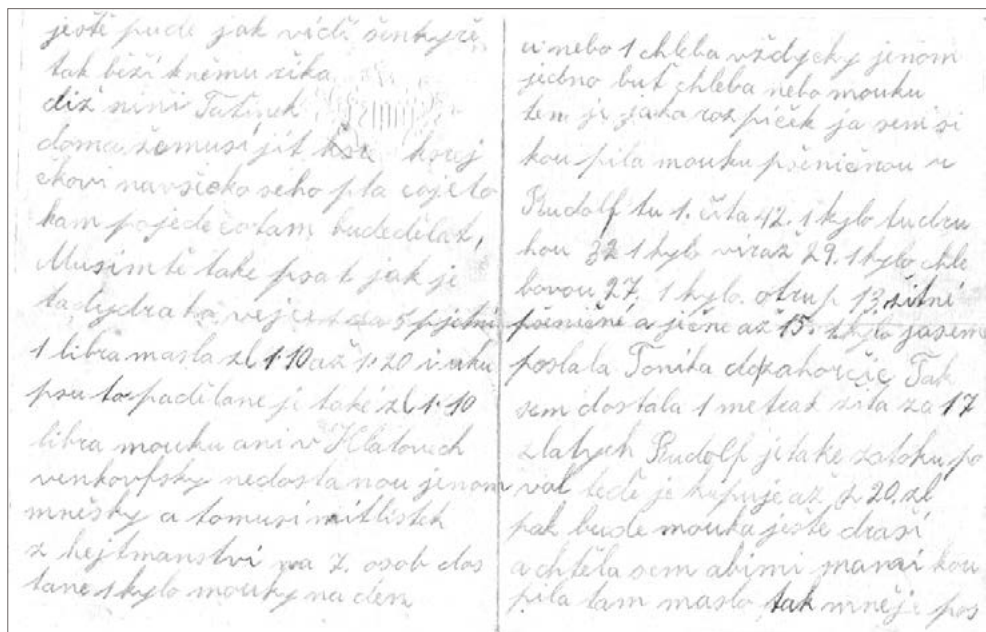
Pro představu, jaký má válka dopad na zásobování obyčejných lidí potravinami, si dovolím krátkou citaci z dopisu, který psala moje prababička pradědovi na frontu v dubnu 1915: „*Mouku ani v Klatovech venkovský nedostanou, jenom městský, a to musí mít lístek z hejtmanství. Na 7 osob dostane 1 kilo mouky na den anebo 1 chleba. Vždycky jenom jedno: buď chleba, nebo mouku...*“

České zemědělství plní pro náš stát a jeho obyvatele vícero zásadních funkcí. Mělo by zajistit základní jistotu potravin jak v mírových dobách, tak i v dobách krize, kdy globální obchod může být nečekaně narušen, jak jsme mohli vidět při blokaci

Suezského průplavu před pár lety, což negativně ovlivnilo ceny kontejnerové přepravy dodnes. Mělo by zajistit kvalitní, výživné a zdravé potraviny, které budou přispívat k celkovému zdraví naší populace. Může být významným zdrojem příjmů národní ekonomiky, pokud se podaří udržet v českých rukou celý řetězec dodavatelsko-odběratelských vztahů „od plodiny na poli k potravíně na pultu v obchodě“. Vlastnictví půdy dává svým majitelům nejen možnost pěstování plodin a chování dobytka, ale je-li v domácích rukou, je i významným antiimigračním nástrojem. Zemědělství hraje významnou roli i v utváření a ochraně naší krajiny. Malebnost naší země, lesy, louky, pole, rybníky, aleje u cest, samostatně stojící křížek či kaplička jsou výsledkem zemědělské kultivace krajiny našimi předky. Podle toho poznáme, že jsme doma.

Přál bych autorům sborníku, aby jejich myšlenky pomohly k naplnění právě takové role našeho zemědělství, což pomůže nejen nám spotřebitelům, ale také významně přispěje k posílení naší státnosti.

RNDr. Jiří Hynek
prezident a výkonný ředitel
Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu ČR
Praha, 15. srpna 2025

Jiří Hynek - dopis prababičky, 1915.

Jiří Hojer:

ZEMĚ JAKO NAŠE ŽIVITELKA, DĚDICTVÍ A DOMOV

K zemi je člověk připoután nezrušitelným poutem, neboť pouze plody země se lidské tělo sytí, roste z nich a pouze jimi se udržuje při životě. Na toto nezrušitelné pouto upozorňuje známý biblický verš: *„V potu tváře budeš jíst svůj chléb, dokud se nenavrátiš do země, protože z ní jsi byl vzat. Neboť prach jsi a v prach se obrátíš.“*¹ Přírodní národy organizované v nepříliš početných kmenech dlouho považovaly zemi za statek volný, který se svou lovnou zvěří a plody divoce rostoucích stromů a bylin je jim k dispozici v neomezeném množství podobně jako vzduch k dýchání. První zemědělci, kteří v době neolitické revoluce začali půdu obdělávat, aby jim přinesla mnohonásobný užitek, ji mimoděk proměnili v statek ekonomický. Ten je k dispozici jen v omezené míře, má své majitele a držitele, svou cenu a může být předmětem směny. Obdělávání půdy a související usedlý způsob života umožnily vznik početných národů, instituce státu, písma a všeho, co souhrnně nazýváme civilizací.

Česká republika je země s dlouhou a bohatou zemědělskou tradicí, s pestrým půdním fondem mnoha bonitních tříd a s přívětivým podnebím mírného pásu. Potud by se mohlo zdát všechno v pořádku. Tíživým dědictvím a velkým rizikem je ovšem holý fakt, že vztah valné většiny našeho národa k půdě a k výrobě domácích potravin v posledních osmdesáti letech ochladl natolik, že myšlenky ochrany zemědělské půdy či základní potravinové soběstačnosti namnoze vyvolávají údiv a nepochopení, slábne i obecné ponětí o procesu, jakým běžné potraviny procházejí, než se dostanou z pole na pulty obchodů. Mnozí lidé i v tíživější finanční situaci odmítají sezónní přívýdělek v zemědělství, neboť se tohoto druhu práce štítí. Zčásti už po roce 1989 a naplno po vstupu do Evropské unie v roce 2004 **převládla nebezpečná iluze, že jakékoliv potraviny můžeme kdykoliv dovézt, globální trh se o naši výživu vždy postará a naše pole můžeme v klidu zastavět, zalesnit či přebudovat na golfová hřiště.** Alespoň se zbavíme bláta na silnicích, zápachu z chlévů a stájí i zvukové kulisy, kterou nás zemědělské stroje a zvířata obšťastňují. Ve skutečnosti se ale věci mají zcela jinak. To hlavní, čeho se tím zbavujeme, je rozumná a přiměřeně zajištěná budoucnost. Je přirozené dovážet produkty, které v našem podnebném pásu nerostou vůbec, nebo sice rostou, ale nedaří se jim, nebo v jejich pěstování či chovu nemáme tradici a nijak zvlášť to s nimi neumíme. Je rozumné vykrýt dovozem momentální neúrodu a bránit omezenou přítomností dovozových alternativ na trhu nekontrolovanému růstu cen. **Avšak u základních potravin, především u chleba, brambor, mléka, vajec a vepřového či drůbežího masa je nanejvýš potřebné udržet si schopnost výroby na úrovni běžné celostátní spotřeby. Jen za tohoto předpokladu je možné vystupovat na mezinárodním poli jako suverénní stát, který**

nemůže být vydírán zahraničními dovozci potravin, ani cizími státy, které mají na takové dovozce a dovozy své páky vlivu. Je zároveň prozíravé věnovat zvláštní pozornost oborům a produktům, ve kterých jsme tradičně silní a umíme si v nich poradit lépe než konkurence v jiných zemích, ať už je to chmelařství, produkce mléka, rybníkářství či včelařství. Ještě nedávno bychom byli dodali cukrovarnictví, avšak zde už jsme nejspíš své výsadní postavení nadobro ztratili.

Přirozeným zájmům zemědělců a rozvoje prvovýroby dnes zásadně škodí čtyřletý volební horizont, jemuž se podřizují podstatné rozhodovací procesy v zemi. Jakákoliv stavba, ať už má sloužit čemukoliv a přinášet užitek komukoliv, se očima čtyřletého mandátu starosty, hejtmana, jejich radních či ministra jeví jako zajímavější než zachování pozemku s ornou půdou původnímu účelu, a to už jen z pohledu stavební zakázky, jež je ve hře. Jindy zase zájem bytové výstavby a developerů může vést ke změnám územního plánu obce zamezujícím stavbě či modernizaci zemědělských provozů, které nezapadají do jejich představ o klidném životě na venkově. **Aby se zemědělství a tím i naši vzdálené budoucnosti měl vůbec kdo zastat, potřebujeme doplnit politické rozhodování ve čtyřletých cyklech kontinuálním řízením státu, které koncepčně pracuje s horizontem minimálně padesáti let a jehož nositelé poskytují politickým elitám rámcová zadání.** Roli takových zadavatelů plnila za první republiky finanční skupina kolem Živnostenské banky a Jaroslava Preisse, přičemž tehdy nebylo žádného důvodu k pochybnostem, zda tato skupina jedná ve prospěch vlasti.

Zdravé zemědělství potřebuje také vyváženou strukturu, tedy především rovnováhu mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Není rozumné vsadit na útlum chovu zvířat jen proto, že dovozci nabízejí v našich obchodech levné maso cizího původu, což je dnes důvěrně známá myšlenková zkratka a trend. Živočišná výroba má mnoho dalších vazeb a vedlejších efektů, které nelze jednoduše škrtnout, nebo snadno nahradit. Především vede zemědělce k pěstování krmiv, jejichž podstatnou složkou jsou pícniny obohacující půdu vzdušným dusíkem a zadržující vláhu, a vrací jim na pole statková hnojiva, jež jsou pro udržení kvality půd nepostradatelná. Pomáhá tlumit problém jednorázové nadúrody, neboť přebytky mohou být uplatněny jako krmiva, stejně jako produkty nedosahující v době sklizně potravinářské kvality. To se týká především obilí, u něhož ztrátu potravinářské kvality většinou způsobuje delší deštivé období v době žní, nebo brambor, které vlivem sucha v době intenzivního růstu často nedosahují předepsané velikosti a povrchového vzhledu. Chov zvířat má návaznost nejen v masném, ale i v mléčném, kožedělném a textilním průmyslu a disponuje tudíž potenciálem široké palety pracovních příležitostí a tvorby přidané hodnoty. Slouží též jako odběratel vedlejších produktů potravinářského průmyslu, například pivovarů, drožděren a cukrovarů.

Soběstačnost ve výrobě základních potravin dává státu do rukou také schopnost zaručit minimální standardy kvality potravin a jejich výroby, která je při spoléhání na dovoz do značné míry ztracena. Tuto otázku nelze pominout a naopak je vhodné v ní hledat cestu k smysluplné podpoře kvalitní domácí produkce potravin.

DALŠÍ FUNKCE ZEMĚDĚLSTVÍ

Zemědělskou činnost také nelze redukovat jenom na výrobu potravin, patří do ní rovněž lesnictví a produkce dřeva a v neposlední řadě i pěstování technických plodin k průmyslovému využití. Tento celek zemědělské prvovýroby má navíc svou krajinotvornou funkci. Většina z nás na první pohled rozezná českou krajinu od krajiny v jiných zemích, je to součást našeho domova, je to důvěrně blízké prostředí, ve kterém jsme se jako děti učili znát svět, dotýkali se jednotlivostí lahodnými slůvky mateřského jazyka, abychom postupně rozuměli stále větším a obecnějším vztahům a celkům. Je to také součást domova, o které máme své idealizované představy zachycené například v malbách Josefa Lady. **A přitom jen málokomu přijde na mysl, že tuto krajinu udržuje a obstarává pro celý národ jen velmi malá hrstka z nás, která se živí zemědělstvím.** Každý, kdo se v životě staral alespoň o malou zahrádku totiž velmi dobře ví, že kulturní krajinu nelze ponechat svému osudu a přitom od ní očekávat stále totéž, pocit domova a bezpečí, jedinečné výhledy z oken, úchvatná panoramata nabízející se na vrcholech hor a pahorků, dojemné návraty na známá místa, turistické výpravy prakticky kamkoliv, houbářské zážitky a ještě mnohé další.

Naše lesnictví založené hlavně na smrkových monokulturách je dnes pod všeobecným tlakem, aby se jich zbavilo a vysazovalo už jen listnaté a smíšené lesy. Smrkové monokultury se paušálně zatracují, ačkoliv jejich neustále zdůrazňovaná nízká odolnost vůči škůdcům a vichřicím není všeobecně platná a neměnná, závisí také na velikosti a umístění lesa, jeho věkovém rozvrstvení, půdních a vláhových podmínkách a na způsobu hospodaření v něm. O čem se pak vůbec nemluví, jsou přednosti smrkového dřeva, které je v mnoha ohledech obtížně nahraditelné, pokud tedy vůbec. **Smrk ztepilý roste rychle a přímo vzhůru, proto je zdrojem levného, rovného a lehkého dřeva, které je ideálním materiálem pro stavební řezivo (krokve, fošny, prkna, latě) a nemá ani soupeře jako cenově dostupné a snadno zpracovatelné palivo.** Nepostradatelné je též v nábytkářském průmyslu. Další nárůst jeho odbytu lze očekávat v souvislosti s rostoucím zájmem o dřevostavby a hybridní stavby, v jejichž prospěch hovoří nízké pořizovací i provozní náklady a výtečné tepelné vlastnosti.

Z čistě technických čili nepotravinářských plodin mělo u nás největší tradici pěstování přadného lnu (stranou ponecháváme dvouúčelové plodiny, jako je řepka olejka nebo mák, mající své technické i potravinářské využití). Len vyžaduje vyšší vzdušnou vlhkost, proto býval typickou plodinou rozšiřující osevní postup v bramborářských oblastech (Podkrkonoší, Českomoravská vysočina, podhůří Jeseníků). Uvádí se, že na jeden hektar přadného lnu připadá jedno pracovní místo ve zpracovatelském průmyslu, který zahrnuje tírny, přádelny a tkalcovny. Kromě lněného plátna z něj získáváme širokou paletu vedlejších produktů, ať už jsou to lněné oleje (fermeže) lisované ze semínek, pokrutiny čili výlisky použitelné jako krmivo, sádrovláknité a izolační desky či biodegradabilní kelímky, přepravky a palety, kvalitní tenký papír z koudele (krátkého vlákna) či podestýlka z pazdeří². České lnářství zásadně poškodilo ukončení dlouhodobých kontraktů na nákup lněných výrobků armádou (uniformy, lůžkoviny, stanové plachty a celtý apod.) po roce 1990 a dovozy dotované produkce ze starých zemí EU.³ I v tomto případě správné nastavení integrovaných systémů

podpory a požadavků kvality od prvovýroby přes zpracování až po státní zakázky může být jednou z cest, jak výhledově znovu pozvednout pěstování a zpracování lnu přadného u nás.

ROZDĚLENÍ MINULOSTÍ

Zemědělci dnes na rozdíl od minulosti představují velmi málo početnou složku společnosti, čemuž také odpovídá relativní slabost jejich hlasu ve vládních předpokojích a parlamentních kuloárech, pokud učiníme srovnání s jinými nátlakovými skupinami. Přesto by při jednotném postupu a efektivní organizaci jistě bylo možné zjednat si daleko větší respekt, jak ukazují příklady Francie či Nizozemí. **Naši zemědělskou veřejnost však stále rozděluje vztah ke komunistické minulosti, kdy se zemědělství u nás od základů změnilo.** Problém spočívá v tom, že jedna skupina hodnotí čtyři dekády optikou událostí padesátých let, a tudíž zcela záporně, zatímco druhá zase optikou praxe a výsledků v osmdesátých letech, a tedy poměrně kladně. Netřeba zdůrazňovat, že část politické scény spolu s nátlakovými skupinami, kterým slabost agrárního lobbingu hraje do karet, podporuje a udržuje popsané rozštěpení sofistikovanými prostředky ideového a mediálního vlivu. **Přitom propast mezi oběma pohledy není nepřekonatelná, stačí si uvědomit délku a dynamiku celého období a hodnotit ho jako složitý celek.**

Kolektivizace či rozkulačení venkova bezesporu patří k nejtemnějším kapitolám našich moderních dějin, neboť jejím nejhorším dědictvím je likvidace celé společenské vrstvy se silným, autentickým vztahem k půdě a zvířatům, k soustavně tvrdé práci, ke svému rodišti, kraji a národu, a zároveň vrstvy, jež byla respektovanou vesnickou elitou. Kolektivizace začala na jaře 1949 rozhodnutím o přechodu na sovětský model kolchozů a sovchozů, u nás nazývaných jednotnými zemědělskými družstvy a státními statky. Hned na počátku došlo k vyvlastnění pronajatých statků, které majitel nespravoval osobně. Sedláci hospodařící osobně museli propustit všechny zaměstnance a nadále směli zaměstnávat pouze členy vlastní rodiny. Následně jim byly zabavovány stroje za náhrady odpovídající zlomku ceny, jejichž reálného vyplacení se navíc zpravidla nedočkali. Byli vyloučeni z vázaného trhu⁴, tedy z nároku na potravinové a šatní poukázky, a tím plně odkázáni na volný trh s jeho výrazně vyššími cenami. Stupňováním předepsaných dodávek se je státní moc snažila uštvat a zlomit, aby vstoupili do družstev, nebo odevzdali hospodářství státnímu statku. Vybraní rolníci byli s celými rodinami a s minimem povolených osobních věcí vystěhováni z rodných usedlostí, jež obratem propadly státu. V letech 1950 až 1951 a znovu v letech 1953 až 1959 probíhala tato praxe na úrovni okresů, avšak mezi listopadem 1951 a srpnem 1953 byla zostřena jako celostátní Akce K⁵, při níž se s vysídlení zacházelo jako se zločinci, povolené osobní věci určoval prokurátor, přidělenými místy pobytu bývaly nejnuznější příbytky v odlehlých koutech republiky a samozřejmostí zákaz vstupu na území okresu, odkud byli vystěhováni. Takto byly postiženy přes 4 tisíce selských rodin. Zcela běžná byla dlouholetá věznění v pracovních táborech pro neplnění dodávek, vylučování potomků ze studia a celá řada dalších brutálních metod.

Kolektivizace se oproti původním záměrům protáhla na celé desetiletí. Po drastické první vlně pronesl prezident Antonín Zápotocký v srpnu 1953 na Klíčavské přehradě naivní propagandistický projev, v němž prohlásil, že nikdo nebude nucen ke vstupu do družstva ani v něm držen násilím. Krátce nato se lavinovitě rozpadlo na půldruhého tisíce již založených družstev a jejich členové se vrátili k soukromému hospodaření. Teprve druhá vlna v letech 1956 až 1959 selský odpor definitivně zlomila. Vzhledem k tomu, že rozkulačení navazovalo na revizi pozemkové reformy z roku 1947, která postihla hospodářství o výměře 50 až 150 ha orné půdy a velkostatky nad 150 ha doposud zachované na výjimku, došlo v sektoru k velkému technologickému regresu⁶, tedy k opouštění pokročilých metod hospodaření ve prospěch zaostalejších postupů. Družstva totiž často zakládali chudí kovozemědělci⁷ a „kravičkáři“⁸, k řízení velkých hospodářství nebyla připravena zkušenostmi ani znalostmi členů, obzvláště když bývalí „kulaci“ v nich zprvu nesměli zastávat žádnou funkci. Do vedení státních statků zase bývaly dosazovány politicky prověřené osoby z jiných oborů, které najímaly po celé republice problematické pracovní síly, jež nebyly použitelné pro žádnou složitější práci v průmyslu. Dříve často dobře fungující odbytová zemědělská družstva integrující i zpracovatelský průmysl (družstevní mlékárny) naopak byla zrušena. **Přesto paradoxně platí, že dokončení kolektivizace a rozbití přirozené struktury selského hospodaření vytvořilo podmínky pro rychlou modernizaci zemědělství shora v šedesátých letech, zejména v oblasti mechanizace.** Například jenom hromadné zavedení kombajnů na sklizeň obilí znamenalo sloučení několika náročných činností do jedné: žeň obilí, vázání do snopů (ručně či samovazem), dosušování v panácích, svoz do dvora a výmlat. Znamenalo zároveň prudký pokles potřeby pracovních sil a jejich odchod z oboru, kterému napomáhaly i podstatně vyšší mzdy v průmyslu. Stroje postupně ovládly veškerou práci na poli a značný díl práce v chlévech.

Zemědělství sedmdesátých a osmdesátých let už vypadalo výrazně jinak, než koncem let padesátých. Malá družstva se sloučila do velkých celků, do jejichž vedení začali přicházet lidé s vysokoškolským odborným vzděláním a zaměstnanec-kým přístupem k práci. Velkým dílem nebyli zatíženi ani vztahem k selské minulosti, ani aktivní účastí na kolektivizaci. **Naplno se začala projevovat efektivita velkých celků umocněná mechanizací a všeobecným rozšířením chemických přípravků ochrany rostlin.** Brzdou rozvoje družstev zůstával fakt, že stále se spíše jednalo o kolchozy než skutečná družstva, tedy že plnění centrálně stanoveného výrobního plánu mělo přednost před vlastními hospodářskými záměry družstevní samosprávy. Samořízení bylo usměrňováno jak okresní zemědělskou správou, tak politicky po stranické linii. Odrazem toho pak často byl velmi mělký vztah družstevníků k práci i společnému majetku. Příležitost pro iniciativu a podnikavost naopak nabízela přidružená výroba, kterou měly být řešeny chronické problémy s nedostatkovým zbožím a s těžkopádností dodavatelských řetězců. Fenoménem osmdesátých let se stalo JZD Agrokombinát Slušovice, které rozvinulo přidruženou výrobu v široké paletě náročných výrobků od insekticidů přes pneumatiky až po počítače. Jeho takřka zázračný úspěch se ovšem nezrodil náhodou. Zčásti byl výsledkem soupeření nedocenených technokratů kolem dlouholetého premiéra Lubomíra Štrougala, usilujících o „výkladní skříň“ své hospodářské politiky, se zkonstatělymi stranickými

špičkami kolem Gustáva Husáka. Ale kromě toho stál na cílené personální politice, která dokázala využít pracovní síly odchované Baťovou školou práce⁹, kterých byl tehdy na Zlínsku stále ještě relativní dostatek.

Politická změna po roce 1989 přinesla majetkové restituce a transformaci družstev, ale návrat k soukromému hospodaření zůstal z mnoha důvodů jen menšinovou záležitostí. Mnoho ekonomických parametrů ustálených před rokem 1989 zůstalo zachováno, zejména v rostlinné výrobě. **Ještě v době vstupu do EU v roce 2004 byla průměrná rozloha orné půdy na jeden podnik pětkrát až šestkrát větší, než činil průměr dosavadních dvanácti členských zemí EU.** Společná zemědělská politika EU byla nastavena na jinou strukturu zemědělství a společně s nevhodně vyjednanými a diskriminačními podmínkami vstupu to způsobilo šok v prvních letech omezené suverenity ČR v rámci EU. Naše zemědělství však opět prokázalo svou odolnost a životaschopnost, což ale vůbec neznamená, že by se dnes nacházelo v optimálním stavu. Nad otázkou, co je tím optimálním stavem a jakým směrem vykročit k jeho dosažení, se zamýšlejí v následujících článcích jednotliví autoři. Kéz jejich myšlenky padnou jako semínka do úrodné, dobře připravené půdy!

Poznámky:

- 1) Bible svatá, Genesis 3,19.
- 2) Pazdeří je dřevitý odpad ze stonku lnu, který se odděluje v tírňách.
- 3) V ČR byli pěstitelé lnu od roku 1992 bez přímých podpor, zatímco pěstitelé v EU dostávali dotace v průměrné přepočtené hodnotě 30 000 Kč na hektar. In: Prokop Šmirous: Len je žádaná surovina. Úroda, ročník XLIX, 7. února 2001.
- 4) Vázaný trh byl vytvořen v době německé okupace za války a po válce trval až do měnové reformy v červnu 1953. Vztahoval se na vybrané základní zboží v režimu regulovaných cen, jež bylo ke koupi za poukázky distribuované státním přidělovým systémem.
- 5) „Akce K“ byla plným názvem *Akce kulak* a jednalo se o společnou iniciativu ministerstev vnitra, vnitřní bezpečnosti a spravedlnosti.
- 6) Jana Burešová: Osudy československého zemědělství po druhé světové válce 1945 – 1960. In: Historický obzor č. 7, Praha 1997.
- 7) Malí rolníci, kteří hospodařili při zaměstnání v průmyslu.
- 8) Nejmenší rolníci a chalupníci, kteří si nemohli dovolit držet koně, a tak byli závislí na volském potahu, případně zapřahali dojnou krávu.
- 9) Vzdělávací instituce založená ve Zlíně Tomášem Baťou v roce 1925, která ukončila svou činnost v roce 1948. Spojovala odborné vzdělávání kvalifikovaného dělnictva s formováním osobního charakteru a důrazem na základy správného hospodaření.

Jiří Dvořák:

ORNÁ PŮDA A JEJÍ NENAHRADITELNÁ HODNOTA

Vývoj lidské civilizace od počátku souvisel s vývojem zemědělství a s postupným růstem zemědělské produkce, který umožnil, aby se větší část obyvatel nemusela věnovat tomu základnímu – výrobě potravin k zajištění vlastní obživy. Bez obdělávání půdy by se lidstvo nebylo dostalo tam, kde je. V našich klimatických podmínkách nastal poslední hladomor ve druhé polovině 18. století, a to zejména vlivem mimořádného výkyvu počasí v letech 1771 a 1772 a v důsledku vysoké daňové zátěže po sedmileté válce. To, že i v minulém století nedostatek úrody zásadně ovlivnil dějiny národů, ukazuje mnoho událostí, zejména v zemích mimo Evropu a Severní Ameriku (Evropa a Severní Amerika měly vyspělejší zemědělství, civilizace zde byla vyspělejší a tím pádem méně náchylná k otřesům v závislosti na rozmarech počasí). Půda vždy byla, je v současnosti a bude i v budoucnu důležitou a jedinečnou hodnotou, o kterou se vedly spory i války. Její držení se politicky různě reguluje, přičemž její užitná hodnota z hlediska obživy i životního prostředí zůstává v čase prakticky neměnná. Ovšem tím, jak roste lidská populace a zvyšují se její nároky, zvyšuje se i tlak na zábor půdy pro nezemědělské využití. Následkem tohoto vývoje dlouhodobě roste tržní a strategická hodnota půdy, tedy nejen ta finanční, co je na první pohled viditelná, ale i ta neméně důležitá, kterou si v klidných dobách neuvědomujeme, a to je hodnota bezpečné a nezávislé produkce potravin.

Kvalitní orná půda se vyvíjí a vzniká při soustavné péči rolníka stovky let. Je proto důležité, aby tato péče vycházela i dnes ze znalosti praxe a byla v souladu s poznatky vědy. Často jsme v minulosti byli svědky brutálních politických zásahů do vlastnictví půdy i hospodářských postupů při jejím obdělávání. Druhá polovina minulého století je toho dobrým důkazem. Jeden režim rozorával meze a v honbě za maximalizací rozlohy půdního fondu odvodňoval podmáčené pozemky systémem meliorací, aby za pár desítek let jiný režim dotoval budování krajinných prvků (mezí, cest a remízků) a obnovu mokřadů. Boj s přírodními silami nelze vyhrát, je lépe jim porozumět a hospodařit v souladu s nimi a zejména s dobrou znalostí místních podmínek. A to nemůžeme očekávat od úředníků z Prahy, natož od bruselských komisařů usilujících o jednotnou regulaci zemědělství v kontinentálním měřítku, kde jsou v různých oblastech tak diametrálně odlišné přírodní podmínky, jako např. v Portugalsku či Řecku na jedné straně, a ve Švédsku nebo Finsku na straně druhé.

U půdy je situace složitější v tom, že nelze zodpovědně prohlásit, že vše vyřeší trh, jako třeba v maloobchodě. Nechat zničit ornou půdu vodní či větrnou erozí je možné během několika málo let, k obnově úrodnosti degradované půdy však není jiné ces-

ty než mnohonásobně delší a soustavné péče celých generací. Bezohledně zastavět ornou půdu je velmi snadné, zatímco vrátit ji původnímu účelu je takřka nemožné. Narazili bychom nejen na vysoké náklady kompletní demolice staveb a vyčištění pozemků, ale hlavně na zájmy jejich vlastníků, zájmy provozovatelů inženýrských sítí a komunikací, zájmy obcí s jejich územním plánováním a mnohé další.

Je smutnou vizitkou našeho národního hospodářství ve 21. století, že nám v průměru ubývá přes 10 hektarů orné půdy denně. Celkem v naší zemi ubylo za posledních sto let více než milion hektarů zemědělské půdy. Mezi základní dlouhodobé zájmy menšího státu logicky patří ochrana zemědělského půdního fondu, přičemž zůstává zásadním problémem, že optikou čtyřletého volebního období se zpravidla jeví jako důležitější vybudovat pro občany supermarket se spoustou asfaltu a betonu kolem, který znemožňuje vsakování srážkové vody a navíc vytváří tepelný ostrov. Je jednodušší vybudovat mimoúrovňovou obří křižovatku či přízemní logistický sklad, je jednodušší vybudovat cyklostezku či fotovoltaiickou elektrárnu na poli. Všechno se zdá jednodušší než rasantně zpřísnit ochranu orné půdy ve prospěch celé naší země i místních zemědělců, kteří budou zajišťovat obživu obyvatel v dohledné i vzdálené budoucnosti, určitě vzdálenější, než kam sahá životnost uvedených staveb. Naše zeměpisná poloha je vysoce atraktivní pro budování skladů a logistických center pro Německo a celou střední Evropu, a existuje bohužel velký nepochopitelný vlivem této atraktivity a úrovně ochrany zemědělské půdy proti jejímu nežádoucímu a nadměrnému zabírání pro jiné účely. Hektar je u nás v průměru třikrát až třiapůlkrát levnější než v Německu či Rakousku a vynětí z půdního fondu je snazší. Správně by to mělo být naopak, naše půda by měla být o něco dražší a vynětí z fondu obtížnější, aby se každá podobná stavba k podnikání s nízkou přidanou hodnotou, zato s vysokými nároky na velikost pozemku a s vedlejším efektem zahuštění nákladní dopravy všestranně a důkladně zvážila, než se uskuteční.

Dlouhodobé hledisko pracujících s výhledem padesáti a více let, které je při ochraně půdy podstatné, dnes postrádáme nejen na úrovni státu a obcí, ale často i na úrovni vlastníků. Vlastnictví po restitucích je u nás nezdravě roztržštěné a velkým dílem formální, k čemuž se nově přidružuje ještě problém spekulativního vlastnictví, kterým se půda opět dostává do rukou lidí bez jakéhokoli vztahu k ní. V této souvislosti by našemu zemědělství prospělo, aby stát usnadnil nebo přímo podpořil postupnou koncentraci půdy do rukou těch, kteří na ní hospodaří a v místě svého podnikání také bydlí.

K udržení úrodnosti půd je zapotřebí udělat mnohé i na straně zemědělců samotných. V posledních sedmdesáti letech prošla naše krajina zásadní proměnou. I kdyby snad globální klima bylo zcela stabilní, platí, že dnešní krajina se mnohem rychleji zahřívá, a to nejen vinou přibývajících tepelných ostrovů (zástavba, asfaltové a betonové plochy), ale i svého výrazněji stepního rázu. Velké lány obilovin či řepky se nemalou část roku chovají jako suchá step (dozrávající suché rostliny, strniště). Navíc žijeme v době teplého klimatického výkyvu, který s krátkou přestávkou v letech 1945 až 1975 trvá od roku 1890. Pro zemědělce nejsou důležité akademické debaty, nakolik se jedná o přirozené vynořování z „malé doby ledové“ a nakolik jde

o proces způsobený průmyslovou činností člověka, nýbrž jak na měnící se podmínky správně reagovat. Jarním suchům a dlouhým obdobím horkého léta lze čelit rozšiřováním výměr ozimů nebo plodin jako je sója či kukuřice, které je lépe snášejí. K zadržování dešťové vody přímo v orné půdě lze ideálně využít pěstování pícnin (jetel, vojtěška, vikev, hrách, bob) a souběžného chovu skotu. Pícniny zajišťují dlouhodobý výskyt zeleně na polní ploše, čímž se snižuje odpar vody z půdy. Mimoto chemicky váží vzdušný dusík a skrze svou kořenovou soustavu jím obohacují půdu. A nakonec slouží jako krmivo skotu, který produkuje mrvu považovanou za kvalitní organické hnojivo. Půda, jež je jím pravidelně hnojena, dokáže lépe za deště vodu přijímat a za sucha si ji udržet. U pícnin je na místě zaměřit se na odrůdový a technologický pokrok v pěstování. V chovu skotu pak v duchu našich tradic finalizovat přidanou hodnotu v domácím mléčném, masném i kožedělném průmyslu tak, jak je to ve vyspělých zemích mírného klimatického pásma běžné a z národohospodářského pohledu logické. Vedle návratu k organice v půdě je důležité zkoušet a nenásilně podporovat také zavádění nových metod v zemědělství. Rolník ví, že kukuřice je důležitá plodina odolná vůči výkyvům počasí, zároveň ovšem ví, že je velmi riziková z hlediska eroze, pokud je vyseta i jen na mírně svažitých polích. Zde může pomoci státem rozumně financovaný výzkum k nalezení nových i k vylepšení už známých metod, jako je setí kukuřice do mezipločin či setí do nezpracované půdy.

Celkové zdraví a kvalitu orných půd dnes výrazně snižuje také používání těžkých kolových traktorů v hmotnostním rozmezí 5 až 15 tun. Zemědělce k tomu vede ekonomická nutnost obdělávat velké rozlohy polí s minimálním počtem pracovních sil. Traktory a těžká technika vůbec způsobují nežádoucí zhutňování spodní, podorníční vrstvy půdy, u níž podstatným způsobem klesá propustnost pro srážkovou vodu a klesá i přirozená vzdušnost. Část srážkové vody proto zbytečně z polí odtéká nebo zůstává stát ve velkých loužích na povrchu, nižší vzdušnost zase způsobuje nižší schopnost přirozené regenerace. Řešením jsou například pásové traktory, které mají mnohonásobně větší styčnou plochu s povrchem pole, a tak při stejné hmotnosti vykazují mnohem menší měrný tlak než jejich kolové protějšky. Problém dnešních pásových traktorů s gumovými pásy je hlavně v nižší spolehlivosti a z ní plynoucích nákladech navíc. Každá výměna přetrženého pásu je jednak drahá, a jednak časově náročná. V této věci by stát neměl váhat s podporou pro zemědělské vývojáře, kteří budou hledat způsob, jak praktické nevýhody pásových traktorů odstranit a dostat je ve velkém na naše pole. Zemědělský výzkum a vývoj by rovněž mohl hledat inspiraci v téměř zapomenuté technologii parních lokomobil, které vjížděly ve dvojici na protilehlé souvratě a posílaly si řiditelný pluh na tažném laně.

Na tomto místě si dovolím malé shrnutí. Budoucnost naší orné půdy, a tím i naší země a národa spatřujeme v následujícím:

1. Posílit obecné povědomí o bohatství, které orná půda představuje, o jeho trvanlivosti a o tom, jak snadno je lze ztratit, a jak nesnadno se získává zpět.
2. Zpřísnit zákonnou ochranu půdy tak, aby vytvořila novou cenovou rovnováhu a půda nebyla převážně chápána jako levný stavební pozemek pro podřadné za-

hraniční investice, a aby naopak byl brán ohled na aktivně hospodařící produkční zemědělce.

3. Zvyšovat schopnost půdy zadržovat vodu a její úrodnost například podporou moderních chovů skotu a navazujícího průmyslu a podporou pícninářského výzkumu.
4. Zacílení výzkumu a vývoje k novým technologiím a odrůdám vhodným do měnění se klimatu (setí kukuřice do nezpracované půdy a jiné) i k šetrnějším postupům při obdělávání půdy ve velkém.

Zdravá půda plodí zdravé potraviny, proto je potřebné snižovat spotřebu chemických přípravků na ochranu rostlin a umělých hnojiv jejich rozumným a rentabilním využíváním ve prospěch půdní úrodnosti. Každá země se musí snažit v zájmu svých obyvatel a své budoucnosti, aby její zemědělci měli pevnou půdu pod nohama.

Josef Kubiš:

ZEMĚDĚLSTVÍ JAKO NÁŠ ÚDĚL I BUDOUCNOST

Zemědělství zaujímá v každé společnosti významné, ne-li rozhodující postavení. Dnes není na světě vyspělý stát, který by zároveň neměl vyspělé zemědělství. Zabezpečení dostatku kvalitních potravin pro své členy je jednou hlavních priorit každé kultury, každé společnosti. Dnes si mnozí důležitost dobře fungujícího zemědělství ani neuvědomujeme, protože potravin máme nadbytek a považujeme za samozřejmost, že to tak bude už napořád.

VZNIK ZEMĚDĚLSTVÍ

Počátky zemědělství se datují do doby kolem roku 8 tisíc před Kristem, kdy se z kočujících lovců a sběračů postupně stávali usedlí zemědělci. Začali si ochočovat divoká zvířata a začali pěstovat užitečné plodiny, hlavně první obiloviny. Rozvoj má své počátky v úrodných údolích velkých řek, v Egyptě a na Středním východě. Místní lidé zjistili, že když se řeka rozlije a zalévá půdu, vytvoří se podmínky pro větší úrodu. Tak začali sami budovat závlahy, aby získali větší plochu s vyšší úrodností. K tomu bylo ovšem zapotřebí spolupráce mnohem více lidí, a tak vznikly v povodí těchto řek první státní útvary. Chov zvířat umožnil hnojení půdy statkovými hnojivy a tím se dále zvyšovala úrodnost. Postupně, tak jak se zvyšovala úroveň hospodaření, zvyšovalo se i množství vyprodukovaných potravin. Užívalo se více lidí, populace začala narůstat mnohem rychleji, přičemž její nezanedbatelná část se už nemusela věnovat zajišťování obživy, ale mohla se věnovat řemeslům, obchodu a správě či obraně státu. Začala se formovat kulturní společnost s dělbou práce. Další rozvoj nastal po objevení Ameriky dovozem dosud neznámých plodin, především brambor, kukuřice, rajčat a papriky. Zdokonaloval se systém hospodaření, část výměry se záměrně nechávala ladem jako úhor, aby si půda odpočinula a přirozenou cestou doplnila živiny, pak se zavedl trojhonný osevní postup, začalo šlechtění domácích zvířat k vylepšení jejich užitkovosti. Největší rozvoj v zemědělství nastal na přelomu devatenáctého a dvacátého století, kdy se začaly používat stroje a průmyslová hnojiva.

ENERGIE JE ZÁKLAD VŠEHO ŽIVÉHO NA ZEMI

Veškerý život na Zemi nutně potřebuje k vlastnímu zachování a reprodukci energii. Jelikož jejím jediným vnějším zdrojem je Slunce, je živá příroda zcela závislá na sluneční energii, kterou dokáže zachytit a zpracovat jenom zelené rostliny při fotosyntéze. Rostliny si ze vzduchu odeberou CO_2 , z půdy vodu a ostatní živiny a při fotosyntéze vytvoří organickou hmotu, ve které je uložená sluneční energie. Silně zjednodušeně: $6 \text{ CO}_2 + 6 \text{ H}_2\text{O} = \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6 \text{ O}_2$. Rozkladem této biomasy získáme uloženou energii, kterou potřebujeme k svému životu a do ovzduší vrátíme CO_2 .

a vodu: $C_6H_{12}O_6 + 6 O_2 = 6 CO_2 + 6 H_2O$. A je lhostejné, zda to byly potraviny, krmivo pro zvířata nebo nafta k pohonu strojů. Všichni jsme závislí na sluneční energii, prvotně zelené rostliny, na zelených rostlinách pak býložravci, na nich všežravci a nakonec masožravci. I ta fosilní paliva, uhlí, ropa a zemní plyn, která používáme k našemu pohodlnému životu, vznikla nejspíš přeměnou dávných rostlin či mořského planktonu při vysokém tlaku a bez přístupu vzduchu, neproběhla žádná oxidace, čímž zachovaly a koncentrovaly dříve uloženou energii. Sluneční energie dopadající na Zemi je takové množství, že energie dodaná v průběhu jediné hodiny by mohla stačit celému lidstvu na celý rok. Jde jen o to, jak ji zachytit. Zatím to uměly jen zelené rostliny. Podstatou zemědělství je tedy problém, jak pomocí zelených rostlin efektivně zpracovávat sluneční energii, kterou vše živé potřebuje ke svému životu. V létě v poledne dopadá u nás na $1 m^2$ 1000 W energie, za rok je to 1000 kWh. Dnes fotovoltaické elektrárny dokáží zachytit 20 až 25 % z tohoto množství. Problém je, že slunce svítí jen ve dne a takto vyrobenou energii neumíme skladovat, abychom jí mohli použít dle potřeby. Zelené rostliny to ale dokáží, umíme je skladovat po dlouhou dobu ve formě obilí, oleje, cukru, krmiva nebo dřevní hmoty, a ty pak použít tak, jak potřebujeme. Intenzivně pěstované plodiny dokáží zachytit za rok z $1 m^2$ až 6 kWh energie (cukrovka, kukuřice), extenzivní plochy travních porostů bez hnojení naopak zachytí jen desetinu tohoto množství. Každá společnost v průběhu dějin lidstva potřebovala ke svému rozvoji dostatek energie, kterou v minulosti zajišťovalo jen zemědělství. Změna přišla začátkem průmyslové revoluce, vynálezem parního stroje v roce 1765 a využíváním energie z uhlí ve Walesu, jež umožnily rozvoj Velké Británie. Rozvoj USA začátkem 20. století zase umožnil vynález sériové výroby vozů se spalovacím motorem a velká naleziště ropy v Texasu. Energie z fosilních paliv je základem našeho pohodlného života, potraviny se z ní ale nevyrobí, a tak má zemědělství v obživě lidu svou nezastupitelnou úlohu.

ZEMĚDĚLSTVÍ A ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

V současné době je zemědělství samozvanými zachránci planety před klimatickou změnou považováno za jednoho z největších znečišťovatelů s tím, že se celkově podílí na škodlivých emisích 9 – 21 %. U nás je to podle oficiálního údaje ČHMÚ jen 5,5 %. Nespočet publikací uvádí, kolik CO_2 a methanu pochází ze zemědělské výroby, jak je zemědělství škodlivé svým podílem na kumulaci skleníkových plynů v atmosféře, které způsobují oteplování planety. Nikde jsem se ale nedozvěděl, kolik CO_2 zemědělci pěstováním ušlechtilých plodin odebrali z ovzduší. Zemědělství je biologická činnost, která je součástí koloběhu živin v přírodě a svou výrobou se na žádném zvyšování koncentrace skleníkových plynů nepodílí. Rostliny si například při svém růstu CO_2 z ovzduší odeberou, následně se tam vrací po rozložení vypěstované organické hmoty, čili jde pouze o **koloběh uhlíku v přírodě**. Těch nepravd anebo polopravd s puncem „vědeckého faktu“ se ovšem používá daleko víc. Stále se traduje, že amazonský prales má zásadní roli při globální výrobě kyslíku, že to jsou plíce světa. Ve dne, když probíhá fotosyntéza, rostliny produkují kyslík, v noci jej ale zhruba čtvrtinu zase spotřebují při dýchání. Zbýlé tři čtvrtiny se spotřebují na biologický rozklad rostlin, když odumrou. Je-li prales v rovnováze, kdy se stejné množství, které přirůstá současně také rozkládá, tak je kyslíkově neutrální. Další polopravdu jsem četl před třemi lety od jednoho našeho profesora, biologa, člena Akademie

věd ČR. Krkonošské horské louky prý zarůstají dřevinami vlivem oteplování planety. Nejspíš neví, že ty louky nejsou původní, ty tam vyloučením dřevin vytvořil člověk, když v 17. století osídloval hory a přivedl si s sebou dobytek. Od sedmdesátých let minulého století už skot na pastvinách v Krkonoších není, louky se nesekejí a tak zarůstají bez ohledu na možnou změnu klimatických podmínek. Narůstá také tlak na snižování stavů hovězího dobytka kvůli produkci methanu. Methan sice vykazuje výraznější skleníkovou efektivitu než CO_2 , je ale nestálý, a pokud není spotřebován při hoření, do 12 let se úplně rozloží. Cesta methanu také začíná odběrem CO_2 z ovzduší rostlinou a vytvořením organické hmoty, při jejímž rozkladu se za jistých podmínek vytvoří methan a ten se pak v atmosféře do 12 let zpětně rozloží na CO_2 a vodu.

Nám zemědělcům je dáváno za vinu, že špatně hospodaříme s vodou a velkou měrou se podílíme na úbytku vody z krajiny. Voda v krajině je velkým problémem celosvětově a je třeba ho řešit. Naši předkové když vypálili les a založili vesnici, tak také vybudovali rybník, aby v době sucha měli vodu. V suchých oblastech měla každá osada podzemní nádrž na vodu, většina ji má dodnes. U nás se od roku 1945 do roku 1990 postavilo kolem 90 přehrad a nádrží, včetně Vltavské kaskády. Od té doby jsme dostavěli jen Dlouhé stráně (přečerpávací elektrárnu v Jeseníkách), dvacet let diskutujeme o Heřminovech, jinak vůbec nic. Neustále zabíráme půdu, betonujeme a asfaltujeme plochy pro velkosklady, supermarkety, parkoviště a dálnice, voda po dešti se nemá kam vsáknout a rychle odtéká řekami do moří. Na jihovýchodním okraji Prahy takto pod betonem skončily od roku 1990 tři tisíce hektarů půdy, tato oblast je každý rok ochuzena o 18 miliónů m^3 vody, přičemž nádrž na vodu se nepostavila žádná. Stoupá také odběr, a tak jen kopeme stále hlubší a hlubší studny, někde už není spodní voda ani ve 300 metrech. Při stoupajících výnosech stoupá i odběr vody transpirací rostlin. V období intenzivního růstu rostliny odeberou 3 až 4 mm srážkové vody (tj. 3 – 4 litry/ m^2) denně. Srážky v době vegetace nestačí doplňovat odběr, je proto důležité zadržet zimní vláhu jako zásobu na vegetační období. Tu nejlépe zadrží půda během zimy ponechaná v hrubé brázdě po hluboké orbě, což věděli naši předkové po staletí. Dnes je hluboká zimní orba politicky odmítána a omezována, prý způsobuje erozi a uvolňuje CO_2 . V zimě jsou srážky obvykle mírné, erozi na přiměřeně svažitých polích nezpůsobují, a pokud se jedná o únik CO_2 , jde o složitější problém, u něhož se ještě pozastavíme. A to s vědomím, že přistupujeme na spornou debatu o uhlíkové klimatické hrozbě, ačkoliv je známo, že atmosférická vodní pára je asi stokrát účinnějším klimatogenním faktorem, vzniká při stejných procesech jako CO_2 , přesto boj proti vzdušné vlhkosti nikdo soudný nevede. Vodu pitnou a užitkovou bychom správně měli brát jen ze zadržené dešťové vody v nádržích a vodu spodní nechat přírodě, maximálně čerpat jen vodu kojeneckou. Tím, jak ubývá vody v krajině, klesá i výpar a snižují se srážky malého vodního cyklu, které se podílejí na celkových dešťových srážkách zhruba polovinou, vody z moří k nám přichází v podobě srážek dost, jen ji neumíme v krajině udržet.

PODÍL ZEMĚDĚLSTVÍ NA NÁRODNÍM HOSPODÁŘSTVÍ

Zemědělská prvovýroba se podílí na hrubém domácím produktu zhruba třemi procenty, což není mnoho. Vezmeme-li ale v úvahu navazující činnosti, jako jsou

potravinařství, výroba zemědělských strojů, výroba hnojiv, stavební činnost v zemědělství a spotřeba energie, tak už to dělá více než 15 % HDP, což je na úrovni automobilového průmyslu. Dnes v zemědělské prvovýrobě pracuje 90 tisíc lidí, což představuje necelá dvě procenta zaměstnaných, z celkového počtu obyvatel to není ani jedno procento. Produktivita práce v zemědělství udělala v měřítku celého národního hospodářství za posledních sto let největší pokrok. Při vzniku Československa v roce 1918 pracovalo v zemědělství více jak 2,5 miliónu lidí, jeden pracující uživil čtyři obyvatele, v roce 1948 již osm a dnes jich uživí přes sto. Zvedla se úroveň výroby, výnosy obilovin se z 1,5 tuny na hektar v roce 1920 zvedly na současných 6 až 8 tun, doживost krav v roce 1920 činila 1 700 litrů za rok, dnes je to 10 000 litrů. Největší posun nastal až kolem roku 1960, kdy se v zemědělství začala používat průmyslová hnojiva, pesticidy a plně se uplatnila mechanizace, když moderní stroje a technologické linky z velké části nahradily ruční práci. Dnešní mladé generace považují za samozřejmost, že je nadbytek levných a kvalitních potravin, a že se ani nemusí příliš pracovat. Nenechme se ovšem ukolébat, že to tak musí být napořád. Pracovní sílu v zemědělství v minulosti zajišťovali jen lidé a tažná zvířata. Nebyly herbicidy, a tak se nejhorší plevely odstraňovaly z polí ručně, školáci místo vyučování chodili na pole sbírat mandelinku bramborovou, protože ještě nebyly insekticidy. Zemědělství bez chemie, bez hnojiv a pesticidů si vyzkoušeli před pár lety na Srí Lance a skončilo to katastrofou, v zemi zavládl hlad a prezident, který to nařídil, musel uprchnout ze země.

SOUČASNÝ STAV ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Po revoluci v roce 1989 bylo potřeba změnit naše zemědělství, opustit socialistický kolektivní model a přizpůsobit ho systému v EU, který však byl velmi vzdálen představám o volném trhu, neboť zemědělství bylo svázáno kvótami a dotacemi. Evropská unie měla obavy z velikosti našich podniků, jelikož jejich převážně malé farmy nám nemohly ekonomicky konkurovat, a proto tlačila na naši vládu, aby se podniky rozdělily na co nejmenší celky. Transformace našeho zemědělství se stala kolbištěm politických zájmů, kde zdravý rozum neměl příliš místa, prioritu měla ideologie a boj o hlasy voličů. **Situace byla o to složitější, že po roce 1949 byly zlikvidovány rodové usedlosti, u nichž po generace platilo, že se držitelé zpravidla včas postarali, aby je jako nedílný celek převzal vždy jen jeden dědic. Po rozkulačení zůstal teoretický právní nárok na dědictví všem potomkům a v této podobě jej prakticky oživily restituční zákony po roce 1989. Půdní držba se proto rozdrobila natolik, že na 3,5 miliónu hektarů půdy dnes připadá 3,5 miliónu vlastníků pozemků. Tato situace drtivě většině restituentů neumožňovala ani pomyslet na skutečné hospodaření. Soukromě hospodařit začali jen ti, kteří k tomu měli předpoklady, v první řadě rozumné spoluvlastníky přístupné dohodě, větší výměru pozemků a odpovídající znalosti, kontakty a zkušenosti.** Dnes soukromě hospodařící rolníci obdělávají zhruba čtvrtinu zemědělské půdy, o zbytek se starají podniky různých právních forem, družstva, akciové společnosti i společnosti s ručením omezeným. Neustále se vedou spory s politickým podtextem, která forma hospodaření je lepší. Každá forma má své výhody i nevýhody. Malá usedlost má jednoho konkrétního vlastníka s osobní vazbou k danému místu a půdě, má jednodušší rozhodování, na druhé straně má ovšem podnikání v malém ekonomické nevýhody ve vyšších

nákladech, má problémy při zajišťování výroby náročné na lidskou práci, při zastupování v době nemoci a dovolených. Proto se náročným výrobám, jako je výroba mléka, masa, vajec, zeleniny a ovoce, přestali menší sedláci postupně věnovat a specializují se jen na jednoduchou rostlinnou výrobu a chov masných plemen skotu na travních porostech, jemuž jsou přiznány vyšší dotace. Výrobu náročnou na lidskou práci zajišťují převážně jen větší podniky. Není rozhodující forma podnikání, zda je podnik malý nebo velký, rozhodující je, zda má dobrého, nebo špatného hospodáře. Dotace do zemědělství byly původně určeny na podporu konkurenceschopnosti evropského zemědělství, měly přednostně podporovat rozvojové investice k zvýšení produktivity. Poslední dobou se z nich ale staly berličky na podporu nerentabilního hospodaření, na podporu těch, kteří bez dotací nemají perspektivu. Boj o podíl na dotacích, který u nás probíhá, je kontraproduktivní a ti, kteří se bez dotací neuživí, stejně dříve nebo později skončí. Současný model slouží hlavně politikům k ovládnutí primárního sektoru, problém zemědělství však neřeší.

PÉČE O ÚRODNOST PŮDY JE ZÁKLAD

Naše země není nijak zvlášť bohatá na nerostné suroviny, ve větším množství nemáme žádné a vše si musíme vydobýt svojí poctivou prací. Dostatek úrodné půdy v mírném podnebném pásmu střední Evropy je jedním z mála bohatství, která jsme zdědili a měli bychom tedy o ní řádně pečovat a v maximální míře jí využít. Půda je jediný výrobní prostředek, který se správným využíváním neopotřebovává, naopak se zlepšuje. Úrodná půda je živý organismus a ten potřebuje k svému životu vodu, vzduch a zdroj energie. Živé organismy v půdě, tzv. edafon, který je ve svrchní vrstvě půdy, představují dynamický systém, jenž zajišťuje rozklad zbytků organické hmoty a udržuje tím nepřetržitý tok živin v koloběhu tvorby a rozkladu organické hmoty. Potřebuje pravidelný a dostatečný přísun organického materiálu, ze kterého se rozkladem uvolňuje energie, potřebuje vlhkou půdu a dostatek vzduchu. Na travních porostech zasahuje edafon do hloubky jen několika centimetrů, v orné půdě je to již několik desítek, přičemž větší hloubka a intenzita živé složky půdy představuje i lepší prostředí pro růst rostlin s vyšším výnosem. To věděli již naši předkové, a proto louky rozorali a většinu jich převedli na ornou půdu, která dává podstatně vyšší úrodu. Orná půda se ale musí pravidelně hnojit organickými hnojivy, hnojem a kompostem, aby se obnovovala humusová složka půdy, která je hlavní složkou sorpčního komplexu půdy, který váže živiny v půdě a rozhoduje o úrodnosti. V půdě musí být dostatek vzduchu a správná vlhkost, aby v ní probíhal mikrobiální život. Musí se udržovat v kyprém stavu, nesmí se nadměrně utužovat, aby měl vzduch dobrý přístup a byly vhodné podmínky pro vsakování dešťové vody. Proto se používá technika se širokými pneumatikami nebo pásy, aby se snížil tlak a půda se tolik neutužovala, širší záběr strojů snižuje i četnost přejezdů po půdě. K udržení úrodnosti přispívá i pravidelné a plánovitě střídání plodin, včetně zařazování těch krmných, hlavně jetelovin, do osevů postupem. Zde mají přirozenou výhodu ti, kteří ještě provozují živočišnou výrobu.

V současné době se propaguje tzv. ekologické zemědělství vedené snahou omezit či úplně přestat používat chemické prostředky, zejména průmyslová hnojiva a pesticidy. Přestat orat a provádět jen mělké povrchové zpracování půdy, aby

se neuvolňoval uhlík z půdní zásoby do atmosféry. Orba ale zlepšuje provzdušnění půdy, umožňuje lepší vsakování dešťů, působí i jako sanitace půdy, když se na dno brázdy zaklopí vytrvalé plevy, choroby a škůdci, a to má vliv na vyšší úrodu. Vyšší úrodou se váže více uhlíku, do půdy se dostane více organické hmoty a proto se ho také z půdy více uvolňuje. Ekologické zemědělství má sice menší spotřebu energie na jednotku plochy, protože se však při nižších výnosech musí obdělávat podstatně větší plocha, tak při srovnání nákladů na jednotku produkce má tzv. ekologické zemědělství oproti konvenční výrobě spotřebu energie 1,7x větší a dochází k „ekologickému paradoxu“. Tím se rozumí fakt, že ekologické zemědělství má 1,5x horší dopad na životní prostředí než konvenční výroba.¹

SLEDOVAT UHLÍKOVOU, NEBO ENERGETICKOU STOPU?

Evropská unie v rámci Green dealu chce v zemědělství sledovat uhlíkovou stopu, „Carbon Tunnel Vision“. Každý zemědělský podnik bude muset mít certifikaci o uhlíkové stopě. Ten, kdo má vyšší produktivitu výroby a bude tudíž mít i větší uhlíkovou stopu, si bude muset kupovat uhlíkový kredit od toho, kdo extenzivními postupy příliš nevyrábí a přidělený kredit ani nespotřebuje. Něco podobného jako má průmysl, který si musí kupovat emisní povolenky, aby mohl vyrábět. Smysl to nedává, protože se vůbec nebere v potaz, kolik CO₂ rostliny odebraly z atmosféry při svém růstu. Uhlíková stopa v zemědělství je nulová, zanechaná stopa se rovná množství uhlíku odebraného z atmosféry, je to jen koloběh uhlíku v přírodě.

Daleko lepší vypovídací schopnost má sledování zanechané energetické stopy, která s uhlíkovou stopou úzce souvisí. Energetická stopa se dá spočítat na základě faktů a čísel, kdežto uhlíková stopa je založena jen na předpokladech. Energetická stopa je tzv. EROI (Energy Return on Investment), kdy se porovnává poměr energie získané k energii vložené do výrobního procesu, tedy míra využití vložených nákladů. Zde se ukazuje, že extenzivní tzv. ekologická výroba má vyšší spotřebu energie na jednotku produkce, poněvadž musí obdělávat větší plochu a tudíž zanechává větší uhlíkovou stopu. Energie potřebná pro zajištění výroby, především k pohonu strojů, pochází z fosilních paliv a tudíž uhlík, který byl vázán pod zemí, se dostává do atmosféry a zvyšuje koncentraci CO₂.

Správným cílem z hlediska životního prostředí v zemědělství je zvyšovat úrodnost půdy, zlepšit tím výnosnost plodin a zajistit odpovídající výrobu na menší ploše, zlepšovat užitkovost chovaných zvířat, snížit jejich počet na jednotku produkce, a tím také lépe využívat vloženou energii a zanechat menší energetickou stopu.

KAM MÁ SMĚŘOVAT ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ?

Zemědělství s celým agropotravinářským komplexem představuje důležitý segment národního hospodářství a je potřeba je využít ku prospěchu všech. Slunce nám zdarma dává na každý hektar energii v hodnotě desítek tisíc korun ročně a bylo by hloupostí toho nevyužít. V současné době domácí výroba pokrývá jen málo přes dvě třetiny domácí spotřeby potravin, zbytek pochází z dovozu. Ten v některých komoditách převažuje nad domácí produkcí, dovážíme např. 60 % vepřového, 50 % ovoce a 65 % zeleniny. Celkový schodek zahraničního obchodu je v zemědělských

komoditách minus 40 miliard Kč, ačkoliv ještě v nedávné minulosti bývala jeho bilance přebytková. **V krizových situacích mohou státy používat vlastní nadprodukci a export potravin jako nástroj vlivu a nátlaku, a ten, kdo není v základních potravinách soběstačný, může být snadno a účinně vydíratelný.**

Naše zemědělství plně nevyužívá plně svůj potenciál. Máme 3,5 miliónu ha zemědělské půdy, z toho pro výrobu potravin 2,5 miliónu ha, přičemž zbytek leží ladem jako ekologické travní porosty, kde se nic nesklízí, ale čerpají se na ně dotace. **Dnes se dá skloubit intenzivní výroba s ochranou životního prostředí postupy precizního zemědělství** (smart agriculture). Je to soubor technologií využívajících řízení operací pomocí výpočetní techniky přes GPS, přesné setí a ošetřování porostů, přesné dávkování hnojiv a pesticidů pomocí výnosových map, které vytváří technika při sklizni a pomocí světelného spektra plodin při sledování vývoje porostů na základě fotomap z dronů. Tento systém zefektivní hospodaření, ušetří náklady, současně ochrání životní prostředí a zajistí dlouhodobou potenci zemědělské výroby. Sem by měly převážně směřovat zemědělské dotace a nikoliv podporovat neperspektivní systém útlumu hospodaření. Zvýšením výroby se zvedne i odvod daní, podporou ne-výroby se ještě žádná státní kasa nikdy nenaplnila. Využitím plného potenciálu našeho zemědělství by se zvýšil příjem státního rozpočtu o několik desítek miliard.

Má-li se zemědělství rozvíjet, tak musí být rentabilní. Nelze ale mít rentabilitu, když zákazem používání průmyslových hnojiv a pesticidů docílíme podvyživených porostů plných plevelů a napadených škůdci a chorobami. Rozmanitost krajiny je možno zajistit vynětím části půdy, 5 až 10 % v každém katastru, z intenzivní zemědělské výroby, ale i tam o ní bude muset někdo pečovat, aby se z ní za pár let nestala nevábná džungle. Plochy pro výrobu je nutné ponechat výrobě a přestat je všemožně dirigovat, protože tím se snižuje konkurenceschopnost vůči světu, který tato omezení nemá. Tatáž situace je v živočišné výrobě. Problém současného českého i evropského zemědělství je ten, že je řídí lidé z městských kanceláří, kteří neznají složité biologické procesy a cykly, nechápou jejich úzkou souvislost s počasím a jeho výkyvy, a mnohdy se o ně ani nezajímají, v zemědělství nikdy nepracovali a nemají k oboru žádný hlubší vztah.

Poznámky:

- 1) Bečvářová, V.: Vývoj ekologického zemědělství ČR v ekonomických souvislostech. Mendelova univerzita, Brno 2015.

Jiří Hojer:

CHOV DOBYTKA A JEHO NÁVAZNOSTI

Chov zvířat doprovází národy od začátků jejich kulturní existence a jeho úroveň je jednou ze známek stupně jejich rozvoje. Po celou tuto dobu zvířata doprovázejí lidstvo při zajišťování obživy (využití a zpracování živočišných produktů, tažná zvířata, atd.), při výkonu státní moci (statní váleční oři a psi, policejní psi, atd.) a také při naplňování jeho kulturních a estetických potřeb (dostihoví koně, akvarijní rybičky, domácí společníci). Jakkoliv se další řádky budou zabývat především chovem zvířat za účelem hospodářského využití jejich produktů, tedy především výroby potravin, ostatní účely a užitky chovu zvířat jsou s podstatou věci nerozlučně spjaty a všechny souvislosti jsou obdobné.

Bez chovu zvířat si vyspělé zemědělství nelze dost dobře představit. Je možno vést akademické spory o to, zda rozšiřování pouští je způsobováno ústupem chovu zvířat anebo naopak, zda ústup chovu zvířat je důsledkem rozšiřování pouští. I v pouštích se nacházejí živé organismy, ale pro lidský život tam nejsou příznivé podmínky a nechceme, aby se naše prostředí měnilo tímto směrem. Každopádně platí, že chov zvířat podmiňuje do značné míry existenci kulturní krajiny. Příčinnou souvislostí je hlavně ten nejčastěji opomíjený, nejméně estetický a přitom tak důležitý živočišný produkt nazývaný mrva či hnůj, statková hnojiva, organická hmota, případně také kejda či exkrementy. Zapravení tohoto materiálu do půdy je podstatnou složkou zúrodnování půdy, přičemž se ukazuje, že bez ní dochází k nezadržitelnému poklesu kvality půdy, jakkoliv ji lze krátkodobě nahradit umělými hnojivy.

Z opačného pohledu lze říci, že na zemědělské půdě by v úrodnějších oblastech nějaká ekonomická činnost nejspíš probíhala i bez chovu zvířat a vazeb na něj. Doprovodným jevem by však bylo vyšší nebezpečí degradace půdy, nižších výnosů a ve výsledku nižší přidané hodnoty.

VÝVOJ CHOVU ZVÍŘAT V POSLEDNÍCH DESETILETÍCH, RÁMEC A DOPAD STÁTNÍCH ZÁSAHŮ

Chov zvířat je typický tím, že jednotlivé druhy a v rámci nich i jednotlivá plemena mají zásadně odlišné nároky na vstupy, technologie chovu, možnost reagovat v čase na měnící se ekonomické podmínky, a mají jinou cenovou citlivost. Reprodukční interval se pohybuje od více než dvou let u skotu po několik týdnů u drůbeže. V rámci chovu skotu jsou například nenáročná plemena (s masnou užitkovostí), vyžadující minimum lidských zásahů, vhodná pro velmi extenzivní celoroční pastevní chov v horách a zároveň plemena vhodná pro intenzivní chov (typicky s vysokou mléčnou užit-

kovostí) a náročná na zajištění kvalitních krmiv i soustavnou ošetrovatelskou práci v úrodných nížinných oblastech. Společný rámec naopak lze hledat ve veterinární péči, šlechtění a plemenitbě, v posledních letech také v pravidlech péče o pohodu zvířat, respektive ochrany zvířat proti týrání. Pro udržení živočišné výroby alespoň na současné úrovni bylo důležité, že naši předkové a předchůdci odváděli dobrou práci při provádění veterinární péče a spolu s dlouhou historií šlechtitelské práce, s vedením plemenných knih a prací na kontrole užitkovosti vedlo jejich úsilí k tomu, že se můžeme směle řadit mezi chovatelsky nejvyspělejší země u většiny hlavních druhů zvířat. Vývoz plemenných zvířat a genetického materiálu je ekonomicky významný a představuje podstatnou přidanou hodnotu pro české zemědělství.

Velmi negativně se naopak na úrovni české živočišné výroby podepsaly a dosud podepisují zásadní změny politických a hospodářských režimů. Ve starších dobách se jednalo zejména o válečné konflikty spojené s konfiskacemi hospodářských zvířat pro věčně hladové armády jako zdrojů potravy a také coby tažných či jezdeckých zvířat, popřípadě se dobytek stával vítanou kořistí nepřítele. Podobně decimující efekt však přinášely změny společenského zřízení. Kolektivizace a znárodnování v padesátých letech 20. století zpřetrhaly vybudované rodinné a chovatelské vazby, agrární tradice a zničily celou vrstvu společnosti. O čtyřicet let později vedly další změny k podstatným poklesům stavů hospodářských zvířat, jakkoliv byly transformace, restituce a privatizace po pádu komunistické totality logickými kroky a v nějaké podobě k nim muselo dojít. Co však ale kritizovat lze, je snaha zrušit z ideologických důvodů, tedy za každou cenu, už jednou vybudované velké podniky a přejít k malým rodinným statkům, která byla patrná hlavně brzy na počátku devadesátých let. Již v té době se přitom i v západních zemích prosazoval trend zvětšování velikosti a výměry podniků, a to i u rodinných statků, se zřejmým ohledem na ekonomiku a zejména na klesající zájem o časově i fyzicky náročnou práci v zemědělství.

V těchto krocích lze vidět jednu z příčin úpadku zejména chovu prasat, který byl za minulého režimu velkou měrou koncentrován do velkých společných podniků bez půdy, o níž se staraly okolní zemědělské podniky, tvořící krmivovou základnu a odběratele statkových hnojiv. Ve většině případů se tyto systémy rozpadly, a proto nyní Česká republika větším dílem vepřové maso dováží, dokonce i genetický materiál a selata pro chov a výkrm se vesměs dovážejí. Vinu lze snadno přisoudit špatnému nastavení socialistického hospodářství a tehdejšímu centrálnímu plánování, avšak k přizpůsobení na nové ekonomické podmínky mělo dojít organicky, rozhodováním samotných zemědělců. V lepší kondici naopak zůstal chov skotu, který i v socialistickém režimu patřil jednotlivým podnikům s půdou, k jejímuž zúrodnování je hovězí mrva také vhodnější. V produkci mléka a hovězího masa je Česká republika mírně přebytková.

Státní zásahy druhé poloviny dvacátého století mimo jiné také nadlouho a možná nadobro zničily družstevní spolupráci zemědělců. Tou není myšleno socialistické družstevnictví podle vzoru sovětských kolchozů, ale předchozí spontánní družstevnictví nabízející efektivní právní formu dobrovolně spojeným silám hospodářů zdola (od strojních družstev s několika málo členy po družstevní záložny). Například druž-

stevní mlékárny na počátku minulého století hrály a mohly by opět hrát důležitou úlohu v posílení vyjednávací pozice prvovýrobců a jejich schopnosti vyrovnat jednorázové výkyvy cen, bilanci zahraničního obchodu i v dalších ohledech.

ŘÍZENÍ CHOVU ZVÍŘAT NA JEDNOTNÉM TRHU EU

K politice řízení zemědělství a chovu zvířat v posledních pětatřiceti letech patřila a nadále neodmyslitelně patří fragmentace a protivenství naznačená výše, k nimž také nemálo přispívá urputný boj o dotační prostředky. Malé podniky versus velké, dotace na půdu versus podpory investiční a versus podpory chovu zvířat, podpory podniků v horších podmínkách (horské a podhorské) versus podpora rozvoje podniků hospodařících v lepších podmínkách. Podpora rodinných farem versus zájmy velkých podniků a korporací, případně oligarchů. Zemědělci vesměs nemluví jedním hlasem, ale spíš desítkami různých hlasů, což oslabuje jejich vyjednávací pozici v obchodě i na politické scéně.

V posledních dvaceti letech je zemědělská politika jednou z nejvíce unifikovaných sektorů v rámci EU. Již od dob Evropského hospodářského společenství patřila do tzv. prvního pilíře společných politik, kde členské státy odevzdaly většinu svých pravomocí a suverenity ústředním bruselským orgánům. Známý jsou také masivní rozpočty společné zemědělské politiky EU (SZP) – například na období současné sedmiletky 2021-2027 má být vyčleněno 387 miliard euro. A to je období, kdy EU již zdůrazňuje jiné priority než zemědělství (ochrana, respektive podpora přistěhovačů, „Zelený úděl“ a jeho pokuty pro lidskou činnost založenou na zpracování surovin přepočteném na uhlík). Jakkoliv se celým mým textem prolíná myšlenka podpory zejména systémových opatření v oblasti chovu zvířat, v rámci světového trhu a zvláště jednotného trhu EU je zapotřebí zajistit českým chovatelům pokud možno stejné nediskriminační podmínky ve srovnání s konkurenty ze zahraničí. Je tedy správné za dané politicko-mocenské konstelace požadovat co nejoptimálnější nastavení pravidel SZP pro české zemědělce a z výše vysvětlených důvodů (vyšší přidaná hodnota, zaměstnanost) se soustředit co nejvíce na podporu živočišné výroby.

Jak lze tedy hodnotit uplynulá dvě desetiletí vlivu SZP? Už samotné podmínky vstupu do EU pro české zemědělství lze zpětně hodnotit jako selhání. To začalo, jak je v posledních letech již pravidlem, u médií hlavního proudu, velkých hráčů agrobiznisu a ve vyšších patrech politiky. Vzpomeňme na sebevědomá prohlášení hlavního českého vyjednavče Pavla Teličky ve smyslu „ve vyjednávání jsme uznávání jako hardlineři“, „vyjednali jsme maximum“, v té době hojně citovaná. Pavel Telička si na nich udělal jméno, byl odměněn funkcí komisaře EK a následně angažován coby bruselský lobbysta agrobiznisu a na kandidátce hnutí ANO zvolen do Evropského parlamentu. Ve skutečnosti ale byly odsouhlaseny návrhy Evropské komise bez ztelného odporu. Přechodné období s bezcelními dovozními kvótami před vstupem do EU sloužilo spíš k přípravě na dovozy k nám, maximalistické požadavky na potravinářské podniky (omyvatelné kachličky všude, bezdotekové vodovodní kohoutky, ...) byly aplikovány plošně bez výjimek (běžně platných v jiných státech), dotace z unijního rozpočtu stoupaly z nízkých zlomků podpor ve starých členských zemích se zdůvodněním, že by příliv peněz zničil strukturu našeho zemědělství, atd.

Zatímco například v Polsku byly finanční podpory po vstupu do EU více zaměřeny na potravinářství, Česká republika je využila na zjednodušenou jednotnou platbu na plochu, která tehdy zahrnovala i přepočtené prémie určené v jiných zemích EU na chov zvířat. Výsledkem po dvaceti letech členství v EU je, že i v jedinečných hlavních živočišných komoditách – hovězí maso a mléko – kde jsme soběstační z hlediska surovin a cca třetinu produkce vyvážíme, nejsme soběstační z hlediska finálních potravin, kterých se zhruba třetina dováží. V dalších komoditách je stav ještě horší.

Čeští chovatelé se naučili v rámci SZP využít daného prostoru, instituce se naučily provádět administraci tzv. společných organizací trhu (pravidla EU pro trhy jednotlivých komodit, dříve například zahrnující i systém mléčných kvót). Za úspěch lze označit udržení dobré nákazové situace v rámci možností a nepřerušení tradice dobré úrovně šlechtění a plemenitby, a to i zásluhou národních dotací pro tuto oblast (nutno říci, že s takovými dotacemi SZP počítá), díky čemuž se můžeme řadit k chovatelsky vyspělým zemím. A základna chovu hospodářských zvířat hlavních druhů a živočišné výroby nadále existuje a lze ji dále rozvíjet – to vše spíše navzdory původně vyjednaným podmínkám pro vstup do EU.

Podpory jako jsou přímé platby na plochu, podpory úvěrů a úroků, podpory na modernizaci podniků jistě pomohly řadě podniků v udržení konkurenceschopnosti a zajištění finanční hotovosti. Zároveň jsou náročné na rozpočet a méně systémové, přičemž ovlivňují plánování zemědělců natolik, že rozhodnutí o investicích, osevním postupu či dodávaném zboží se řídí více dotačními pravidly než skutečnou poptávkou, výkupními cenami a cenami nákladů. Plošných či méně systémových dotací a subvencí se však nelze zříci, dokud budou poskytovány přímé zahraniční konkurenci na jednotném trhu EU.

JAK DÁL?

Jako shrnutí předchozích odstavců může sloužit následující teze: v různosti druhů zvířat, chovaných plemen i právních a ekonomických forem je bohatství a příležitost. Stát by neměl určovat, jaké plemeno, jaká zvířata a v jaké právní a ekonomické formě budou chována a jejich produkty obchodovány. Zatímco lidská národní společenství prosperují nejlépe ve fungujících národních státech, jejichž pravidla si určují pokud možno demokraticky občané a má smysl hlídat jejich hranice, o skladbě a formě chovu hospodářských zvířat mají rozhodovat chovatelé.

Rámec, který státy vytvářejí chovatelům, by měl být omezen na zajištění co nejlepšího fungování veterinární a hygienické služby, podporu fungování plemenných knih, šlechtění a standardů kvality potravin, ochranu před nekalou konkurencí (dotované či nekalé potraviny z dovozu) a ochranu zvířat proti týrání. Jako vhodný nástroj se jeví také podpora (domácích) režimů a značek kvality, které by měly jednak skutečně zvyšovat kvalitu potravin, ať už skutečnou či etickou (jako třeba značka „bio“), a jednak umožňovat spotřebitelům výběr potravin s domácí přidanou hodnotou. Takové podpory jsou malým zlomkem současných podpor z veřejných rozpočtů mířících do zemědělství, ale jsou systémové a nekřiví tržní prostředí a ceny.

SOBĚSTAČNOST V ZÁKLADNÍCH KOMODITÁCH A OŽIVENÍ ZPRACOVATELSKÉHO PRŮMYSLU

Posledních již zhruba pětaticet let od návratu k tržnímu hospodářství a transformace zemědělství se neslo ve znamení uctívání model nejen trhu, ale i globalizace a pravidel EU. Vidíme mnoho náznaků možných otřesů a změn tohoto režimu hospodářství. A v živočišné výrobě vidíme, které sektory si vedly obstojně, a které jsou naopak na pokraji zániku. Z hlavních druhů hospodářských zvířat, které by měly být kompetitivní (tedy soutěže schopné v našich přírodních podmínkách) jsou v českých zemích ohroženy zejména chovy prasat a drůbeže. Uniká nám velká část přidané hodnoty ve zpracovatelském průmyslu, což zčásti platí i u mléka, kde se vyváží surové mléko a dováží velká část mléčných výrobků. Teze, že nedostatek určitého zboží z domácí výroby nejlépe zabezpečí světový trh a tedy dovoz, zněla příliš jednoduše a naivně i v devadesátých letech minulého století. Po dalších třech dekádách a zkušenostech, jak si jiné vlády dávají záležet na podpoře a ochraně domácí výroby je nanejvýš vhodné přijít s novými koncepty.

Podpory konkrétním projektům či podnikům by měly být řešením jen v kritických situacích (válečný stav, strukturální nedostatek základních potravin), pro normální časy potřebujeme jiný koncept. V našem případě by z úrovně národního státu mělo jít o výše naznačené okruhy péče o zdraví a pohodu zvířat, podporu jejich šlechtění, integrované režimy nadstandardní kvality a vznik navazujících obchodních značek domácích produktů.

Je například známo, že domácí kožedělný průmysl z podstatné části zanikl. Zavedení domácího integrovaného režimu nadstandardní kvality zaručujícího vyšší parametry zdraví, pohody zvířat i kontroly kvality krmiv, potravin a dalších položek vstupů a výstupů znamená samo o sobě výhodu pro domácí účastníky. Při správném marketingovém využití může i zákazník vyhledávat kožený výrobek domácí značky a jeho nákupem dát najevo důvěru a podporu zúčastněným chovatelům, dodavatelům krmiv, zvěrolékařům i zpracovatelům. Ti budou tvořit vyšší přidanou hodnotu. Do takového systému by měli mít možnost vstoupit i producenti rostlinných komodit a zpracovatelé krmiv – tak by byl systém integrovaný, tedy uzavřený. Posílilo by to i přirozené pozitivní vazby zúčastněných odvětví – pěstitelé dodávající potraviny a krmivo využívají organickou hmotu z živočišné výroby v podobě statkových hnojiv k ochraně proti erozi a degradaci půdy a k náhradě části umělých hnojiv. Přitom eroze značí větší míru odplavení hnojiv a znečištění povrchových i spodních vod. Vyšší poptávka po domácích potravinách zapojených do systému zlepší efektivitu potravinářského průmyslu s pozitivním dopadem na ekonomiku rostlinné i živočišné výroby. Vedlejší produkty potravinářského průmyslu opět mohou být zčásti využity v chovech hospodářských zvířat jako hodnotná krmiva (pivovarské mláto, řepné řízky, melasa z cukrovarů apod.)

Pro možnost uplatnění takového konceptu je pochopitelně určující další vývoj světového trhu a v našem případě budoucnost EU a jejích politik, pokud ještě nějakou čitelnou linku mají a budou mít. V případě rozpoutání celních či subvenčních obchodních válek se nadstandardní režim kvality může zdát jako nepodstatná

nuance, protože se oněch obchodních válek chtě nechtě budeme muset také účastnit. Popsaný koncept ovšem můžeme naopak vidět také jako základ hospodářské politiky, která je opřena o to nejcennější – totiž o důvěru domácích spotřebitelů. A takový základ je spolehlivý, pevný, podstatný a neocenitelný jak v rámci EU, tak i bez EU, v dobách klidného měření poptávky s nabídkou i v dobách prudkých tržních a cenových výkyvů.

Pro případ budoucího rozvolnění, rozpadu či opuštění EU je vhodné počítat s využitím přímočarých nástrojů politiky suverénního státu, jako je například zavedení dovozních cel či striktní uplatňování povinnosti dodržovat vybrané České státní normy (ČSN – nyní jen dobrovolná vodítka). Cla pro rozvoj zdecimovaných odvětví a ochranu před jejich poškozováním dovozem přebytků a subvencované produkce, ČSN pro zajištění žádoucí kvality vybraných potravin. Současný rámec právních norem EU aplikaci takových přímočarých nástrojů vylučuje, proto je zatím nezbytné využívat výše popsaných „měkkých“ nástrojů.

Dana Večeřová:

VÝROBA POTRAVIN A POTRAVINOVÁ SOBĚSTAČNOST

Potravinářská výroba má u nás bohatou a dlouhou tradici. Mnozí výrobci, například Kostelecké uzeniny, Znojmia, Orion, byli známí nejen v tuzemsku, ale i za hranicemi naší země. Souvisí s tím vysoká kvalita a jasně definovaný rámec výrobce, tedy spotřebitel, který vyhledává jakost a značku.

Po roce 1989 se situace nejen ve společnosti, ale i v různých průmyslových odvětvích, potravinářství nevyjímaje, výrazně změnila. Na český trh začaly proudit ve velké míře zahraniční produkty, často mnohem nižší kvality než naše domácí, avšak samozřejmý zájem na otevření trhů a do té doby mnohdy nedostatkové zboží začaly hrát prim. Zahraniční potravinářské výrobky s sebou ale přinesly i expanzi zahraničních obchodních řetězců a následky poměrně nekontrolovaného růstu počtu těchto řetězců i jejich jednotlivých filiálek neseme dodnes.

Porevoluční doba také v mnohém slevila z tradiční vysoké kvality potravinářských výrobků, pro potravinářský průmysl přestaly platit tzv. ČSN, tedy *Československé státní normy*, což v mnoha případech (i ve snaze naplnit požadavky obchodních řetězců nabízet co nejlevnější produkty) vedlo k menšímu obsahu hlavní složky ve výrobku – méně masa v uzenářských výrobcích, méně mléčného zákysu i ovoce v jogurtech, nebo jejich náhrada méně kvalitní, levnější složkou – typicky sója v masných výrobcích nebo jablka místo jahod.

Postupem času se české potravinářství z tohoto tlaku na cenu začalo úspěšně vymaňovat a vracet se k původním kvalitním výrobkům. Tomuto návratu kvality nepochybně pomohlo i zavedení značek kvality jako *Klasa* nebo *Česká cechovní norma*, která přímo navazuje na bývalé *Československé státní normy* deklarující, co musí výrobek obsahovat i co obsahovat nesmí. Tento krátký výlet do historie potravinářského průmyslu je potřebný pro pochopení stávající situace v tomto významném hospodářském sektoru. Na straně českých potravinářů stojí tedy stále tradice a schopnost vyrábět kvalitní potraviny, jež budou vyhovovat specifickým požadavkům českého konzumenta, ale rovněž i kapacity k jejich výrobě.

Co je však horší, postupem času začala ubývat dříve významná deviza českého potravinářského průmyslu, a to kvalifikovaní pracovníci, jejichž práce v potravinářském průmyslu – zejména v pekárnách, na jatkách a podobně – je považována za velmi náročnou, pracuje se zpravidla od brzkého rána, při vysokých teplotách, nebo naopak v chladu či ve vlhku.

V současné době čelíme rostoucím dovozům potravinářských produktů ze zahraničí, což padá na vrub hlavně neřízené expanzi řady obchodních řetězců s koncentrovaným vlastnictvím v zahraničních rukou kolem přelomu století. Je samozřejmě jasné, že tady nemůžeme chtít pěstovat pomeranče a banány, ale považujeme za nepřijatelné, že se sem ve velkém dovážejí typicky české plodiny jako česnek, cibule nebo jablka, nebo suroviny jako je vepřové maso. Bohužel, i v tomto ohledu zvítězily zájmy vlastníků obchodních řetězců, které tyto kdysi typicky české kvalitní produkty dovážejí za nízké ceny v podstatně horší kvalitě často ze vzdáleného zahraničí. Důsledkem je situace, že řada podniků skončila s pěstováním ovoce a zeleniny či s chovem prasat, přičemž žádoucí návrat k původnímu stavu bude velmi obtížný.

K největšímu propadu soběstačnosti od okamžiku vstupu do Evropské unie v roce 2004 do roku 2023 došlo ve skupině potravin živočišného původu u másla, a to ze 130,7 % na 72,2 %, u vepřového masa z 90,0 % na 39,9 %, u drůbežního masa z 88,3 % na 60,7 % a u vajec ze 105,2 % na 83,8 %. Z potravin rostlinného původu se jednalo především o ovoce a zeleninu, a to i u druhů s dlouhou pěstitelskou tradicí v republice. Soběstačnost klesla po vstupu na unijní trh u jablek ze 113,7 % na 67,0 %, u třešní ze 112,0 % na 87,3 %, u meruněk ze 75,5 % na 33,6 %, u cibule ze 65,7 % na 50,7 %, u zelí z 89,8 % na 61,2 %, u kvěťáku ze 43,0 % na 17,1 %, u petržele z 82,9 % na 76,1 %, u celeru ze 73,5 % na 61,7 % a u mrkve ze 62,0 % na 52,7 %. Alarmující je zejména nesoběstačnost u rajčat, okurek nebo paprik, u nichž činí méně než 20 %. Pro ilustraci: na začátku 90. let jsme produkovali kolem 65 % spotřeby salátových okurek, v roce 2020 to bylo ale už pouze 7 %. Rajčata zaznamenala pokles z 51 % na 22,6 %, česnek ze 67 % na 32 %. Pokud by pěstitelé měli uspokojit poptávku zákazníků v produkčním období, bylo by nutné osevní plochy zeleniny navýšit o cca 6 750 ha. Soběstačnost v zásobení trhu zeleninou by mohla a měla přesáhnout 50 %, čímž by se zvýšila i národní bezpečnost v zásobování potravinami a snížilo riziko jejich nedostatku v případě uzavření hranic nebo přerušení dodavatelských řetězců vinou válečného konfliktu. Krátce shrnu-to, soběstační jsme pouze ve výrobě obilovin, hovězího masa, mléka, cukru a piva. Ovšem i zde, s výjimkou obilovin a piva, míra potravinové soběstačnosti v posledních letech klesá. Je to vidět zejména u mléčných výrobců, kde v loňském roce dosáhl podíl dovozů na celkové spotřebě v ČR u másla 51 % a u sýrů 40 %.

Jak už bylo uvedeno, není účelem ani cílem striktně požadovat 100 % soběstačnost, ale měli bychom se určitě bavit o tzv. strategické soběstačnosti, která v krizové situaci zabezpečí zásobování obyvatelstva potravinami v dostatečném množství a kvalitě. Že nejde o plané obavy se ukázalo nedávno, v letech 2020 – 2021 během pandemie covidu, kdy se zavřely hranice a nebylo možné dovézt například zeleninu a ovoce z jižních států Evropy.

Samozřejmě, je nutné apelovat také na spotřebitele, aby upřednostňovali při nákupu české potraviny z českých surovin. Pokud hovoříme o důvodech, proč kupovat a jíst potraviny domácího původu, pak je třeba vyzdvihnout zejména čerstvost domácích potravin, což znamená, že se ke spotřebitelům dostanou skutečně čerstvě

vyrobené produkty, nikoliv, jak už bylo výše zmíněno, produkty zmražené a znovu rozmražené, nebo ovoce a zelenina, které dozrávaly několik měsíců v průběhu transportu či ve skladech. Navíc, u zahraniční produkce je běžná anonymita, takže z výrobku ani nepoznáte, kde ho vlastně vyrobili – zda v Evropě, nebo v Asii. U potravin ze třetích zemí jsou v mnoha případech (až u 30 %) zjišťována dozorovými orgány nejen kvalitativní pochybení, ale často také přítomnost zakázaných látek, které mohou přímo ohrozit zdraví člověka.

Jak ale ven z tohoto začarovaného kruhu útlumu zemědělské výroby a návazně také potravinářské výroby, která mnohdy už nemá z čeho vyrábět, pokud chce používat českou surovinu – což je jasně patrné například u výše dotčeného vepřového masa, kde se naše soběstačnost pohybuje těsně pod hranicí 40 %?

Cílem naší zemědělské a potravinářské politiky musí být změna přístupu k potravinářské produkci a návrat ke kořenům této výroby, upřednostňovat kvalitu výrobků a změnit trend, kdy je základem posuzování potravin a jejich komponent pouze a jediné takzvaná „zdravotní nezávadnost“, absolutně odtržená od faktu, že potravinu má mít přesně popsané složení. Rovněž je potřeba spotřebitele o složení výrobku a jeho původu jednoznačně a přehledně informovat na obalu a přestat se přitom zabývat malichernostmi typu velikosti etiket a písmenek.

Rozhodně musíme přestat také s proklamacemi, že „všechno lze dovést“, v době covidové pandemie či energetické krize se jasně ukázalo, že to není pravda. Navíc argument, že různé potraviny lze dovést ze zahraničí mnohem levněji platí jen ve chvíli, kdy existuje silná domácí konkurence. Pakliže je tato konkurence zlikvidována, pak ceny dovozového zboží zcela logicky stoupnou úměrně zvýšené poptávce. A to nemluvíme o netržním cenovém vydírání, které může být zahraničními dovozci a jejich domovskými zeměmi v pozadí použito k politickému nátlaku v jakékoliv oblasti.

Ale protože se samozřejmě bez určitého podílu dovozů neobejdeme, je nutné u této produkce vyžadovat plnění stejných parametrů pěstování či chovu, ať už jde o používání umělých hnojiv či pesticidů, nebo o pohodu zvířat. Mnohdy totiž zpřisňujeme podmínky v Evropě, přičemž vůbec nehledíme na to, že ze třetích zemí k nám jsou dováženy produkty pěstované za použití chemických látek v EU zakázaných nebo z chovů, které zdaleka nesplňují parametry dobré pohody zvířat.

Pro udržení efektivního a konkurenceschopného zemědělství a potravinářství je rovněž nezbytně nutná podpora investic a inovací v sektoru. Modernizace a inovace umožňují nejen lépe hospodařit s vodou, diverzifikovat zdroje energie, snižovat podíl obalového materiálu a minimalizovat potravinový odpad, a tím plnit požadavky rozumného hospodaření s dlouhodobým výhledem, ale zároveň také jít cestou reformulace potravin, tedy snižování citlivých složek a parametrů, jako jsou cukr, sůl a energetická vydatnost tak, aby odpovídaly požadavkům zdravé výživy.

Co dodat závěrem? Česká potravinářská výroba má dlouho tradici a jsem přesvědčena, že i přes řadu překážek, krizí či útlumů si svůj vysoký standard udržuje i nadále. Je potřeba, aby si odpovědní činitelé uvědomili, že potraviny jsou strategickou položkou národního produktu a jejich dostatek v dobách krizí je pro stát a jeho obyvatele zcela zásadním faktorem zachování svrchovanosti země a základní důstojnosti jejích obyvatel. A s tímto vědomím by také k podpoře tohoto sektoru měli přistupovat.

Jan Pivoňka:

KVALITA POTRAVIN A JEJÍ STANDARDIZACE

(VÝZVY A SMĚR PRO ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ A POTRAVINÁŘSTVÍ)

Kvalita potravin je tématem, které se stále častěji dostává do povědomí spotřebitelů, odborníků i politiků. I když se běžně operuje s pojmy jako „domácí“, „přírodní“ nebo „bez konzervantů“, skutečná kvalita potravin je mnohvrstevnatým pojmem, který zdaleka nepostihuje jen senzorické či hygienické vlastnosti. V dnešní době, kdy globální trh stlačuje ceny dolů a současně roste zájem o udržitelnou výrobu, je nutné kvalitu chápat jako strategický nástroj rozvoje českého zemědělství i potravinářského sektoru.

SOUČASNÁ SITUACE: MEZI MARKETINGEM A REALITOU

V České republice máme dlouhodobě solidní předpoklady pro kvalitní zemědělskou výrobu: vhodné přírodní podmínky, znalosti, tradici i odborné vzdělávání. Navzdory tomu se velká část zemědělských produktů – obilí, mléko, maso – stále vyváží v nezpracované podobě do zahraničí. Zároveň dovážíme zpět hotové potraviny, které vznikly často z našich vlastních surovin. Tato praxe znamená ztrátu přidané hodnoty, pracovních míst i schopnosti budovat silné domácí značky.

Zpracovatelský sektor je roztržštěný a v porovnání se západní Evropou ho tvoří převážně malé a střední podniky. Tyto firmy nemají dostatečné kapacity, aby modernizovaly technologie, pronikly na zahraniční trhy nebo systematicky budovaly důvěru zákazníků. Velké domácí podniky jsou navíc opakovaně cílem útoků politiků, neziskových organizací i médií.

Spotřebitelské preference jsou vysoce ovlivněny cenou. Přestože část zákazníků deklaruje zájem o „kvalitní potraviny“, v praxi převládá prvoplánové rozhodování podle ceny. To je způsobeno jak ekonomickou realitou, tak nízkou schopností rozlišit skutečnou kvalitu od marketingového dojmu. K tomu přispívá i obrovské množství informací a složitých údajů na obalech. Nadnárodní společnosti navíc využívají promyšlený marketing a nejasné formulace („tradiční receptura“, „z přírody“), aby vytvořily iluzi kvality bez skutečného obsahu.

PRÍMĚŘENÁ SOBĚSTAČNOST JAKO SOUČÁST NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Je krajně nebezpečné, pokud se v politickém diskurzu objevují názory, že „si potraviny přece můžeme dovést.“ Takový postoj zcela opomíjí rizika plynoucí z nadměrné závislosti na dovozu, která se výrazně projevila například během pandemie

COVID-19 či v důsledku válečných konfliktů. Dlouhé dodavatelské řetězce, logistická zranitelnost a cenové výkyvy na světových trzích mohou vést k tomu, že v krizových obdobích nebude dovoz jednoduše dostupný nebo nebude cenově dostupný. Přiměřená potravinová soběstačnost by proto měla být vnímána jako strategický pilíř národní bezpečnosti, stejně důležitý jako energetická nezávislost nebo obranyschopnost. Investice do domácí výroby a zpracování potravin nejsou jen hospodářským opatřením, ale zásadním předpokladem pro stabilitu a odolnost celé společnosti.

POTŘEBA NÁRODNÍHO SYSTÉMU KVALITY

Pokud chceme, aby kvalita nebyla pouze reklamním pojmem, je třeba vytvořit robustní, důvěryhodný a transparentní systém národních standardů. Takový systém musí mít jasná, odborně podložená kritéria, být nezávisle spravován a pravidelně kontrolován. Mohl by se inspirovat zahraničními modely jako je francouzský *Label Rouge*, německý *QS* nebo rakouská *AMA*. Zásadní je také navázání tohoto systému na podpůrné nástroje – např. přednostní přístup k dotacím, veřejným zakázkám nebo marketingové podpoře.

Kvalitu je nutné definovat širším způsobem: nejen jako bezpečnost či chuť, ale také jako původ surovin, dopad na krajinu, pohodu zvířat, pracovní podmínky nebo transparentnost dodavatelského řetězce. Takto pojatá kvalita má potenciál stát se konkurenční výhodou českého zemědělství.

EVROPSKÁ DIMENZE: KVALITA JAKO SOUČÁST SZP A MEZINÁRODNÍHO OBCHODU

Otázka kvality potravin je úzce navázaná na evropskou legislativu. EU definuje pravidla pro bezpečnost potravin, označování, ekologické zemědělství či přiznaná označení původu. Zároveň však ponechává prostor pro národní systémy kvality. Právě zde je důležité, aby Česká republika aktivně prosazovala své zájmy. Jedním z nástrojů pro podporu kvality je dnes i Společná zemědělská politika EU.

V rámci Společné zemědělské politiky (SZP) je třeba klást důraz na:

- podporu lokálního zpracování,
- zahrnutí kvality do ekoschémat,
- uznání kvality jako kritéria v dotačních titulech,
- prosazení transparentních pravidel označování (např. skutečný původ suroviny).

V českém zemědělství hrají zásadní roli velké zemědělské podniky, které obhospodařují převážnou většinu zemědělské půdy. Jejich produkční kapacita a technologická vybavenost jsou nezpochybnitelné, avšak i tyto podniky čelí celé řadě omezení – od klimatických rizik, přes kolísání cen vstupů a výstupů až po rostoucí nároky na udržitelnost. V důsledku toho jsou stále do značné míry závislé na přímé podpoře z fondů Společné zemědělské politiky EU. Pokud dojde k výrazné redukci podpory pro větší podniky, může to vést k omezení jejich schopnosti udržet dosavadní úroveň

produkce, což by se mohlo negativně promítnout do soběstačnosti i cenové stability na domácím trhu. Takový přístup by znevýhodnil především české zemědělství.

Reforma SZP proto musí být nastavena tak, aby zohledňovala specifickou strukturu českého zemědělství a nevytvářela nerovné podmínky mezi členskými státy. Omezování podpory na základě velikosti bez ohledu na hospodářský výsledek, přidanou hodnotu či udržitelnost produkce je krátkozraké a kontraproduktivní.

Kvalitativní kritéria by měla hrát roli také v mezinárodních dohodách, například v rámci obchodních vztahů EU – Mercosur nebo EU – Kanada. Česká republika musí hájit své zájmy, aby nebyla vystavena nežádoucí konkurenci levných, ale méně kvalitních dovozů.

CO JE TŘEBA UDĚLAT...

Podporovat růst a modernizaci českého potravinářského sektoru, který je v mezinárodním srovnání rozdrobený a je tvořen převážně malými a středními podniky. Tyto podniky mají potenciál pro flexibilní a kvalitní výrobu, ale často nemají dostatek investičních prostředků ani sílu proniknout na větší trhy bez cílené podpory.

Zpracování by mělo probíhat v ČR:

- Omezit vývoz nezpracovaných surovin a podpořit jejich domácí zhodnocení.
- Podpořit investice do zpracovatelského sektoru a snížit byrokracii pro MSP.¹

Vytvořit jednotný systém národní kvality:

- Transparentní pravidla, odborné hodnocení, nezávislá správa.
- Navázání na veřejné zakázky, dodávky pro školy, nemocnice a státní instituce.

Posílit informovanost spotřebitelů:

- Vzdělávání, jednodušší označování.
- Boj proti zavádějícímu marketingu.

Zapojit kvalitu do evropských a obchodních politik:

- Aktivní česká pozice v SZP a v mezinárodních dohodách.
- Prosazení kvality jako legitimního důvodu ochrany trhu.

RIZIKA: KLIENTELISMUS A ZTRÁTA DŮVĚRY

V minulosti už v ČR proběhlo několik pokusů o vybudování značek kvality – jejich reálný dopad je však nevýznamný a ochota spotřebitelů preferovat takto označené produkty je mizivá. Příčinou nebyla technická nerealizovatelnost, ale nedostatek důvěry, nejasná pravidla a podezření z klientelismu. Pokud má mít nový systém smysl, musí být odolný vůči politickému tlaku, musí být spravován nezávisle a podložen odborností. Rovněž musí být nabídka kvalitních domácích potravin dostatečná

a spotřebitelé musí být schopni kvalitu jednoznačně rozeznat. Současné provozované systémy domácích značek kvality pokulhávají po obsahové stránce (*Klasa*) a v dostatečnosti nabídky (*Regionální potravina*).

ZÁVĚR

Kvalita potravin není okrajové téma – je to klíčový faktor konkurenceschopnosti, důvěry spotřebitelů i stability venkovské ekonomiky. Pokud chceme, aby české zemědělství a potravinářství přežilo v konkurenčním prostředí globálního trhu, musí stavět na důvěryhodné kvalitě – nikoli jen na ceně. Potřebujeme jasné standardy, silné zpracování doma, vzdělané spotřebitele a odvahu hájit své zájmy i v Bruselu. Bez toho zůstane kvalita jen prázdným slovem – a český zemědělec jen dodavatelem levné suroviny pro cizí značku.

Poznámky:

- 1) MSP jsou malé a střední podniky. Kategorizace této skupiny je součástí dotační politiky EU.

Jiří Dřízal:

EKONOMIKA ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY A CENOTVORBA POTRAVIN

Otázky spojené se zemědělstvím u nás, s jeho perspektivou a otázky spjaté s dostupností, kvalitou a cenami potravin jsou v poslední době velmi frekventované a příslušných informací, často protikladných, se na nás valí tolik, že běžný občan a spotřebitel se v jejich záplavě zcela ztrácí. Přitom s realitou cen a kvality potravin je dennodenně konfrontován, protože zcela přirozeně je denně konzumuje a také platí.

Z pohledu aktivního zemědělce se nejprve několika slovy vyjádřím k současné situaci, která, realisticky vzato, nemůže uspokojovat ani spotřebitele, ani stát, a pokusím se naznačit cestu k renesanci českého zemědělství, tedy oboru, kterému rozumní lidé přikládají mimořádný význam.

Předesílám, že podle mého názoru se v tomto odvětví národního hospodářství situace vyhrtila natolik, že jsme se ocitli na pověstné křižovatce, kdy je třeba analyzovat dosaženou úroveň uspokojování potřeb obyvatelstva, a to ve všech směrech, a zároveň navrhnout možnosti dalšího postupu a způsoby řešení. A protože jsme se dostali ke křižovatce, nabízí se příležitost vydat se cestou, která vede k vytčenému cíli na základě odborného posouzení a bez ideologického omezení. Nebojme se podívat na tuto problematiku velmi otevřeně a nebojme se ani radikálních kroků, jsou-li logické a z hlediska našich bytostných zájmů oprávněné.

Podívejme se nejprve na problematiku kvality a cen potravin.

Obecně platí, že potraviny jsou v ČR vzhledem k paritě kupní síly, která je například v porovnání s Německem 2,5krát nižší, velmi drahé a zdaleka nedosahují kvality obvyklé u našeho západního souseda. Co je příčinou tohoto stavu, který je dlouhodobě nepříznivý?

Cena potravin se vytváří na lince zemědělec – zpracovatel – obchod, jinými slovy ve výrobové vertikále. Jedná o pouze to, na kterém úseku se nachází hlavní příčina vysokých cen. Lze snadno prokázat, že o konečné ceně pro spotřebitele rozhoduje obchod, což by mělo být v podmínkách fungujícího potravinového trhu a při ostrém konkurenčním boji prodejců zcela v pořádku. V této otázce panuje všeobecná

shoda a úspěšné ekonomiky s dlouholetou tradicí silného maloobchodního sektoru jsou toho dokladem. Má to však háček, který je skryt v podmínce fungujícího trhu. Pohledy různých odborníků a zástupců výrobní vertikály, kteří přirozeně mají své vlastní preference, se různí, avšak holá fakta nelze pominout. Názorová skupina, reprezentující u nás obchod, obhájí následující teze:

1. Trh s potravinami funguje, protože v maloobchodní síti si konkuruje více než desítka obchodních řetězců.

Nesouhlas – velké obchodní řetězce jsou zastoupeny velkým počtem značek, ale jsou ovládány pouze čtyřmi zahraničními, kapitálově propojenými skupinami, což je příležitost ke kartelovým dohodám, k vyvádění zisku do zemí původu při takřka nulové kontrole ÚOHS (Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže), finančních orgánů, apod. Účinné kontrole a postihování nekalých obchodních praktik se nikdo nevěnuje. Jedná se např. o různé slevové akce, při nichž je nemožné dohledat konečnou cenu, diskriminaci tuzemských dodavatelů, kteří se musejí podvolit cenovému diktátu s vědomím, že zároveň už nemohou splnit požadavek kvality.

2. Zákonný rámec chrání všechny články ve výrobní vertikále.

Nesouhlas – novela zákona o významné tržní síle platná od 1. ledna 2023 je bezzubou právní normou, která může při dobré vůli postihnout obchodní řetězce se stomiliardovými obraty jen směšnými pokutami, které rozhodně nemohou vést ke změně jejich chování. Navíc, tato novela byla přijata pod velkým lobbistickým tlakem s cílem zachovat dosavadní stav, který lze zjednodušeně popsat slovy koloniální podřízenost a bezmoc spotřebitelů.

3. Cenu a kvalitu potravin si nejlépe ohlírají sami spotřebitelé tím, že odmítnou předražené a nekvalitní zboží.

Nesouhlas – přesunutí viny za špatně fungující maloobchodní trh na spotřebitele je snahou vlády a příslušných kontrolních orgánů zbavovat se odpovědnosti za neuspokojivý stav. Každý jistě pochopí, že není v silách ani časových možnostech zákazníka pravidelně objíždět supermarkety a porovnávat si cenu a kvalitu.

4. Faktem zůstává, že ceny zemědělských prvovýrobců při prodeji zpracovatelům jsou detailně známy, ale ceny, za něž prodává zpracovatel své výrobky do obchodní sítě, jsou přísně střeženým obchodním tajemstvím, které při odhalení vylučuje zpracovatele ze hry se všemi důsledky.

Souhlas – řešení se nabízí v odtajnění dodavatelských cen, aby byl zákazník informován o obchodní marži a mohl se lépe orientovat při nákupu. Transparentnost v tomto ohledu by byla jistě na místě více, než třeba zastropování obchodní marže (jako ve Francii), nebo limitace marží u vybraných potravin (jako v Maďarsku).

5. Ceny a kvalitu potravin v obchodě ohlídá nejlépe neviditelná ruka trhu, ale jen za podmínky rovné a spravedlivé soutěže.

Souhlas – potraviny, které doma produkujeme, čelí často dumpingovým cenám jejich ekvivalentů z dovozu a potraviny, které jsme v důsledku likvidačního tlaku obchodních řetězců už přestali vyrábět, kupujeme nyní výrazně draž a často v pochybné kvalitě.

6. Celý systém nadnárodních obchodních řetězců je třeba podrobit zpětně přísnému auditu, a poté se zaměřit na finanční kontrolu s cílem zamezit daňovým únikům v rozsahu mnoha desítek miliard Kč.

Souhlas – dosavadní praxe je taková, že velké nadnárodní řetězce mají volné pole působnosti, poněvadž jejich vliv s přesahem do politiky a legislativního procesu je velmi výrazný, zatímco potřebné změny jsou s úspěchem blokovány. Obdobná situace je v případě elektrické energie, které se u nás vyrábí s relativně nízkými náklady více než činí naše spotřeba, následně ji však obchodujeme na lipské burze a výsledkem je, že naše firmy a domácnosti mají v přepočtu na paritu kupní síly nejdražší elektřinu v EU. U firem se tím zásadně snižuje konkurenceschopnost a některé pak přesunují svoji výrobu za hranice.

7. Teze – Cenu potravin zvyšují přijatá opatření Green dealu.

Souhlas – „zelený úděl“ se promítá do vstupů v celé výrobní vertikále, nejvíce však v zemědělské prvovýrobě. Zelená politika přináší ztrátu tržních příležitostí a neúnosný rozsah byrokracie. Důsledkem je, že mnoho zemědělců odchází od produkce s vyšším podílem přidané hodnoty, která je náročná na investice a je také rizikovější. Týká se to například oborů jako je ovocnářství, zelinářství, výroba mléka a chov hospodářských zvířat.

Z výše uvedeného plyne, že **požadavek přijatelných cen a dobré kvality potravin nestojí proti požadavku udržení či zvyšování přidané hodnoty v resortu zemědělství a návratu k soběstačnosti u zemědělských produktů mírného podnebného pásma**, ačkoliv nám mnozí z těch, kdo profitují na současném stavu, budou vehementně tvrdit opak. Zemědělství a potravinářství patří stejně jako energetika či obranný průmysl mezi strategická odvětví národního hospodářství.

Jak jsem již uvedl, zemědělství a potravinářský průmysl se nacházejí na pomyslné křižovatce, kde se bude rozhodovat, jakým směrem se vydat dál. Situace nazrála natolik, že k jejímu řešení a dosažení kýženého stavu je třeba přijmout rasantní kroky, které nyní ve stručnosti představím.

LEGISLATIVNÍ RÁMEC PRO BLÍZKOU BUDOUCNOST:

- Zákon o cenách – je příkladem dlouhodobě platné právní normy, kterou státní orgány neuplatňují ani v situacích, pro které jej zákonodárce určil. S takovou praxí se musí skoncovat.

- Zákon o ochraně půdního fondu – zemědělská půda není nemovitost jako každá jiná, ale představuje národní bohatství schopné uživit národ a takovým musí zůstat. Musí být zakázán, případně výrazně omezen převod vlastnictví na cizí subjekty.
- Zákon o nekalých obchodních praktikách – tento zákon by měl chránit zemědělce a potravináře proti nezákonnému počínání v maloobchodním prodeji, a ne naopak, jak jsme toho svědky.
- Mezinárodní dohody – přístupová dohoda k EU, která za celých dvacet let od vstupu do EU nebyla nikdy vyhodnocena, ač to bylo v minulosti deklarováno. Jeden z atributů EU, kterým je jednotný trh, nefunguje na svobodném ani spravedlivém základě.
- Strategický plán EU na roky 2023 až 2027 – tento plán má pro zemědělství ČR negativní dopad v tom, že podporuje extenzitu výroby, ačkoliv dnes už ve srovnání se starými zeměmi EU hospodaříme s nižší intenzitou. Důsledkem je snižování úrovně přidané hodnoty, rezignace na vlastní výrobu v náročných odvětvích ve prospěch dovozů ze zemí, kde jsou domácí producenti více subvencováni. Současně dochází k poklesu soběstačnosti ve výrobě potravin z produktů mírného podnebného pásma.
- Zelená dohoda / Green deal – praxe posledních let ukázala, že Green deal a ochrana životního prostředí jsou dva různé světy, které se ve svých dopadech na společnost úplně míjejí. Green deal v dané podobě vyčerpal svůj potenciál, pokud vůbec nějaký měl, a je třeba najít odvahu zrušit jej jako celek. Cestou je adaptace na změnu klimatických a přírodních podmínek, jak tomu ostatně bylo vždy v minulosti. Cestou je rovněž rozvoj a bohatnutí společnosti, čímž se vytvoří zdroje na technologická řešení otázek spojených se životním prostředím.

RENASANCE ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ V DLOUHODOBÉM VÝHLEDU:

- Stát musí aktivně přijmout motivační opatření ke zvyšování produkce, zvláště u komodit, u nichž je nízká míra soběstačnosti – u zeleniny, ovoce, brambor, vepřového a drůbežího masa a vajec.
- Národní dotace je třeba vázat na objem tržeb s přihlédnutím k přírodním podmínkám, a tím stimulovat růst intenzity výroby.
- Zajistit udržování půdní úrodnosti ekologickým a přirozeným způsobem, tj. hnojením půdy statkovými hnojivy. Předpokladem je zvýšení intenzity chovu a souběžně pěstování zúrodnujících plodin vážících vzdušný dusík (vojtěška, jetel, bob, hrách, apod.)
- Zajištění soběstačnosti u monogastrů (prasata, drůbež). V těchto chovech má ČR špičkové výsledky ve světovém srovnání, přičemž snižování této výroby je

z ekonomického i ekologického hlediska neobhajtelným hazardem. Ke zvýšení soběstačnosti je možné využít opuštěné areály a vystavět nové kapacity bez nároku na zábor zemědělské půdy. ČR ročně vyváží 2 až 3 milióny tun obilí jako nezpracované suroviny bez přidané hodnoty, a přitom s negativním dopadem na životní prostředí. Přesměrováním těchto přebytků do uvedených chovů přinejmenším odpadne doprava vyváženého obilí i dováženého vepřového a drůbežího masa a vajec. Další nezanedbatelnou výhodou bude, že vlastní produkce podléhá přísným normám a podmínkám výroby.

- Zajištění optimální rovnováhy mezi rostlinnou a živočišnou výrobou v poměru 2:1. Příznivý dopad tohoto stavu se projeví ve zvyšování úrodnosti půdy, vyrovnaní bilance vody v půdě a v příznivém vlivu na faunu a flóru.
- Teplý klimatický výkyv lze úspěšně eliminovat adaptačními opatřeními. Patří mezi ně například omezení rozsahu tepelných ostrovů (parkoviště, betonové a asfaltové plochy atd.) Krom toho je podstatná i motivace zemědělců k vyšší intenzitě živočišné výroby, potažmo k celoročnímu pokryvu půdy plodinami, které slouží jako krmivo pro skot a zároveň snižují nežádoucí zahřívání a vysychání půdy.

Změna současného neuspokojivého stavu v zemědělství je nejen možná, ale těž nutná, a to za předpokladu návratu k preferenci vlastní produkce při výrazném omezení regulací a restrikcí. K renesanci zemědělství u nás je však zapotřebí odvahy k přijetí radikálních, a přitom racionálních opatření. Přejme si, aby se tato odvaha našla, protože mít zajištěnou výživu národa z vlastních zdrojů za to stojí.

Milan Kroulík:

OD PRECIZNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ K ZEMĚDĚLSTVÍ 5.0

Lidé odkáživa sledovali, popisovali a zaznamenávali přírodní děje kolem sebe. Jejich interpretace se často výrazně měnila s tím, jak rostlo poznání. Hledali vzájemné souvislosti mezi úkazy a vzniklo také mnoho pranostik. Některé mají platnost dodnes, některé s měnícím se klimatem platnosti pozbývají. Každopádně, znalost přírody byla pro hospodáře vždy nedílnou součástí života a činnosti, samozřejmostí byla také znalost pozemků a jejich vlastností. Na místech málo úrodných nebo hůře přístupných byly zakládány sady, v zamokřených částech pozemků zase například rybníky. S průmyslovou revolucí a s ní spojeným nástupem mechanizace dochází k prvnímu zvyšování výměry pozemků a scelování. Intenzifikace v zemědělství stála vždy na počátku výrazných společenských změn a rozvoje průmyslu. Zpětně se průmyslový pokrok vracel do zemědělství v podobě výkonnějších strojů, energetických a materiálových vstupů. S nárůstem výměry pochopitelně narůstala variabilita pozemků a jejich vlastností. Vždyť půda je považována za nejvíce variabilní prostředí, se kterým se setkáváme a které zkoumáme. S dalším zvyšováním výměry se variabilita pozemků nadále zvyšovala. I když povědomí o výnosnosti jednotlivých částí pozemků se dříve přirozeně předávalo a ukládalo do paměti nastupující generace, zohlednění variability ve druhé půli minulého století ustupovalo a zanikalo, pozemky se obdělávaly uniformně, bez zohlednění vnitřních rozdílů. Pravdou je, že chyběly prostředky, především mechanizační, technologie, výpočetní technika a systematický sběr dat. Je zajímavé dnes porovnat historické mapy a zákresy jednotlivých pozemků, sadů a dalších ploch s nově získanými informacemi, ať už jsou to satelitní snímky, mapy výnosového potenciálu, případně samotné výnosové mapy. Opět to dokazuje dobré znalosti našich předků o svých pozemcích.

Počátek systematického sledování variability pozemků spadá do 80. let minulého století. Tehdy byly položeny základy technologie, pro kterou se vžil pojem precizní zemědělství. Bylo zavedeno mnoho nových pojmů a otevřely se nám nové pohledy na směřování vývoje zemědělské mechanizace. Hlavním heslem, které bylo spojeno s precizním zemědělstvím, bylo: *„Dělat správné věci správným způsobem na správném místě a ve správném čase.“* Jedná se o jednoznačnou reakci na vnitřní variabilitu pozemků. Pravdou je, že cesty k uplatnění technologických postupů rozhodně nebyly tak přímočaré, jak se původně očekávalo. Příčiny byly celkem jasné, náklady spojené s pořízením nové technologie, omezená dostupnost a kompatibilita přístrojů, omezená výpočetní technika a prostředky a především nízká důvěra k novým postupům a jejich přínosům.

Na druhou stranu, řada tehdy zavedených postupů dnes nachází reálné uplatnění a další je následují. Je to například mapování výnosů a variabilní aplikace hnojiv. Přidává se aplikace pesticidů. Díky moderním technologiím a možnosti spojování jednotlivých informačních hladin se dnes výrazně snižuje měřítko pro rozhodování a variabilní zásahy. Jedním z hnacích impulsů je digitalizace výrobních procesů. Do zemědělské praxe stále více pronikají systémy podpořené umělou inteligencí, autonomie a robotika. S nástupem digitalizace se objevuje další termín, a tím je *zemědělství 4.0*. V podstatě se jedná o moderní techniku a technologie v zemědělství s cílem zvýšení preciznosti práce, snížení nákladů, zvýšení výkonnosti, inteligentního zpracování a vyhodnocování dat. Digitalizace, automatizace a umělá inteligence hrají v tomto směru klíčovou hlavní roli.

Rovněž lze uvést, že zemědělství 4.0, případně, vyjádřeno synonymy jako jsou *digitální zemědělství* či *chytré zemědělství*, vzniklo v okamžiku, kdy se spojilo precizní zemědělství s telematikou a správou dat. Zemědělství 4.0 je tedy nadstavbou precizního zemědělství, které dokáže díky robotizaci a automatizaci zrychlit a výrazně zvýšit kvalitu a efektivitu pracovních činností.

Nové poznatky z oblasti vědy a výzkumu, sociální změny a očekávání nebo měnící se přirozené rámcové podmínky rovněž definují nové cíle a požadavky pro zemědělskou produkci. S očekávaným nárůstem světové populace na 9,8 mld. lidí do roku 2050 výrazně stoupne poptávka po produkci potravin. Je potřeba doplnit, že se z 50 až 70 % počítá s nárůstem městské populace. Sice se očekává navýšení pěstebních ploch, zejména v rozvojových zemích, přesto produkční plocha na jednoho člověka bude neustále klesat. Pokud dnes činí nějakých 0,22 ha na člověka, v uvedeném roce 2050 budeme na hodnotě okolo 0,16 ha. Je tak zřejmé, že navýšení produkce bude vycházet především z navyšování výnosů. Na druhou stranu, zemědělství nese vysokou zodpovědnost za zajištění půdní úrodnosti a zdraví půdy, rozmanitosti druhů a krajiny, ochranu přírodních zdrojů a adaptaci na klimatické změny s důrazem na cílené snižování aplikací minerálních hnojiv, přípravků na ochranu rostlin a dalších materiálových a energetických vstupů. **V tuto chvíli již narážíme na limity výkonnosti techniky, přičemž zajištění požadované produkce potravin bude do budoucna spojeno s výraznou modifikací výrobních postupů, které se budou opírat o digitální technologie, senzoriku, data a robotiku.** Sledování informací, sběr dat, jejich analýza, ukládání a následná interpretace budou hlavními nástroji hledání cest ke zlepšení rozhodování při aplikaci. Pro bližší představu se uvádí, že k pozemku o výměře okolo 20 ha se ročně váže okolo 50 GB dat.

Pokud se ještě ohlédneme za zaváděním technologií precizního zemědělství, výrazným milníkem bylo zavedení přesné satelitní navigace pro autonomní řízení a navádění strojů.

Kromě samotné navigace a řízení strojních souprav byly informace o poloze spojeny s hodnotami výnosu, výstupy ze senzorové techniky, veškerými zásahy na pozemcích ohledně vstupů, spotřeby pohonných hmot, případně správou vozového

parku a provozními informacemi o strojích. Podle vyjádření dovozců a výrobců zemědělské techniky je dnes přibližně 80 až 90 % traktorů v západním světě je vybaveno systémem navigace GPS. Využití navigačních systémů v zemědělství je dnes standardním stavebním prvkem k optimalizaci provozu strojů a o přesnosti určování polohy hovoříme v řádu jednotek milimetrů. Přesah využití navigačních přístrojů vidíme v celé řadě operací. Jedná se především o řízení a ovládání připojené techniky. Například automatické řízení sekcí, případně jednotlivých pracovních částí strojů, směřuje k výraznému zlepšení lokálně cílených zásahů, snižování měřítka zásahů, snížení vstupů, a to vše se záznamem polohy a s možností zpětného hodnocení.

Jedním z prvních počinů v oblasti precizního zemědělství bylo mapování výnosů. Především se jednalo o výnosová data ze sklizně sklízecí mlátičkou. Postupně přicházela data z ostatních sklizňových strojů, především řezaček píce. Společně s výnosy jsou dnes k dispozici data o kvalitativních ukazatelích produkce. Výnosová data přináší informace o výnosovém potenciálu pozemku a zároveň odrážejí variabilní vstupy během sezony.

Lokálně cílené operace jsou nedílnou součástí technologií precizního zemědělství. Využívají se mapové podklady, které vycházejí z předchozího průzkumu pozemku. Jedná se například o výnosové mapy nebo výstupy z bodových odběrů a analýz z pozemků. Značného rozšíření a uplatnění se dostalo dálkovému průzkumu Země. DPZ, jak se ve zkratce uvádí, hraje klíčovou roli na cestě k uplatnění chytrého zemědělství, protože se výrazně zvýšila dostupnost dat ze satelitů. Navíc je možné scénu popsat také na základě tzv. *nepravých barev*. Následně získané vegetační indexy, kombinující rozdílné vlnové délky elektromagnetického záření, přináší informace o výživovém stavu rostlin, jejich stresu nebo zdravotním stavu.

Výrazné oblibě se rovněž těší bezpilotní prostředky (UAV), které létají v nižších výškách a mohou poskytnout informace s vyšším prostorovým rozlišením. Bepilotním prostředkům, tak, jak se dnes prezentují, byla předpovídána velká budoucnost spojená především se zemědělstvím. Odhady trhu naznačovaly, že 70 % produkce bezpilotních prostředků bude směřovat do zemědělství.

Vedle dálkového průzkumu se uplatňuje celá řada senzorů, které pracují v nižších výškách, případně přímo v kontaktu se sledovaným prostředím. Pro tyto přístroje se obecně vžil pojem *proximální senzory*. Byla vyvinuta celá řada senzorů pro průběžné měření půdních vlastností nebo stavu rostlin. U senzorů se uplatňuje celá řada fyzikálních principů. Potenciál senzorů je především v hustotě vzorkování a poměrně nízké ceně za pořízená data. Ve spojení s uplatněním senzorů se často hovoří také o on-line zpracování dat, kdy během jedné operace dojde zároveň ke sběru dat, vyhodnocení i následné reakci.

Jedním z příkladů využití dnes stále více uplatňované kombinace autonomních systémů, tedy sběru dat, umělé inteligence a aplikace, je ohniskové ošetření porostů proti zaplevelení. Moderní postřikovač je jednou z klíčových součástí

moderního zemědělství, ať už nahlížíme na ochranu rostlin z pohledu zajištění kvalitní produkce potravin nebo krmiv, případně optikou ochrany životního prostředí před zátěží chemikáliemi. Je strojem s výraznou technickou výbavou v podobě ovládání sekcí, dnes stále častěji přímo jednotlivých trysek, s možností variabilních aplikací a se zárukou dodržování nastavených parametrů. Uvedený příklad se týká aplikace herbicidů, u nichž se vychází z předpokladu, že plevele se nevyskytují na pozemku celoplošně a rovnoměrně, ale v ohniscích, bodově, případně preferují určité stanovištní podmínky. V daném případě se data zpracovávají on-line a po zachycení přítomnosti plevelných rostlin se spíná příslušná část ramene nebo trysek postřikovače. Ať už vycházíme z map zaplevelení, nebo využíváme on-line zpracování, úspora přípravků může být v desítkách procent.

Zatímco senzorová technika přenáší informace z reálného světa do prostředí virtuálního, algoritmy mají za úkol tyto informace zpracovávat, propojovat a interpretovat do rozhodovacích procesů. Tradiční rozhodování, založené na zkušenostech farmáře, bude postupně doplňováno a pravděpodobně také nahrazováno výstupy umělé inteligence, která bude součástí řídicích jednotek strojů. Změna povahy jednotlivých lidských činností se bude stále více opírat nejen o prvky umělé inteligence a IoT (Internet of Things / internet věcí), ale také další technologie, které se nakonec již dnes stávají součástí našich slovníků: Big data, autonomní roboti, cloudové výroby, 3D tisk, In-doorfarming, nanotechnologie, genetika, datová úložiště, aditivní výroba, umělá inteligence, M2M (Machine to Machinecommunication).

Dalším významným trendem v oblasti zemědělství je telematika a vzdálená komunikace mezi operátorem a stroji. S technologickým pokrokem se jednotlivá technická řešení stávají sofistikovanějšími, protože propojují informace a data z rozdílných zdrojů a oborů do společné funkcionality. Významným počínem pro efektivní uplatnění moderních technologií bude zařazení telematického sběru a sdílení dat skrze vzdálené cloudové úložiště, se kterým budou komunikovat jednotlivé stroje a kancelářské počítače. Prostřednictvím telematiky a následného zpracování dat budou navíc datové záznamy nebo předpisové mapy předávány oboustranně. Příkladem může být vzájemná komunikace se stroji, které zakládají porosty, porosty ošetřují nebo hnojí.

V souvislosti s nárůstem diskusí, které se vedou okolo požadavků na šetrné hospodaření na půdních blocích, zejména ve vztahu k současnému intenzivnímu způsobu hospodaření, se tato problematika týká také velikosti půdních bloků, jejich dělení a celkového přístupu k jednotlivým částem půdního bloku. **Například cílené dělení a zmenšování dílů půdních bloků je potřeba chápat také z pohledu organizování jízdy pracovních souprav, otáčení souprav, dojezdů na pozemky, prostupnosti krajiny apod.** Optimalizace se rovněž promítá do celého uspořádání krajinného prostoru. Výměra půdního bloku, tvarové vlastnosti, sklonitost a v neposlední řadě variabilita půdních vlastností se může stát východiskem pro optimalizační postupy.

Potřeba optimalizovat trasy jízdy, tvary pozemků a rozdělení půdních bloků vystává rovněž s předpokladem uplatnění a nástupu robotických platforem. Jejich

nástupu nahrává několik faktorů. Již zmíněný nedostatek pracovních sil, nutnost operativního nasazení, probírková sklizeň, cílené aplikace chemických látek nebo potřeba sbírat data s vysokou hustotou a četností vzorkování. Z hlediska uplatnění můžeme hovořit o sklizňových robotech, tedy většinou úzce specializovaných strojích, určených ke sklizni v konkrétních podmínkách a daných plodin. Další kapitolou jsou roboti víceúčelové povahy, které většinou představují tažný prostředek a často se traktorům i podobají. Ale mohou to být také konstrukce mostových nosníků s bočními portály. Speciálními roboty mohou být opět úzce specializované stroje, například k ochraně rostlin, mulčování, sečení nebo plečkování. Propojením dat, umělé inteligence a robotů se již blížíme konceptu *zemědělství 5.0*.

Zemědělství v budoucnosti bude jistě odlišné od dnešního, podobně, jak to vidíme při srovnání minulosti s dneškem. Zejména proto, že moderní zemědělské technologie, ať už je nazýváme precizním zemědělstvím, Smart Farmingem nebo zemědělstvím 4.0, často výrazně posouvají klasické a zavedené postupy. **Dlouhodobě je známo, že přijetí moderních technologií do zemědělství je spojeno s úrovní vzdělání a školení zemědělců. Přístup a uplatnění nových, moderních technologií ovšem také může přilákat mladé lidi do oboru, zabránit odchodu lidí z venkova do měst a nabídnout atraktivní pracovní pozice v nepřímé zemědělské činnosti, konkrétně IT specialistů, programátorů, správců dat apod.**

Přehled o možnostech současných technických řešení by byl poměrně dlouhý a je nám důkazem, že i intenzivní zemědělství hledá a současně nabízí cesty k využívání šetrných zemědělských postupů. Vždy se jedná o důmyslné propojení všech vstupů a využívání moderních prvků řízení v podobě telematiky, internetu věcí, umělé inteligence a případně autonomie. A není ani problém rovněž uchopit takto zavedené či zaváděné postupy jako prvky regenerativního nebo ekologického zemědělství..

Monika Nebeská:

OVOCNÁŘSTVÍ A ZELINÁŘSTVÍ

Motto: „**Podívej se hluboko do přírody a pak všechno lépe pochopíš.**“

Albert Einstein

ZAHRADA ZVANÁ ČESKÁ ZEMĚ: PODOBENSTVÍ O SEDLÁCÍCH, PŮDĚ, VODĚ, TRHU, CHUTI A NADĚJI

ČÁST PRVNÍ: ZAHRADA

Kdysi dávno – i když vlastně ne tak dávno – se v srdci Evropy rozprostírala zahrada. Nebyla to zahrada ledajaká. Byla rozmanitá jako krajky na nedělním ubrusu a střídmá jako babiččin kompot. Říkalo se jí česká země.

V té zahradě žili sedláci. Znali její rytmus, rozuměli jejím náladám. Věděli, kdy má půda hlad, kdy má žízeň a kdy si chce jen na chvíli oddechnout. Uměli mluvit s větrem, rozuměli jabloním i rostlinám jako třeba cibuli, která se tvářila tvrdě, ale uvnitř byla jemná jako duše kuchařky.

Jenže v posledních letech se v zahradě začalo šeptat. Že prý půda ztratila barvu. Že voda začala mizet dřív, než stihla obejmout kořeny.

A někteří sedláci zmlkli. Ne proto, že by neměli co říct. Ale protože už dlouho nikdo neposlouchal.

Půda mlčela dlouho. Ne snad proto, že by neměla co říct. Ale protože ji příliš často přerušovali – předpisy, dotacemi, ceníky. Až jednoho jara, když se voda zdržela někde jinde a jabloně rozkvetly nejistě, promluvila.

„Mám žízeň,“ řekla jednoduše.

Sedláci to slyšeli a rozuměli. Věděli, že bez vody nic neroste, bez deště není sklizeň, a bez závlah jen čekání. Jenže v zemi, kde závlahy zmizely dřív, než vyschly studny, nebylo jak dostat vodu do půdy. Z 160 tisíc hektarů zavlažované půdy zůstalo jen 30 tisíc. A většina z nich už netekla – ne kvůli suchu, ale kvůli systému.

„Kdo mě napojí?“ zeptala se Půda.

Odpověděl jí Trh. Byl to vysoký muž v drahém obleku, který nechodil bosky ani po okraji pole a místo dialogu se vždy ptal „za kolik“. „Napij se, ale jen když mne to nebude nic stát,“ pokrčil rameny. „Jinak přivezu všechno ovoce a zeleninu z dálky. Tam je to levnější – zatím.“

Zelenina to slyšela. Mrkev se zatáhla do sebe. Cibule potichu zaslzela. A rajče, které kdysi vonělo létem, se učilo být levné a lesklé – i když mu to bylo proti dužině.

Sedlák si klekl. Projel prsty půdou. Byla stále úrodná. Jen ztrácela trpělivost. Zahradka byla připravena růst, ale neměla z čeho. Chtěla zůstat živá – ne být jen kulisou pro pohlednici nebo plánem pro urbanisty.

ČÁST DRUHÁ: VODA, TRH, ZAHRADA A SEDLÁK U JEDNOHO STOLU

Jednou z rána, když se Půda znovu mlčky zbarvila do šeda a vítr unášel vůni rozkvetlých hrušní jinam než obvykle, přišla ke slovu Voda. Potichu. Nepostradatelně.

„Já vím, že přicházím pozdě a někdy příliš prudce. Ale věřte, že i já se měním. Moje cesty jsou jiné, moje jistoty mizí. Cesty, kterými jsem dříve putovala k polím a sadům, teď zůstávají suché jako staré mapy.“

Sedlák kývl. Věděl, co to znamená. Závlahové systémy, kdysi chloubka naší krajiny, jsou dnes jen vzpomínkou. A přitom právě naše zelenina a ovoce potřebují závlahu jako dech.

Voda se podívala na Ministerstvo. Seděla u stolu v elegantním obleku z paragrafů a připravovalo strategii. Mluvílo tiše, ale vážně.

„Chceme podpořit digitalizaci farem, investice do závlah, větší míru soběstačnosti. Ale potřebujeme vaši trpělivost. A spolupráci. A výsledky.“

„Výsledky?“ zeptal se Trh. Zjevně nervózní. Jeho bledé prsty přejížděly po kalkulačce. „Já potřebuju čísla. Nízké ceny. Stabilitu. Ne básně.“

„Ale jablko není číslo,“ ozvala se Zahradka jemně. „a ani česnek nebo květák nejsou jen položky v tabulce. Jsou přece moje radost, moje pýcha, práce, čas, země, déšť. Chuť dětství. Paměť krajiny.“

Trh chvíli mlčel. Pak pokrčil rameny. „Dobře. Ale zákazník je chce levně. Tak co s tím uděláte?“

Sedlák vstal. Nebyl sám. Bylo jich víc. Věděli, že soběstačnost není retro pojem. Je to schopnost země postarat se o sebe. Věděli, že cílem není pěstovat vše, ale pěstovat to, co umíme – a umět to nejlíp.

Věděli také, že soběstačnost v zelenině klesla z 67 % v roce 1992 na 36 % v roce 2024. A že pokud nezačneme cíleně obnovovat pěstování na dalších hektarech, české pulty zůstanou jen výlohou pro zahraniční přebytky.

A tak Sedlák řekl: „Zasaďme strategii jako strom. A nezálévejme ji jen slovy.“

ČÁST TŘETÍ: SMĚR A NADĚJE

A tehdy, když už se zdálo, že Trh vše převáží na svou stranu a Ministerstvo vše přepočítá na procenta, vstoupila do děje Kuchařka.

Nebyla z nejnovějších škol. Ale rozuměla chuti. A lidem.

„Nedá se vařit z čehokoli,“ řekla klidně. „Chuť nejde vyrobit, jen vypěstovat. A čerstvost nemá alternativu.“

Postavila na stůl cibulovou polévku. Voněla domovem. A pak vytáhla letní jablko a křehký salát ze Zahrady, čerstvé a voňavé, právě sklizené.

„Tohle mi schází,“ řekla. „Nejen chuť a vůně – ale také informace o tom, kde rostly a kdo je pěstoval a kdy sklídl.“

Učitel, který seděl opodál, přikývl. „A mně schází, že tohle nikdo neučí. Děti dnes vědí, jak vzniká algoritmus. Ale nevědí, jak a kde roste cibule. A už vůbec ne, kolik to stojí práce.“

Podíval se na Sedláka. „Měli by vás vidět. A slyšet. Přijít k nám. Co nejdříve – třeba se školkou či školou. Prostě včas.“

Zahrada se usmála. Ne nahlas, ale bylo to cítit. Ještě nebylo pozdě, je naděje. Jen spolu všichni musí mluvit, s úctou a respektem všichni, Ministerstvo, Sedlák, Kuchařka i Škola. A naslouchat si. Jako kdysi – v době, kdy země nebyla jen orná půda, ale také živá paměť.

V české krajině, která po staletí dávala lidem obživu i důvod k hrdosti, dnes pěstujeme sotva třetinu zeleniny, kterou spotřebujeme. U ovoce je to o něco více, ale i zde jsme hluboko pod možnostmi. Dvě třetiny veškeré zeleniny - nejen rajčat, salátů, paprik, okurek či cibule, dovážíme ze Španělska, Nizozemska, Polska či dokonce z Maroka. V roce 2023 dosáhla soběstačnost v zelenině 31 %, u ovoce zhruba 35 %.

Naše pole přitom neleží ladem. Leží na rozcestí. Českému ovocnářství a zelinářství totiž nechybějí odbornost, technologie ani chuť pracovat. Chybějí především správně nastavený systém, jasná vize a odvaha přiznat, že bez strategické změny myšlení se dál nepohneme.

NEZASTUPITELNÁ ROLE ZELINÁŘŮ A OVOCNÁŘŮ

Pěstování ovoce a zeleniny není jen zemědělskou činností. Je to činnost kulturní, civilizační a strategická. Je to práce, která vytváří nejen potraviny, ale i hodnoty – ekonomické, ekologické, společenské. Patří do naší krajiny, obohacují ji - na polích se u nás pěstuje více než třicet druhů zeleniny, sady jsou nedílnou součástí krajiny.

Čeští zelináři a ovocnáři dnes čelí mnoha tlakům: nevyzpytatelnému počasí, zvyšujícím se nákladům, nestabilní legislativě i dovozům produktů, jejichž cena často

neodráží reálné náklady. A přesto tu stále jsou. Pěstují cibuli, která má jméno. Česnek, který má chuť. A jablka, která voní jako dětství.

Připomeňme si, že v roce 1992 jsme byli v zelenině soběstační z 67 %, dnes jen z již uvedených 31 %. Soběstačnost naší vlasti v produkci ovoce se rovněž výrazně snížila. Zatímco v roce 1992 byla soběstačnost v ovoci přibližně 60 %, dnes se pohybuje kolem 35 %.¹ Za posledních pár let jsme přišli o stovky hektarů ovocných sadů. Tento pokles je způsoben podobnými faktory jako u zeleniny – nemáme rovné podmínky s ostatními zeměmi, roste naše závislost na dovozu, mění se zemědělská politika a preference spotřebitelů.

A přitom nejde jen o čísla. Jde o schopnost státu postarat se o své občany. O jistotu, že když nastane krize – ať už ekonomická, klimatická nebo geopolitická – bude co jíst.

ZPRACOVÁNÍ A NÁVAZNOSTI – EKONOMIKA, KTERÁ DRŽÍ PŘI ŽIVOTĚ

Produkce ovoce a zeleniny dává práci nejen těm, kdo pracují na poli. **Na jednu pracovní sílu v prvovýrobě připadají až tři pracovní místa v navazujících sektorech – balírnách, zpracovnách, dopravě a obchodu.** Pokud nevyrábíme, nezpracováváme a neprodáváme doma, neztrácíme jen peníze. Ztrácíme lidský um a dovednosti.

Přitom právě sektor ovoce a zeleniny má jeden z nejvyšších multiplikačních efektů v celém zemědělství. Investice do tohoto odvětví se vrací rychleji a výrazněji než v jiných oblastech – ať už se jedná o přidanou hodnotu na hektar (v zelenině 7–10 x vyšší než u obilovin), nebo o kvalitu pracovních míst.

ČEMU ČESKÉ OVOCNÁŘSTVÍ A ZELINÁŘSTVÍ ČELÍ?

Teplejší klimatické období a nižší odolnost dnešní vysoce urbanizované krajiny je realitou, s níž se musíme vypořádat. Jarní mrazíky přicházejí ve vyšším stadiu rozvoje vegetace, než nás učí zkušenosti předchozích generací a pranostiky, krajina hůře snáší dlouhá letní sucha i přívalové srážky. Tyto jevy negativně ovlivňují výnosy i kvalitu produkce a zvyšují potřebu investic do závlahových systémů a odolnějších odrůd.

Další zásadní překážkou je nedostatek pracovní síly, zejména sezónních pracovníků. Zelinářství i ovocnářství jsou obory vysoce závislé na ruční práci. Potřeba ruční práce u intenzivního sadu jabloní nebo třešní s vysokým výnosem jakostních plodů dosahuje až 1000 hodin na hektar ročně. U ovocných druhů pěstovaných na zpracování, jako je mechanizovaně sklizený rybíz či višně, se potřeba práce pohybuje kolem 200 až 300 hodin na hektar. Dostatek pracovní síly, který je často koncentrován do krátkých časových úseků (řez, probírky, sklizeň) k zvládnutí optimálních agrotechnických i hůt jednotlivých operací, je zásadním parametrem pro dosažení ekonomické efektivity v odvětví.²

Přitom zemědělská populace stárne a mladí lidé mají o práci v zemědělství malý zájem.³ To zvyšuje tlak na automatizaci a modernizaci provozů. Zavádění smart

technologií do výroby, využívání AI – to vše je pro ovocnářství a zelinářství naprosto klíčové a nevyhnutelné, byť to představuje značnou investiční zátěž. Zároveň ale víme, že jsou oblasti, kde lidská práce zůstává nezastupitelná. Například u plodin, jako je brokolice, květák, papriky, saláty a další, si zatím stroje bez jemnosti lidské ruky samy neporadí. A tak vedle špičkových technologií zůstává i prostor pro řemeslnou zručnost a cit pro detail, bez kterého by to zkrátka nebylo ono. V tomto ohledu jsou zelinářství a ovocnářství specifické obory. **Právě pro vysokou míru ruční, trpělivé, často sezónně nárazové práce jsou požadavky na pracovníky, kteří se tomuto oboru věnují velmi specifické. U takové práce totiž vydrží málokdo z těch, jejichž jedinou motivací je výdělek. Vyžaduje to lidi, kteří mají vztah k půdě, k přírodě a k oboru.** Mají v sobě pokoru, se kterou dokáží přijímat vrtochy počasí, které často jejich práci znehodnotí, respekt k přírodě, lásku k půdě, ve své práci nalézají smysl. **Je velkým úkolem českého školství a výchovy obecně, aby tyto city a zásady v mladých lidech rozvíjely.** Pokud budeme všichni pracovat ve službách a v humanitních oborech, jak velí současné trendy, české zemědělství a s ním ani ráz české krajiny nepřežijí.

Zelináři a ovocnáři navíc čelí rostoucím nákladům na energie, hnojiva, pohonné hmoty a obaly – mezi lety 2019 a 2024 vzrostly náklady v některých segmentech až o 49 %.⁴

Ovocnářský sektor dále čelí strukturálním neduhům, jako je stárnutí sadů, kdy přibližně 40 % ploch je starších dvaceti let a vyžaduje obnovu. Dlouhodobě rovněž dochází k úbytku ovocných sadů, zejména u broskvoní (pokles plodnosti o 66 %) a rybízů (pokles plodnosti o cca 80 %). Zásadním krátkodobým cílem je tak zastavení poklesu úbytku sadů a tím udržení produkce. Což automaticky neznamená zastavení kácení sadů, jelikož se likvidují především starší a přestarlé sady, ale zajištění včasné obnovy likvidovaných sadů novými výsadbami.⁵

Významnou výzvou je také konkurenční tlak levných dovozů ze zemí mimo EU, které často nesplňují stejné standardy kvality a bezpečnosti. Jenom v roce 2024 se v České republice vypěstovalo 1 800 tun česneku, 98 tun zeleného křenu a tisíce tun cibule, mrkve a kořenové zeleniny. Jablek, které tvoří v České republice 29 % veškeré spotřeby ovoce, včetně citrusů a banánů, se vypěstovaly desítky tisíc tun. Přesto se na pultech obchodů často setkáváme s dovozem ze zemí, kde jsou výrobní náklady dotovány, pracovní podmínky neporovnatelné a ekologická stopa astronomická. Čeští pěstitelé se navíc potýkají s nekalými praktikami obchodních řetězců, jako je prodej pod nákupní cenou nebo tlak na slevy, což snižuje jejich ziskovost a motivaci k dalším investicím.

Z hlediska regulace je problémem zvyšující se byrokratická zátěž a omezení v používání přípravků chemické ochrany rostlin, která nejsou vždy kompenzována dostupnými a srovnatelně účinnými alternativami.⁶

CO CHCEME? A PROČ SI TO ZASLOUŽÍME?

Chceme zeleninu a ovoce, které si zachovávají chuť, čerstvost a příběh. Chceme krajinu, která plodí, nikoliv jen přežívá. Chceme ekonomiku, která vytváří hodnoty, nikoliv jen účetní zisky. A chceme generaci, která bude umět navázat – protože se to bude mít kde a od koho naučit. Chceme podmínky, ve kterých se nám bude dobře pracovat a žít.

VIZE PRO ČESKÉ ZELINÁŘSTVÍ A OVOCNÁŘSTVÍ

Ideální budoucnost českého zelinářství a ovocnářství spočívá v dlouhodobě udržitelném, konkurenceschopném a soběstačném systému, který bude schopen čelit krizím a výkyvům všeho druhu. Klíčová je modernizace a digitalizace zemědělství, včetně investic do precizního hospodaření, šlechtění odolných odrůd a do efektivních závlahových systémů. Vznik nového Národního centra zemědělského a potravinářského výzkumu (CARC) od roku 2025 má za cíl podpořit právě tuto transformaci a lépe propojit výzkum s praxí.⁷

Důležitým cílem je také zvýšení míry soběstačnosti v produkci ovoce a zeleniny, podpora lokálních trhů a zkrácení dodavatelských řetězců. To by mělo být doprovázeno férovými podmínkami pro zemědělce, včetně odpovídajících výkupních cen a ochrany před neférovou konkurencí.

Je třeba zajistit, aby zpracovatelské kapacity zůstaly v českých rukou, protože bez nich zůstáváme jen dodavateli levné suroviny. Zatím bohužel platí, že většina produkce na zpracování se vyváží do velkých zpracovatelských podniků v zahraničí, zejména v Německu nebo Rakousku.

Součástí vize je i zvýšení atraktivity oboru pro mladé lidi, podpora odborného vzdělávání a zlepšení pracovních podmínek. V neposlední řadě je třeba zvýšit spotřebu domácích produktů prostřednictvím osvěty, transparentního značení a podpory zdravého životního stylu.⁸ Protože české ovoce a zelenina mají co nabídnout, jen se o tom málo ví.

14 000 HEKTARŮ ZELENINY DO ROKU 2033, STABILIZACE A ROZVOJ PRODUKČNÍCH PLOCH OVOCE

Současný strategický cíl českého zelinářství je jasný: do roku 2033 pěstovat zeleninu alespoň na 14 000 hektarech (místo současných cca 11 000 ha). Strategický cíl českého ovocnářství se zaměřuje na stabilizaci a rozvoj produkčních ploch ovocných sadů. V současnosti se ovocné sady v Česku rozkládají na přibližně 11 000 hektarech, přičemž hlavním ovocným druhem jsou jablka, která tvoří téměř 80 % produkce ovoce.

Jsou to reálné cíle, pokud budeme spolupracovat – zemědělci, stát, věda, školy, obchod. Pokud bude přijata dlouhodobá, nikoliv jen volební strategie. Podmínky k tomu máme. Půdu, vodu, odbornost, tradici. A také nové generace, které chtějí dělat smysluplnou práci – pokud jim k tomu dáme důvěru a prostor.

ZÁVĚR: PLODY BUDOUCNOSTI SE RODÍ V HLAVĚ

Změna vždy začíná u způsobu myšlení. Nejsme malí, pokud víme, co chceme. Nejsme pozadu, pokud se rozhodneme jít chytře svou cestou.

Ovocnářství a zelinářství nejsou jen obory. Jsou to příběhy o půdě, práci a hrdosti. A pokud máme vizi, odvahu a systém, který dává smysl, může české jablko nebo cibule znovu získat své místo – na našem stole i v našem národním vědomí.

Protože jak říkali naši předkové: co si nevypestuješ, to tě nenasytí.

EPILOG Z ČESKÉ ZAHRADY

Když dnes přejdete českou krajinou, je toho hodně k vidění a poznání, napoví vám to. Uvidíte místy úhory a plevel, jinde pole zoraná s přesností na milimetry.

Ale když se podíváte lépe – uvidíte také Zahradu, která se chystá znovu rozkvést.

Chceme-li v roce 2033 pěstovat zeleninu na 14 000 hektarech a alespoň stabilizovat stávající produkční plochy, nestačí to napsat do strategie. Musíme prosadit konkrétní podmínky. Do legislativy. Do podpůrných programů. Do školních osnov. Do nákupního chování. A hlavně – do myšlení.

Protože to není samozřejmost. Je to rozhodnutí. Stejně jako soběstačnost. Stejně jako chuť, která má původ i smysl.

A ta Zahrada? Ta pořád čeká. Ne na zázrak. Ale na plán. A na důvěru, že to stojí za to.

Poznámky:

- 1) databáze ČSÚ.
- 2) Ludvík, M.: PRODUKCE OVOCE A BUDOUCNOST OVOCNÁŘSTVÍ V ČR, DOI - Mendel University Press, Brno 2024, <https://doi.mendelu.cz/pdfs/doi/9900/06/8900.pdf>, p. 230.
- 3) Podle údajů ÚZEI je průměrný věk pracovníků v zemědělství 56 let a podíl mladých do 35 let je pod hranicí 10 %. Zdroj: Studie Ústav zemědělské ekonomiky a informací.
- 4) Žovincová, A.: Effect of Farm Size on the Structure of Crop Production, AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics, Vol. 16, No. 4, pp. 129-140. ISSN 1804-1930. DOI 10.7160/aol.2024.160410.
- 5) Ludvík, M.: PRODUKCE OVOCE A BUDOUCNOST OVOCNÁŘSTVÍ V ČR, DOI - Mendel University Press, Brno 2024, <https://doi.mendelu.cz/pdfs/doi/9900/06/8900.pdf>, p. 228.
- 6) Zemědělci čelí rostoucí administrativní zátěži v souvislosti s dotačními programy a omezením přípravků na ochranu rostlin. Podle Ovocnářské unie ČR je dostupnost účinných alternativních přípravků stále nedostatečná.
- 7) Vzniká Národní centrum zemědělského a potravinářského výzkumu - Agris.cz.
- 8) Spotřeba čerstvého ovoce a zeleniny v ČR se dlouhodobě pohybuje pod doporučenou hranicí WHO (400 g/den). V roce 2023 činila průměrná spotřeba zeleniny 92 kg/osobu/rok a ovoce 72 kg/osobu/rok. Zdroj: Studie Ústav zemědělské ekonomiky a informací.

Karel Dubský: RYBNÍKÁŘSTVÍ JAKO ČESKÝ FENOMÉN

Tradice budování rybníků na našem území sahá až na počátek minulého tisíciletí. První doložená zmínka o rybníku v majetku břevnovského kláštera je z roku 993. Zpočátku se o rozvoj rybníkářství zasloužily kláštery, které zakládaly ve svém okolí rybníky za účelem chovu ryb, protože rybí maso bylo považováno za postní jídlo, jež mělo své místo na stole nejen v období čtyřicetidenního půstu před Velikonocemi, ale také každý pátek. Postupně se do budování rybníků zapojila šlechta a také sedláci. V obcích byly budovány tzv. návesníčky, které plnily funkci protipožárního zdroje vody. K nejstarším velkým rybníkům patří například Máchovo jezero, Dvořiště a Bošilecký rybník, založené ve čtrnáctém století.

Největší rozvoj budování rybníků se datuje obdobím 14. až 16. století. Velkou roli sehráli nejprve Pernštejnové, kteří zakládali rybníky hlavně v Polabí. Zde vznikla první opravdu rozsáhlá rybníční soustava s údajně největším rybníkem na našem území, jenž byl ale později zrušen. V 16. století se budování rybníků v jižních Čechách ujal rod Rožmberků. Mezi nejznámější rybníkáře té doby patřili Štěpánek Netolický, Jakub Krčín z Jelčan, Mikuláš Rutard a řada dalších. Vznikl náš dosud největší rybník Rožmberk, který má vodní plochu 449 ha. Rybníky byly budovány i v dalších oblastech jižních Čech (Blatná, Hluboká nad Vltavou, Lnáře, Jindřichův Hradec), dále na Vysočině, na jižní Moravě, prakticky na celém našem území. Tato éra bývá označována jako „zlatý věk českého rybníkářství“. Výměra rybníků na našem území na počátku 16. století odpovídala dvou až čtyřnásobku současného stavu. Tento rozmach rybníkářství ukončila na několik století třicetiletá válka. Nutno uvést, že chov ryb v té době byl poměrně jednoduchý. Chován byl hlavně kapr a intenzita chovu byla velmi nízká. Mnoho rybníků bylo zrušeno a převedeno zpět na ornou půdu. Rybníky se zachovaly hlavně v oblastech, kde půda nebyla zcela vhodná pro zemědělské využití.

Doba určitého úpadku chovu ryb v rybnících skončila až ve druhé polovině 19. století. Opětovný vzestup rybníkářství je spojován s osobností Josefa Šusty staršího. Působil na Třeboňsku a položil základy moderního chovu ryb. Zavedl přesné nasazování rybníků a oddělený chov jednotlivých věkových kategorií ryb. Snažil se o rozšíření spektra chovaných druhů (dovezl pstruha duhového, sivena amerického, síha marénu), zavedl rovněž cílené rybníční meliorace a přikrmování. Chov tržních ryb trval 4 až 5 let. Hlavní chovanou rybou byl kapr obecný. Obsádky rybníků byly stále výrazně nižší než dnes, ale systém chovu se již od současného příliš nelišil.

Ve 20. století mělo na rybníkářství vliv několik skutečností. Technologie chovu se příliš nezměnila. Změnily se však vlastnické poměry. Po první a druhé světové válce přešly rybníky ve dvou vlnách z rukou velkých soukromých vlastníků (hlavně historické šlechty) do majetku státu. Ten za účelem hospodaření založil *Státní rybářství* v Českých Budějovicích s 15 odštěpnými závody. Průvodním znakem doby bylo zvýšení intenzity chovu ryb, podobně jako v jiných oblastech zemědělství. Byly zvýšeny obsádky rybníků, zvýšily se krmné dávky, rybníky se intenzivně hnojily. V sedmdesátých letech byl zaveden umělý výtěr ryb v rybích líhních. Dovezeny byly další druhy ryb (amur bílý, tolstolobik bílý a pestrý, síh peled'). Výsledkem bylo výrazné zvýšení produkce ryb, což ovšem také mělo některé negativní dopady na rybníční ekosystémy. Po roce 1990 zaniklo Státní rybářství a jeho roli nahradilo *Rybářské sdružení ČR* se sídlem v Českých Budějovicích. Jedná se o dobrovolné sdružení producentů ryb, ale i dalších subjektů, jako jsou školská zařízení, rybářské svazy a další. Jedná se o jediné profesní sdružení produkčních rybářů u nás, což se jeví jako přednost při prosazování zájmů chovatelů ryb.

Současný stav našeho rybníkářství je následující: celková výměra rybníků na našem území je zhruba 52 000 ha. Z toho je evidováno něco přes 80 % ploch rybníků využitých k chovu ryb. Členové rybářského sdružení hospodaří na cca 35 000 ha, zbytek tvoří nečlenové sdružení. Celková produkce tržních ryb se pohybuje okolo 20 000 tun ročně. Hlavní chovanou rybou je kapr obecný, který tvoří 85 – 90% celkové produkce. Zbytek připadá na doplňkové druhy, což jsou štika obecná, sumec velký, candát obecný, lín obecný, býložravé druhy (amur, tolstolobik). Asi 10 % z celkové produkce tržních ryb je předmětem zpracování ve zpracovnách ryb. Zbývá část produkce je realizována prodejem živých ryb, z poloviny v tuzemsku a z poloviny exportem do zahraničí. Pokud lze pozorovat trendy několika posledních let, tak dochází k mírnému poklesu produkce (asi 10 %), a to v oblasti prodeje živých ryb v tuzemsku. Nelze z toho však vyvodit jednoznačný závěr, zda jde skutečně o dlouhodobý trend, nebo jen dočasný výkyv.

Chov v rybnících je zaměřen na kapra. Jeho chovný cyklus trvá v teplejších oblastech 3 roky, v chladnějších 4 roky. Způsob chovu je označován jako polointenzivní. Jeho princip se dá popsat takto: v rybníce se vytváří přirozená potrava ryb, která je tvořena hlavně zooplanktonem (drobné organismy ve vodním sloupci) a zoobentosem (zvířena dna). Na množství vytvořené přirozené potravy má vliv hlavně množství živin ve vodě. Tato potrava by měla být základem produkce ryb. K tomu se provádí příkrmování ryb ve vegetačním období, zejména méně jakostními krmivy rostlinného původu, což jsou převážně obiloviny. Přirozená potrava se výrazně projevuje na kvalitě masa tržních ryb. Optimální podíl přirozené potravy na celkovém přírůstku ryb je 25 – 50%. Takto odchovaného kapra je možné označit zčásti za biopotravinu s vysokou nutriční hodnotou masa a dietetickými účinky na lidské zdraví.

Jakkoliv platí, že rybníky jsou vytvořeny rukou člověka hlavně za účelem chovu ryb, plní zároveň celou řadu dalších funkcí. Uvedme alespoň některé. Důležité jsou: zadržování vody v krajině, protipovodňová ochrana, rekreační funkce, krajinnotvorná a estetická role a další. Rybníky jsou nádrže s bohatou biodiverzitou jak ve vodním

prostředí, tak v jejich okolí. Důraz na tuto funkci (rybník jako pestrý ekosystém s bohatým oživením vodními a na vodní prostředí vázanými organismy) bude nepochybně růst. Některé rybníky jsou z toho důvodu vyhlášeny chráněným územím, kde má prioritu ochrana přírody před chovem ryb.

Rybníkářství dnes ovšem čelí také vážným problémům. Problémem číslo jedna je negativní vliv rybožravých predátorů. Jedná se zejména o přemnožené druhy – kormorány velké, volavky popelavé a vydry říční. V roce 2023 byly škody na rybích obsádkách v rybnících odhadnuty na 345 milionů Kč. Tyto ztráty se zatím nedaří eliminovat. Náhrady škod od státu je plně nepokrývají. Pro rybníkáře je obtížné stanovit optimální hustotu obsádky, když předem vědí, že výsledky budou ovlivněny predátory.

Dalším problémem je zhoršená kvalita vody v rybnících. Ta je ovlivněna mnoha faktory. Jedná se hlavně o nadměrný přísun živin přítokem. Může jít o látky z čistíren odpadních vod, ze zemědělské činnosti v povodí, o nežádoucí půdní erozi a další faktory. Současně jde o intenzitu chovu, tedy výši obsádky ryb a intenzitu příkrmování. Hnojení rybníků je realizováno velmi omezeně. Výsledkem je nadměrný přísun živin, zejména fosforu, s důsledky, jako je přemnožení fytoplanktonu a vyšších rostlin. S tím jsou spojené další problémy, nízká průhlednost vody, masový rozvoj řas a sinic, vysoké pH, nízký obsah kyslíku ve vodě. Daný stav může vést až k ohrožení obsádek. Skloubit zájmy chovatelů ryb, kteří jsou logicky orientováni na produkci, požadavky na dobrou kvalitu vody a současně udržet bohaté oživení rybníků pestrými společenstvy organismů je skutečnou výzvou současné doby.

Dalším problémem je technický stav rybníků, hlavně míra zabahnění. Jak již bylo uvedeno, jednou z příčin zanášení rybníků je nadměrná půdní eroze na pozemcích v povodí rybníků. Proto je třeba rybníky odbahňovat častěji než v minulosti. Jedná se o drahá opatření, která nelze v plném rozsahu provádět na náklady rybářských subjektů. Tento problém by měl být více zohledněn dotační politikou státu. V pravidelném odbahňování rybníků mohou nalézat svůj zájem také místní zemědělci, neboť rybníční sedimenty (vytěžené bahno) jsou cenným materiálem vhodným k zúrodnění zemědělských pozemků nebo k rekultivačním účelům.

Rybníkářství je tradiční odvětví zemědělské činnosti, které má bohatou historii a velký potenciál dalšího rozvoje. Český kapr má přinejmenším ve středoevropském regionu skvělou pověst, dobré jméno mají i další druhy chovaných ryb. Do budoucna je důležité udržet vysokou kvalitu tohoto produktu. K tomu je třeba optimálně skloubit využití přírodních potravních zdrojů, výše obsádek a hospodářské zásahy, zejména intenzitu příkrmování. Toto odvětví je úspěšně orientováno na export ryb, pro vnitřní trh má pak zásadní význam udržení tradice kapra na našem vánočním stole. Vyšší spotřeba masa sladkovodních ryb v průběhu celého roku je jedním ze strategických cílů tohoto odvětví.

Poznámky:

- 1) Dubský, K.: Chov ryb v rybnících pro stavební zaměření. SRŠ a VOŠ VHE, Vodňany 2014.
- 2) Pokorný a kol.: Velký encyklopedický rybářský slovník. Fraus, Plzeň 2004.
- 3) Situační a výhledová zpráva ryby 2024. Ministerstvo zemědělství ČR, Praha 2025.
- 4) <https://www.cz-ryby.cz/produkce-ryb/produkce-a-trh-ryb>

Michal Kovařík: CHMELAŘSTVÍ JAKO ČESKÝ FENOMÉN

Pěstování chmele do české krajiny historicky patří. Vždyť i německá literatura z počátku dvacátého století uvádí, že němečtí sládkci používali už v desátém a jedenáctém století chmel především z Čech. První písemný doklad o prodeji žateckého chmele pochází z roku 1088. V průběhu let se rozmnožovací materiál žateckého chmele různými cestami dostal do dalších chmelařských oblastí světa, kde však dodnes nedosahuje vlivem odlišného prostředí takové kvality, jaké se těší v naší vlasti. Badatel a historik Vojtěch Pojar ve své publikaci Zelené zlato v roce 2017 shrnul postavení žateckého chmele v dobách největšího rozkvětu takto: *„Vzestup českého chmelařství, na úkor německého a belgického, se projevil zvláště na počátku 20. století. V Čechách se v roce 1910 pěstoval chmel na 14 715 ha. Český chmel měl totiž vedle své kvality ještě jednu podstatnou výhodu. Byl mimořádně vhodný pro výrobu spodně kvašeného piva, především ležáku plzeňského typu. V roce 1884 se u nás již 99 % piva vyrobilo právě procesem spodního kvašení. V Německu tento proces proběhl s jistým zpožděním až před 1. světovou válkou.“*¹

Český chmel je rovněž důležitý z hlediska socioekonomického. Dlouhá historie a kultura spojené s českým chmelem vyústily v roce 2023 v zápis Žatce a krajiny žateckého chmele na *Seznam světového dědictví UNESCO*. Nominační dokumentace Žatce a krajiny žateckého chmele obsahuje mnoho stran o historii českého chmele. V současnosti není jiného zápisu na uvedeném seznamu, který by se týkal chmelu.²

České chmelařství přináší společnosti nejen krajinnou diverzifikaci, ale také zaměstnanost na vesnicích a benefity pro životní prostředí (např. častější používání organických hnojiv na chmelnicích a lepší zadržování dešťové vody). Veškerá činnost generuje nemalé odvody do státního rozpočtu.

Žatecký chmel je od roku 2007 zapsán jako chráněné označení původu v rejstříku Evropské unie (EU). Nezbytnou součástí zeměpisného označení *České pivo* je právě i český chmel. Zeměpisná označení bývají často předmětem různých dohod o volném obchodu. Přínosem českého chmele je provázanost s českou pivní kulturou a českým pivem. Chmel je tradiční česká komodita se silně pozitivním renomé v tuzemsku i zahraničí. Dokládá to citace z dopisu konzulátu Československé republiky v Singapuru Ministerstvu zahraničních věcí ČSR o vývozu československého piva do těchto končin světa ze dne 29. května 1935. V dopise mimo jiné čteme: *„Získala-li kvalita nějakého čsl. výrobku světového uznání a existuje-li nějaký produkt,*

*jehož věhlas je staletou tradicí nerozlučně spjat s českou zemí – jest to pivo. Není prostě jiného výrobku, který by byl tak typicky československým, tak historicky proslaveným a lidsky tak blízkým nejširším vrstvám obyvatelstva kterékoliv národnosti – jako Plzeňské pivo. Kde selhávají zeměpisné znalosti o poloze naší republiky, kde nevědomost jest tak veliká, že nepomáhají ani jména jako Karlsbad, Masaryk, Praha, tam většinou ještě lze s úspěchem operovati slovem Pilsener. Plzeňské pivo se prostě stalo razítkem naší republiky a propagačním prostředkem, jehož význam po stránce národohospodářské a státně-prestižní jest nedocenitelným.*³ Ve značné míře to platí dodnes. Tehdejší korespondent na konzulátu by jistě prominul, kdyby jeho citace byla doplněna „Pilsener a žatecký chmel“. Právě pivo a chmel bývají podle zkušeností českých úředníků a politiků kladně působícími tématy při diplomatickém zahraničním styku.

Nezanedbatelným přínosem k hospodářství celé země je významná exportní povaha českého chmele, především dlouhodobě silně kladné saldo zahraničního obchodu chmelem. Platí to tím více, uvědomíme-li si, že náš agrární zahraniční obchod je dlouhodobě v propadu. Každoročně se do zahraničí podle ČSÚ vyveze český chmel v hodnotě přibližně 1,5 mld. Kč. Český chmel putuje pravidelně do několika desítek zemí světa.

Povahou a rozsahem je v současnosti chmel minoritní citlivá komodita, avšak přesto s velkým významem pro český stát. Český chmel je obchodován v silně konkurenčním prostředí prostřednictvím dlouhodobých kontraktů převážně mezi pěstitelem a obchodníkem, následně obchodníkem a odběratelem (zpravidla pivovarem). **Specifikum českého chmelařství spočívá především v pěstování jemných aromatických chmelů, ve kterých jsme největším producentem na světě. Nosnou odrůdou je Žatecký poloraný červeňák** (v literatuře se lze setkat s označením ŽPČ, SAZ nebo Saaz).

S ohledem na svou jedinečnost byl žatecký chmel od pradávna předmětem pokusů o falzifikaci. Na ochranu vydávali panovníci různé dekrety. Mezníkem byl vznik známkovny chmele v Žatci, dále pak provenienční zákony. Dnes legislativu tvoří především Zákon 97/1996 Sb. o ochraně chmele, který definuje konkrétní chmelařské katastry, oblasti a polohy. Chmel se tedy v současnosti pěstuje nejvíce v žatecké oblasti (okresy Louny, Rakovník, minoritně Chomutov, Kladno), dále pak na Úštěcku (okresy Litoměřice, Mělník, minoritně Česká Lípa), přičemž do oblasti spadá i Kutnohorský (jeho část poblíž Čáslavi), a na Tršicku (okresy Olomouc a Přerov). Kvalitu a dohledatelnost chmele až na konkrétní chmelnici poskytuje odběratelům certifikace. Státní garance (prostřednictvím ÚKZÚZ) nemá prakticky ve světě obdobu a přináší do jisté míry konkurenční výhodu.

Pěstování chmele podléhá vedle zákonitostí trhu rovněž společné zemědělské politice Evropské unie. V posledních letech nešlo nezaznamenat enormní tlak na ekologizaci, tzv. Green Deal s jeho Environmental – Social – Governance, známým pod zkratkou ESG, který dává bankám moc rozhodovat o úvěru na základě posouzení, zda je žadatel dostatečně „environmentálně a sociálně odpovědný“. Celá řada

požadavků z pera evropských úředníků, podle evropských politiků odkazující se na společenskou objednávku, které musí nebo mají zemědělci plnit, prvovýrobu samotnou prodraží a ta ztrácí konkurenceschopnost. Rozpočet na kompenzace vyšších nákladů spojených s novými požadavky neodpovídá rozsahu ztrát. Vzniká tím další prostor pro souboj národních rozpočtů zemí EU, kde ekonomicky silnější státy přistupují k daleko masivnější podpoře prvovýroby. Nemluvě o tom, že kompenzace se stávají nástrojem, jak zemědělského podnikatele do značné míry ovládat. Nema-
lý náklad spojený s byrokracií jde také na vrub zemědělce samotného, čímž zákonitě brzdí jeho další rozvoj. V současnosti je zkrátka přeregulováno.

Pěstování chmele je investičně velmi náročné s dlouhou dobou návratnosti. Technika a sklizňové technologie se využívají velmi krátkou dobu v roce. Řada česaček a sušáren, byť v rámci možností modernizovaná, pochází ze sedmdesátých a osmdesátých let minulého století. Konstrukce chmelnic, byť obvykle udržované, jsou ze 75 % starší dvacetí let. To všechno s sebou nese potřebu investičních prostředků v řádech stovek milionů korun.

Robotizace v pěstování chmele je velmi komplikovaná. **Jarní pracovní úkony v tradiční technologii pěstování chmele nejsou ani u nás, ani kdekoli jinde ve světě mechanizovány (zavěšování a zapichování chmelovodičů a především zavádění vyžaduje jemnou motorickou ruční práci).** Sklizeň chmele je naopak již z velké části zajišťována stroji (zde je ale prostor pro investice a inovace zaměřené na energetické úspory). Potřeba stálých i sezónních pracovních sil je nadále v porovnání s pěstováním ostatních plodin velmi vysoká. Někdejší fenomén povinných studentských brigád je již dávno pryč. Jakmile je střední školy v jarním období přestaly organizovat a vysoké školy pořádat v období sklizně a hodnotit zápočtem, skončily během několika let pro nedostatek zájemců. Bez zahraničních pracovníků si dnes chmelař nedokáže jarní práce ani představit. **Stálo by ovšem za úvahu, zda neobnovit chmelové brigády na zemědělských středních i vysokých školách jako povinnou praxi,** pokud by tyto školy stály o vyšší kvalitu zájemců o studium. V našem vzdělávacím systému chybí účinná podpora generační obměny kmenových zaměstnanců v technických pozicích (traktoristé, strojníci, chmelaři, manažeři, vědečtí pracovníci). Bez podpory odborných učilišť, zemědělských středních i vysokých škol nová kvalitní generace chmelařů nepříjde. Značnou tíhu odpovědnosti nese rodina jako základ státu, která je však pod enormním tlakem globalizace. Obzvlášť, pokud je zemědělství jako obor v řadě případů mediálně stigmatizováno, neboť je nerozlučně spjata s náročnou fyzickou prací.

Vzhledem k tomu, že jsme nejspíš vstoupili do období teplého klimatického výkyvu, je nezbytné počítat se silnými epizodami sucha, změnami v rozložení srážek i suššími zimami. Východiskem pro částečnou adaptaci je šlechtění na suchovzdornost, kde je však limitujícím faktorem dosud zakázané GMO a NGT⁴. Nutné je také budování závlah, kde je největším úskalím dostupnost přiměřeně vydatných zdrojů závlahové vody. Vlivem snižování rozsahu živočišné výroby v českém zemědělství se snížila dostupnost organických hnojiv. Pěstování chmele je ale náročné na živiny, tudíž se jeho pěstitelé bez dostatečného přísunu statkových hnojiv neobejdou.

Během vegetační doby je nezbytné rostliny chránit proti chorobám a škůdcům. Nejrozšířenější chorobou je peronospora chmelová (plíseň chmelu). Ze škůdců je to mšice chmelová, ovšem při delších periodách horkého počasí dokáže porosty zdecimovat také sviluška chmelová. Chmelu dále škodí okusem dřepčik chmelový a lalokonosec libečkový. Pěstitel chmele se potýká s dlouhodobým úbytkem povolených účinných látek, které mají stanoveny platné maximální limity reziduí (MRL) v tuzemsku i na důležitých vnějších trzích. Jedině při plnění MRL může být chmel obchodován. Bez dostatečného portfolia účinných a bezpečných látek, aby bylo vůbec možné dostatečně naplňovat integrovaný přístup ochrany chmele (střídání látek s různým mechanismem účinku na choroby a škůdce jako prevence proti rezistenci), není možné udržet chmel zdravý, respektive obchodovatelný. Biologická ochrana je vhodným doplňkem, třebaže se svou účinností v polních podmínkách klasickým chemickým přípravkům nikdy nevyrovná. Chmelaři jde však o hodně, uvědomíme-li si, že podle studie ÚZEI byl průměrný náklad na hektar chmelnice v roce 2023 téměř 409 tisíc Kč.⁵

Pěstitelé čelí nástrahám začleňování levnějších, méně kvalitních odrůd chmele do svých receptur, silicímu užívání různých náhražek s cílem ušetřit na výrobě piva, značné administrativní zátěži a také částečnému odklonu spotřebitelů směrem ke slazeným nápojem nebo jiným, mnohdy silnějším alkoholickým nápojem.

Český chmel má dlouhou a bohatou historii. Přežil řadu válečných konfliktů, smutných epizod na trhu (např. nadprodukce, spor od značky *Budweiser's* s americkým gigantem Anheuser Busch v devadesátých letech), nespočet vládců a režimů. A to díky své kvalitě a jedinečnosti, která předurčuje výslednou pitelnost piva.

Budoucím generacím má český chmel co nabídnout a zůstat tak nadále fenoménem. Investice do pěstování českého chmele se rozhodně vyplatí, potenciál je stále vysoký. Podle serveru Reportlinker.com je ležácký typ dodnes oblíbeným druhem piva. Obliba pramení také z toho, že je nutričně zajímavější než jiné alkoholické nápoje a má také několik jedinečných výhod, jako je snižování hladiny nežádoucího cholesterolu, tlumení stresu a zlepšování paměti, což z něj činí přijatelnější variantu konzumace alkoholu.⁶ Indická zpravodajská a poradenská společnost *Mordor Intelligence* ve své zprávě potvrzuje, že v roce 2024 byl podíl segmentu ležáckých piv na celkové světové produkci téměř 85 %.⁷ Počátkem dvacátých let v období pandemie covid-19 byl trh s ležáckými typy piv vyčíslen na hodnotu téměř 292,4 miliard dolarů a odhadován růst do roku 2030 o dalších sto miliard.⁸ Stále významně rosbustní je sektor řemeslných piv, který před několika lety oživil pивovarský trh a který spotřebovává nemalou část produkce chmele.

Jedno je nakonec jisté, bez jemně aromatického chmele, který umíme nejlépe šlechtit i pěstovat právě u nás, a pro který máme právě u nás nejlepší půdní i klimatické podmínky, nikdy dobré pivo uvařeno nebude!

Poznámky:

- 1) POJAR, Vojtěch: Zelené zlato: kartelizace chmelařství v českých zemích 1890-1938. Národní zemědělské muzeum, s.p.o., Praha 2017.
- 2) Žatec a krajina žateckého chmele – Nominační dokumentace, Žatec 2021.
<https://www.zatec-and-the-landscape-of-saaz-hops.com/resources/cs/interactive/book/>
- 3) AUGUSTIN, Milan (ed.): Západočeské archivy 2013 (IV). Státní oblastní archiv, Plzeň 2013, s. 147
- 4) Geneticky modifikované organismy a nové genomické techniky.
- 5) Situační a výhledová zpráva CHMEL-PIVO. Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha 2024. Dostupné také z: <https://mze.gov.cz/public/portal/mze/-a63596---xZMB-3a9/situacni-a-vyhledova-zprava-chmel-pivo-2024>
- 6) Lager Market Size, Share, Competitive Landscape and Trend Analysis Report, by Packaging Type, Price Point and Distribution Channel: Global Opportunity Analysis and Industry Forecast 2021-2030
- 7) Beer Market Size & Share Analysis - Growth Trends & Forecasts (2025-2030)
Source: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/beer-market>
- 8) Lagers Global Market Report 2023
https://finance.yahoo.com/news/lagers-global-market-report-2023-171400357.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAKP_Pkh2SPkF3yWL5TiVsJJPRWSe61XRRpOy57-JCz5rTSUc47mXqbRsQJu0q_e1H-vNhUborhTOuczWS_RzZ5jCQ83MdLu-eflZSnVC9tbenmdmW1oH_Jyyzo1_hQ2b4TImZecAWyfofqpfMvYRQ5vb1tblfHyt9S7Z9a-or7Em

Aleš Dvořák:

SOUSTAVNÁ IDEOLOGIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ A MOŽNOSTI JEHO SEBEOBRANY

Zemědělství se na první pohled může jevit jako obor, který je natolik úzce a pevně spjat s neúprosnou daností biologických procesů, rozmarů počasí a s nevyhnutelností tvrdé lidské práce, že musí být dokonale imunní vůči ideologickému blouznění jakékoliv barvy a povahy. Nebylo by obtížné propadnout iluzi, že snad ani nemůže pozornost ideologů výrazněji upoutat. Opak je ovšem pravdou, moderní zemědělství je pro konstruktéry světlých zítřků objektem zájmu, jehož přitažlivosti nelze odolat. Když ponecháme stranou klimatický alarmismus, jedná se v současné době hlavně o iracionální snahy vracet vybrané prvky divočiny do kulturní krajiny, což se projevuje vyhlašováním a rozšiřováním bezzásahových zón v Chráněných krajinných oblastech nebo vrácením dávno vyhubených šelem, dravců či hlodavců na naše území, tentokrát ovšem se statutem vysokých stupňů ochrany. Než se do této aktuální problematiky hlouběji ponoříme, ohlédneme se ve stručnosti za druhou půl dvacátého století, kdy se ideologická zaslepenost v řízení zemědělské prvovýroby nevyhnula ani jednomu ze dvou politických bloků soupeřících ve „studené válce“.

DDT ZPRVU OBDIVOVANÉ, POSLÉZE ZATRACENÉ

V průběhu šedesátých let začala ve Spojených státech nabírat na síle demonizace mimořádně populárního a účinného insekticidu¹ s obchodním názvem DDT (chemicky dichlordifenyltrichlorethan /C₁₄H₉Cl₅/), která nakonec vyústila v jeho úplný zákaz. Později se ukázalo, že kampaň proti DDT byla založena na pocitech laiků i vědomých politických manipulacích, přičemž seriózní vědecké posudky ignorovala a svým úspěchem přivodila velký návrat malárie v Africe. Začneme ale pěkně popořádku. K hubení škůdců v zemědělství se DDT začalo v USA používat v roce 1940 a velmi rychle získalo pověst univerzálního a přitom cenově dostupného insekticidu. Už v roce 1944 ho ocenila britská armáda v Barmě, která se odhodlala k velké ofenzívě proti Japoncům, avšak ještě předtím musela porazit neviditelného nepřítele v podobě mračen komárů nezadržitelně šířících smrtící malárii. Problém vyřešilo letecké práškování komárů v barmské džungli DDT, po němž následovala úspěšná ofenzíva a vytlačení zaskočených Japonců ze země. V roce 1945 začali šířit po celé Evropě pověst DDT jako „zázraku“ osvobození vězni koncentračních táborů ležících v americké zóně Německa, kde bylo používáno k rychlé likvidaci hmyzích parazitů ve vězeňských ubikacích.

V padesátých letech se DDT běžně užívalo i u nás, a to nejen na polích, ale i ve venkovských domácnostech, jež bývaly vinou sousedství s chlévy nadměrně obtěžovány všudypřítomností much, aniž by se lidé zabývali jeho možnou toxicitou pro člověka a vyšší živočichy. Bývalo běžné, že se hrst DDT mrštila na rozpálená kamna, obydli se uzavřelo, krátce nato se vyvětralo, zametly se mrtvé mouchy a další hmyzí vetřelci a bylo čisto. Kampaň proti DDT rozpoutala v zámoří v roce 1961 kniha Rachel Carsonové *Tiché jaro*, která v ní poutavě vylíčila svou hrůzu z prudkého úbytku zpěvného ptactva. Sama Carsonová trpěla pokročilým stadiem rakoviny, s čímž se vyrovnávala domněnkou, že je obětí DDT. Seriózní výzkumy ornitologů sice žádné drastické vymírání zpěvných ptáků nepotvrzovaly, přesto se záhy rozšířila sofistikovanější argumentace ochranářů opírající se o věrojatnost populární knihy. Ti začali poukazovat na masový úhyn dravců, kteří jsou na vrcholu potravního řetězce údajně hromadí DDT ve svých tělech. Soustředili se zejména na orla bělohlavého, symbol severoamerické unie, který se měl ocitnout na pokraji vyhubení vinou DDT, načež se dočkali silné odezvy veřejného mínění, které nepostřehlo časový posun v konstrukci příčinných souvislostí. Skutečností je, že o nebezpečí jeho vyhubení se hojně psalo už ve dvacátých letech, neboť orly bělohlavé farmáři běžně stříleli jako škodnou. Situace došla tak daleko, že v roce 1940 byl přijat zákon na ochranu těchto majestátních dravců, díky němuž začaly jejich stavy velmi pozvolna opět narůstat. Když byl v roce 2007 orel bělohlavý vyškrtnut ze seznamu ohrožených druhů, neznělo v médiích po pravdě, že nejvíce ohrožen býval v době před vstupem DDT na scénu, nýbrž rezonovala mystifikace, že jej zachránil zákaz DDT v sedmdesátých letech.

V roce 1970 odňala Nixonova vláda regulaci pesticidů² federálnímu ministerstvu zemědělství, aby ji přenesla na nově zřízenou *Agenturu pro životní prostředí* (EPA – Environment Protection Agency), již ovládli aktivisté spatřující v DDT pomalou, ale jistou záhubu lidstva jako celku. V roce 1972 se pak tato agentura postarala o úplný zákaz používání DDT, a to navzdory výsledkům šetření³, které sama zadala. Tyto neprokázaly, že DDT je karcinogen s vedlejšími účinky na ryby, ptactvo a jinou faunu. Přísný a všeobecný zákaz používání DDT se ovšem rychle šířil dál a už v roce 1974 byl vydán také v Československu. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat. V letech 1980 až 2004 došlo ke ztrojnásobení počtu obětí malárie v Africe, na což nakonec musela zareagovat i *Světová zdravotnická organizace* (WHO). V roce 2006 povolila nejpostiženějším africkým zemím používání DDT k postřiku uvnitř budov, načež byl zaznamenán opětovný ústup epidemie.

KONTRAREVOLUCE V GENETICE

Otázka, jak zajistit výživu obyvatelstva a zabránit hladomorům tížila politickou věrchušku v Sovětském svazu od samého jeho vzniku. K tradičním potížím s vymrzáním ozimé setby a s dlouhotrvajícími suchy se u rozlehlých kolchozních lánů ve stepní krajině přidružil problém větrné eroze. V roce 1929 na sebe poprvé upozornil dálkový absolvent Kyjevského zemědělského institutu Trofim Děnisovič Lysenko svým „objevem“ jarovizace. Ten řešil otázku, jak zasít pšenici na jaře a přitom dosáhnout vyšších výnosů, jaké má v optimálních podmínkách pšenice ozimá. Běžné ozimy v drsném kontinentálním podnebí totiž dosti často vymrzaly, nebo je decimovaly

plísňě takovou měrou, že se prořídí úroda leckdy ani nevyplatilo sklízet. Jarovizace spočívala v tom, že se pšenice nechala naklíčit, pak se řízeně vystavila teplotám kolem bodu mrazu, načež se vysela jako jařina. Ve skutečnosti o žádný průlomový objev nešlo, tato metoda byla ruským sedlákům známa už v devatenáctém století, avšak Lysenko se projevil jako velmi zdatný prodávač iluzí. Nejenže dokázal rozptýlit pochybnosti o autorství „objevu“, ale navíc také úspěšně zveličoval výsledky jarovizace v hospodářské praxi.

Když v roce 1935 zemřel věhlasný ovocnář a šlechtitel Ivan Vladimirovič Mičurin, přihlásil se Lysenko k jeho odkazu. Ačkoliv Mičurin byl hlavně praktik, jenž slavil úspěchy s odolnými hybridy⁴ jabloní, hrušní, třešní, meruněk, jeřábů i vinné révy a do teorie se pouštěl jen okrajově, chopil se Lysenko právě jeho mylné teorie vegetativní hybridizace, aby ji dále rozpracoval. O co se jednalo? Mičurin byl přesvědčen, že roubováním se kříží vlastnosti roubu a podnože, načež se takto zkřížené nesou dál v semenech.⁵ Lysenko teoreticky opřel vegetativní hybridizaci o radikální lamarckismus⁶, který nazval „tvůrčím darwinismem“, a ohlásil práci na hybridu brambora-rajče, který měl pod zemí vytvářet bramborové hlízy a nad zemí plodit rajská jablíčka. Následovat měl hybrid jednoho z nejujímavějších plevelů – pýru plazivého – a pšenice. Kromě mimořádné odolnosti vůči suchu a mrazu měly u pýropšenice odpadnout i každoroční úpravy půdy a setí. Lysenkův tvůrčí darwinismus, který stavěl na podstatných proměnách vlastností rostlin vlivem vnějšího prostředí v průběhu jedné až dvou, maximálně tří generací, náramně vyhovoval stranickým ideologům, kteří v duchu marxismu-leninismu převychovali lid v nového sovětského člověka. A tak byl Lysenko v roce 1938 jmenován předsedou Vsesvazové *leninské akademie zemědělských věd* a ředitelem dvou geneticko-šlechtitelských ústavů, přičemž takto vlivnou pozici si udržel až do roku 1965.

Klasická morganovsko-mendelovská genetika byla bezmála po tři desetiletí zavržena jako „buržoazní pavěda“ a její nositelé odstraněni ze škol a výzkumu. Novým axiomem se stala domněnka, že geny neexistují, přičemž teorie jejich viditelného projevu ve fenotypu jakož i generačního přenosu v genotypu byla prohlášena za fideisticko-idealistickou mystiku. Lysenko přebíjel jednu absurdní hypotézu druhou, umně falšoval statistiky a spoléhal na důvěru samotného Stalina. Zviklat ji nedokázal ani nejvyšší stranický ideolog Andrej Ždanov po neúrodách v letech 1946 a 1947, Lysenkovo postavení se naopak stalo mezi lety 1948 až 1956 neotřesitelným. Přišel s jarovizací jabloní, které se měly v pokročilém stadiu rašení zasypávat sněhem, následovala teorie transmutace druhů. Jeho žák V. K. Karapetjan „nalezl“ v Arménii pšenici, jež se samovolně proměnila v žito (v klasech pšenice údajně dozrála zrna žita), následovaly „objevy“ proměn vikve v čočku, střemchy ve višně či habru v lísku. Trofim Děnisovič slíbil mimo jiné i transmutaci středoasijské pamelišky, která se po skokové proměně měla stát zdrojem strategického kaučuku. Nejbláznivější nápady ovšem přenechával svým žákům, které pak v kritickou chvíli mohl politicky obětovat. Olga Lepešinská experimentálně „potvrzovala“ teorii samoplození⁷, tedy samovolný vznik živé hmoty z neživé. Tvrdila, že se jí například podařilo prokázat spontánní proměnu spáleného ptačího trusu v živé buňky. Dimitrij

Moskalenko zase došel k závěru, že „*bude-li stelná kráva hodně krmena, bude mít tele vlastnosti otce, bude-li krmena málo, bude tele po matce.*“⁴⁸

V Československu Lysenkův tvůrčí darwinismus výrazněji nepronikl za hranice akademické sféry, zemědělská praxe mu většinou úspěšně vzdorovala. Definitivní konec jeho éry přineslo zrušení *Československé akademie zemědělských věd* v čele s prof. Antonínem Klečkou v roce 1962. Místo vyrovnání s importovaným bludem a myšlenkově i personální očisty však přišla politika tlusté čáry a povinného zapomení. Téměř patnáctileté zpoždění ve vývoji genetiky je pak trvalým dědictvím, jež nám období tvůrčího darwinismu odkázalo.

MODLA DIVERZITY

Přejdeme nyní k současnosti. Nebudu se z dobrých důvodů zabývat klimatickým alarmismem, který dnes těžce doléhá i na zemědělství, ale zaměřím se na mnohem méně nápadné ideologické vyzvání diverzity a jeho praktické důsledky. Dnešní environmentalisté mají jako základní východisko poučku, že čím větší biodiverzita (rozmanitost forem života), tím větší stabilita ekosystému. Nabízí se sice otázka, jak je potom možné, že ekosystémy pouště či polární tundry jsou navzdory velmi nízké biodiverzitě vysoce stabilní, ale tu ponechme stranou. Zaměřme se na to, co se z uvedeného axiomu vyvozuje a politicky prosazuje v praxi.

V zásadě celé území České republiky je kulturní krajinou, nemáme zde žádnou autentickou divočinu nedotčenou nikdy v minulosti hospodářskou činností člověka. Všechny naše lesy jsou záměrně vysazené a lidskou rukou udržované, aby plnily konkrétní funkce a přinášely užitek, což platí i o loukách. Ideologická snaha o částečnou obnovu divočiny v zájmu vyšší biodiverzity je tudíž bojem proti kulturní krajině a činnostem k jejímu udržování, tedy proti zemědělství a myslivosti. Když v roce 2002 vznikly první bezzásahové zóny⁹ v Chráněných krajinných oblastech¹⁰, argumentovalo se hlavně studijními důvody, tedy sledováním samovolného vývoje biotopu. Uplynulá dvě desetiletí však ukázala, že studijní důvody jsou podružné, hlavní je ideologický princip nadřazenosti bezzásahových porostů nad hospodářskými lesy, od něhož se odvíjí setrvalý tlak na rozšiřování příslušných zón. V ostrém světle obnažila problém zejména kůrovcová kalamita z let 2019 až 2020, jež se dostavila po řadě suchých let 2014 až 2019. Snaha odvrátit pozornost od bezzásahových zón, kde se množení škůdce nemohlo účinně bránit těžbou napadených stromů, a naopak svalit veškerou vinu na nízkou odolnost smrkových monokultur, byla zcela zjevná. Tuto nízkou odolnost nemůže nikdo soudný popřít, ale je nezbytné ji specifikovat. Rizikové z hlediska škůdců jsou hlavně velké a stejnověké smrkové monokultury. Lýkožrout smrkový neboli kůrovec dokáže v suchých a horkých letech zrychlit svůj rozmnožovací cyklus z jedné na tři až čtyři generace ročně. Zdravý strom si s ním ovšem většinou poradí tak, že jej zalije pryskyřicí a udusí. Pokud je ale smrk oslaben suchem, nedokáže se kůrovce zbavit a hyne. Dlouhodobé sucho tedy vytváří ideální podmínky pro kalamitu, neboť s poklesem obranyschopnosti stromů jde ruku v ruce strmý nárůst hustoty výskytu lýkožrouta.

Zásah hospodáře v podobě vytěžení dřeva a odkornění kmenů je osvědčenou metodou, jak dostat šíření kůrovce pod kontrolu. Prevencí je pak postupná výsadba v pravidelných intervalech na menších plochách a odpovídající postupná těžba dřeva. Odolnost různověkých smrčín je mnohem vyšší. Mladý nízký les jednak lépe zadržuje zimní vláhu, a jednak samy stromy lépe vzdorují škůdcům i chorobám. Kromě kůrovce ohrožuje naše lesy ve velkém rozsahu také bekyně mniška, jež ve dvacátých letech minulého století dokázala načas odlesnit Český ráj s jeho převážně borovými lesy. Napadá totiž všechny jehličnany, leč jenom ve věkovém pásmu od třiceti do šedesáti let. Bekyně mniška je proto dalším důvodem k věkové stratifikaci porostů, ale i námitkou proti myšlence, že smíšený les je všelékem.

V době kůrovcové kalamity 2019 až 2020 prosazovali aktivisté v bezzásahových zónách postup, jímž sice vzali na vědomí realitu, že škůdce nelze zastavit na hranicích těchto zón, avšak který byl velmi nákladný a zatížil příslušné lokality dalšími nežádoucími jevy. Jednalo se o odkornění kmenů bez jejich vytěžení s perspektivou samovolné obnovy lesa. Pomiňme nyní vysoké náklady odkornění na místě a ztrátu z neuskutečněného prodeje dřeva. Horší je skutečnost, že odkorněné kmeny na přímém slunci vyschnou a rozkládají se desítky let. Pokud je v tomto stavu zanecháno na místě 100 % dřevní hmoty, dlouhodobě brání přirozené obnově lesa, k níž nakonec dochází s velkým zpožděním. Vrstva proschlých popadaných kmenů a větví je navíc urychlovačem lesních požárů. Argument, že holiny po těžbě, prorostlé kořeny a pokryté suchou hrabankou z jehličí, hoří stejně rychle, neobstojí, jelikož srovnatelné rizikovosti z hlediska šíření ohně zpravidla dosahují jen zlomek doby, po jakou trvá ohrožení v našem případě. Dobrý hospodář totiž vytěžené holiny obratem zalesňuje výsadbou, přičemž do pěti let bývají opět dostatečně zelené, aby nevysychaly. K zachování přiměřeného obsahu organických látek v lesní půdě je optimální zanechat po vytěžení asi jen 20 % neodkorněné dřevní hmoty¹¹ k zetlení, samozřejmě za předpokladu, že kácení není vynuceno kůrovcovou kalamitou.

Vzývání biodiverzity vede současně k úsilí vrátit na naše území šelmy, dravce či hlodavce, které zde naši předkové z dobrých důvodů vyhubili, neboť přetvořením divočiny v kulturní krajinu ztratily některé druhy své přirozené zázemí a staly se nebezpečnou škodnou. Těmto navrátilcům bývá ze zákona přiznán vysoký stupeň ochrany, takže mohou takřka bez omezení škodit, aniž by tomu hospodáři či myslivci mohli dostatečně rychle a v potřebném rozsahu učinit přítrž. Velké severské šelmy, jako je medvěd a vlk, zažily u nás zlaté časy v době třicetileté války, kdy došlo k výraznému poklesu populace i hospodářské činnosti, umocněnému chladným klimatickým výkyvem, jemuž se obvykle říká „malá doba ledová“.¹² Tehdy vlci a medvědi z našich pohraničních hvozďů ovládli celé vnitrozemí, ale už ve druhé půli sedmnáctého století započal souběžně s obnovou venkova jejich soustavný lov, který vyústil o dvě století později v úplné vyhubení. Uvádí se, že poslední medvěd byl odstřelen na Šumavě v roce 1856 a poslední vlk tamtéž v roce 1874. Návrat vlka, tentokrát ovšem už vysoce chráněného, se pak datuje rokem 1994. K návratu medvěda zatím nedošlo, jeho občasné výskyty v Beskydech se nepovažují za trvalé usídlení, jde spíše o průniky ze slovenských hor.

Velkým tématem je dnes také bobr, který způsobuje rozsáhlé škody na hrázích rybníků, náhonů a umělých vodních kanálů, jakož i na stromořadích, která byla vysázena ke zpevnění těchto hrází. Bobr byl u nás poprvé vyhuben kolem roku 1750, a to nejen jako úhlavní nepřítel rybníkářů a mlynářů, ale také pro svou vysoce ceněnou kožešinu. V letech 1804 až 1809 byl znovu vysazen na Třeboňsku k řízenému chovu v ohraničených bobrovnách, leč vymkl se lidské kontrole. Podruhé pak byl vyhuben v roce 1852. Už jako chráněný druh potom byl v sedmdesátých letech minulého století opět vysazen v rakouském Podunají, odkud postupně začal pronikat do Podyjí a horního Povltaví. V roce 1991 byl navíc dovezen z oblasti polských Mazurských jezer a uměle vysazen na střední Moravě. Vlajkonoši diverzity si dnes pochvalují, jak bobr v Národních parcích zpomaluje svými hrázemi vodní toky a zadržuje vodu, avšak zapomínají dodávat, že z Národních parků je vyloučena hospodářská činnost i normální osídlení, přičemž nikdo nezná způsob, jak bobra udržet v jejich hranicích.

Rybáři a rybníkáři jsou dnes zoufalí také z narůstající četnosti výskytu kormoránů, kteří ze svých přirozených zimovišť ve středním Podunají běžně pronikají na jih Čech a Moravy a páchají rozsáhlé škody v chovných rybnících. Snížení jejich počtu odstřelem jsou však kladeny absurdní administrativní překážky, a tak je možné očekávat, že se tato škodná trvale usídlí i u nás. Ostatně první zahánění kormoránů na našem území zaznamenali ornitologové už v roce 1982. Potíže jsou dnes i s divokými prasaty, jejichž vysoké stavy se rovněž nedaří dostatečně snižovat, a to ani tehdy, když hrozba šíření prasečího moru částečně odblokuje jejich odstřel. Přitom už v roce 1786 byl vydán patent¹³ o likvidaci černé zvěře ve volnosti, který dovolil neomezený lov divokých prasat mimo obezděné obory. Zhruba o patnáct let později zmizel tento druh z volné přírody a začal se tam postupně vracet až po roce 1950. Tehdy to ještě nesouviselo s jeho ochranou, ale s vyvlastněním majitelů obor a částečným zpustnutím vysídleného pohraničí. Jeho současnému přemnožení později napomohlo vytvoření velkých scelených lánů a pěstování některých nových plodin ve velkém, zejména kukuřice.

Z této slepé uličky existuje jen jediná cesta ven, a sice odmítnutí dnes nedotknutelné modly biodiverzity a návrat k racionálnímu hospodaření v kulturní krajině. Nebojme se podrobit všechny ideologické koncepce, prodávané jako spásné odvrácení hrozícího kolapsu ekosystémů, zkoušce ohněm pochybování a zevrubného kritického promyšlení, a krom toho také sledujeme příslušné toky peněz, aby nám neuniklo, kdo má zájem na jejich prosazování. Učme se mnohem více než dnes ze zkušeností našich předků, těžce nabytých dlouhým řetězením pokusů a omylů.

Poznámky:

- 1) Insekticidy jsou chemické přípravky určené k likvidaci škodlivého hmyzu.
- 2) Pesticidy jsou souhrnným názvem pro insekticidy, herbicidy (přípravky k hubení plevelů) a fungicidy (přípravky k hubení plísní a hub).
- 3) Sweeny, E. M., EPA hearing examiner's recommendations and findings concernings DDT hearings, April 25th, 1972, 40 CFR 164.32
- 4) Hybridem zde rozumíme roubovanou či očkovanou ovocnou dřevinu, kde se požadovaných vlastností dosahuje kombinováním vyživující podnože a plodonosného roubu.
- 5) Ve skutečnosti nesou semena pouze vlastnosti roubu, pokud bychom však nechali vyrůst plodonosnou větev z podnože, pak naopak jenom podnože. K žádnému dědičnému křížení nedochází.
- 6) Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), autor první ucelené teorie evoluce rostlinných a živočišných druhů. Podle jeho teorie se výsledky adaptace na prostředí mechanicky přenášejí na potomstvo.
- 7) Teorie samoplození se odvolávala na Oparinovu teorii koacervátů z roku 1924. Alexandr Ivanovič Oparin se teorií koacervátů pokusil zaplnit chybějící článek v generální evoluční teorii Thomase H. Huxleyho, a sice evoluční vznik živé bílkoviny z neživé (Huxley povýšil Darwinův princip přírodního výběru druhů na samojediného hybatele spontánního vzniku života na Zemi).
- 8) František J. Vohryzka – Konopa: Venkov v temnu. Třetí doplněné vydání, Národní politika, Mnichov 1989, s. 107
- 9) První bezzásahové zóny vznikly na základě dohody mezi Správou Chráněných krajinných oblastí a státním podnikem Lesy České republiky v roce 2002, následně v roce 2014 byla dohoda rozšířena o Vojenské lesy a statky.
- 10) Chráněné krajinné oblasti jsou definovány omezeným rozsahem a omezenými metodami hospodaření, zatímco z Národních parků je hospodářská činnost vyloučena úplně.
- 11) Jiří Mánek: Vytvořit na Šumavě přírodu potrvá stovky let. Deník E15, 8. 5. 2013
- 12) Malou dobou ledovou rozumíme chladný klimatický výkyv v letech 1620 až 1890, který se kryje s Bondovým cyklem slunečního minima. Někdy se za její předzvěst či první fázi považuje velmi chladné období 1490 až 1520. Česko, Ottův historický atlas, s. 214. Ottovo nakladatelství, Praha 2007.
- 13) Všeobecný honební patent Josefa II.

Jarmila Machová:

VČELAŘSTVÍ

TRADICE A HISTORIE ČESKÉHO VČELAŘSTVÍ

Ze *Starých pověstí českých* Aloise Jiráska víme, že když přišel praotec Čech na horu Říp, viděl *zemí mlékem a strdím¹ oplývající*. Dějiny včelařství obecně souvisejí s dějinami lidské vzdělanosti a lidské společnosti vůbec. Med a vosk měly v dobách před vynálezem výroby cukru a petroleje daleko větší význam než dnes. Brtnictví² mělo na našem území dlouhou a slavnou tradici. Na medových trzích se český med vyvažoval vzácným zahraničním kořením. Cukr se u nás objevil až v 11. století v období křížáckých válek. Byl však drahý a na rozdíl od medu si jej mohla dovolit jen bohatá šlechta. Významu včelařství odpovídaly snahy o právní úpravu chovu včel, prodeje medu a vosku. Proto se mu věnovaly mnohé právní soustavy staré doby počínaje právem římským, u nás pak právem doby Přemyslovců, městským právem českým, přes včelařské patenty Marie Terezie, první ze dne 8. dubna 1775 pro Dolní Rakousy a Moravu a druhý z 30. srpna 1776 pro Království české, až po Všeobecný občanský zákoník z roku 1811. V době národního obrození patřilo k dobrému společenskému tónu, že včely chovali venkovští faráři a řídící učitelé, tedy nositelé vzdělanosti a buditelských snah až do nejodlehlejších koutů naší země.

VČELAŘSTVÍ V ČÍSLECH

O významu chovu včel toho bylo napsáno mnoho. V dnešní době již nechápe-me prospěšnost včel pouze optikou získávání včelích produktů – medu, vosku, mateří kašičky, propolisu, pylu a jedu. Ty tvoří jen asi desetinu výsledku jejich činnosti. Hlavní a nezastupitelné místo má včela v přírodě jako opylovač kulturních a planě rostoucích rostlin.

Chov včel na území České republiky se především opírá o zájmové včelaře s rozsahem chovu do patnácti včelstev. Počet včelařských farem kolísá kolem 45, počet včelařů s více než 150 včelstvy se pohybuje kolem stovky. Počet chovatelů včel je v Česku cca 55 tisíc, včelstev je cca 650 tisíc. Horší už je ukazatel průměrného věku chovatele včel u nás, jenž dosahuje 59 let. K silným stránkám českého včelařství naopak patří struktura chovatelů vzhledem k počtu chovaných včelstev a poměrně rovnoměrné rozložení stanovišť včelstev na našem území. Hustota včelstev činí 7 na km². Tím je zajištěno dostatečné opylení rostlin. ČR je v hustotě zavčelení na pěkném čtvrtém místě v rámci EU. Trh s medem ve státech EU se vyznačuje trvalým deficitem nabídky medu z domácích produkcí. Soběstačnost Evropy celkově klesla pod 50 %. Produkce medu v ČR je závislá na počasí a kondici včel, pohybuje se od 7 do 10 tisíc tun ročně. V roce 2020 však medný výnos krátkodobě klesl na pouhých 5 tisíc tun. Spotřeba medu u nás se v posledních letech pohybuje kolem 1 kg

na obyvatele ročně, což znamená, že jsme dlouhodobě z více než 70 % soběstační. Palčivým problémem poslední doby je však falzifikace medu a vosku.

ČESKÝ SVAZ VČELAŘŮ

Český svaz včelařů (ČSV) je jediným spolkem s celostátní působností v oboru včelařství a jediným spolkem s více než stopadesátiletou historií a tradicí. 20. března 1872 byl založen Včelařský spolek pro Čechy, který měl 600 členů. Vývoj včelařské spolkové činnosti byl velmi složitý, přesto jsme se v průběhu 19. a 20. století pracovali k jednotnému Českému svazu včelařů. Od roku 1872 se v čele svazu vystřídal šestnáct mužů. Tuto ryze mužskou záležitost prolomila v roce 2015 žena, která vede svaz dosud. ČSV má v současné době 1100 základních organizací, 77 okresních organizací a 48 tisíc členů, z toho je více než 7 000 žen. ČSV má kolem 150 včelařských kroužků mládeže, ve kterých pracuje cca 1 500 dětí. Každoročně naše mládež poměřuje své znalosti o včelách i praktické dovednosti v soutěži „Zlatá včela“ ve dvou věkových kategoriích žáků základních škol. Soutěží nejprve v oblastních kolech a ti nejlepší pak v celostátním finále. ČSV má také svou knihovnu, která se co do počtu a hodnoty výtisků řadí mezi největší včelařské knihovny na světě. V současné době má celkem 9 600 knih a 7 900 svázaných českých a zahraničních ročníků včelařských časopisů. Český svaz včelařů je uznané chovatelské sdružení včely medonosné kraňské, která je chována a šlechtěna pro svou mírnost, čistící pud a rychlý jarní rozvoj. Od roku 2017 může být v ČR šlechtěno podle plemenářského zákona pouze plemeno včely medonosné kraňské. Pro její výše uvedenou mírnost je vhodná k chovu i v hustě osídlených oblastech měst a obcí.

VČELÍ PRODUKTY

Co všechno patří mezi **včelí produkty**, je obecně známo. Je to hlavně med, dále pak pyl, včelí vosk, mateří kašička, propolis a včelí jed. Celkem tedy známe šest základních včelích produktů. Málokdo si již vzpomene na sedmý a nejdůležitější včelí produkt. Tím je opylovací činnost včel, bez které bychom neměli základní potraviny jako je ovoce a zelenina. Devadesát procent užitečnosti včel spočívá v jejich činnosti opylovací.

Med. Co je vlastně med? Definici najdeme ve vyhlášce č. 76/2003 Sb., kterou se stanoví požadavky pro přírodní sladidla, med, cukrovinky, kakaový prášek a směsi kakaa s cukrem, čokoládu a čokoládové bonbony. Med je potravina přírodního sacharidového charakteru, složená převážně z glukózy, fruktózy, organických kyselin, enzymů a pevných částic zachycených při sběru sladkých šťáv květů rostlin (nektar), výměšků hmyzu na povrchu rostlin (medovice), nebo na živých částech rostlin včelami (*Apis mellifera*), které sbírají, přetvářejí, kombinují se svými specifickými látkami, uskladňují a nechávají dehydratovat a zrát v plástech. Podle zdroje sladkých šťáv, které včely sbírají, rozlišujeme med květový a med medovicový. Med si včely vyrábějí jako potravu pro vlastní přežití během zimy. Používají jej také jako zdroj energie pro svůj běžný provoz i pro odchov nové generace. Ročně včelstvo zkonzumuje 100 kg medu. Naštěstí pro nás ho produkují více než spotřebují, a tak včelaři mohou přebytky odebrat pro sebe. Med je historicky významná komodita. Je to nejstarší sladidlo v dějinách lidstva. **Med je velmi trvanlivá potravina.** Chemické složení medu

nedovolí bakteriím v něm přežívat. Je to dáno velmi nízkým obsahem vody. Dalším faktorem, který přispívá k trvanlivosti medu, je jeho extrémní kyselost. Jen velmi málo bakterií a mikroorganismů je schopno v takovém prostředí přežít. Archeologové při vykopávkách ve starých egyptských hrobkách našli mimo jiné také nádoby s medem, který je tisíce let starý, a přesto je ho i dnes možné označit za med. Pro vědce je to důkaz zázračných vlastností medu a jeho takřka věčné trvanlivosti.

Med má vysokou energetickou hodnotu. Med obsahuje 70 až 80 % cukru, což ho řadí mezi potraviny s nejvyšší energetickou hodnotou. Rychlé vstřebání a okamžité využití energie pro životní funkce jsou jeho velkou výhodou, přičemž je mnohem lépe stravitelný než cukr. Také proto nejznámější horolezec všech dob, Edmund Hillary, když zdolával Mount Everest, měl s sebou med jako rychlý zdroj energie. Mimo chodem, sám byl již od svých deseti let včelařem. **Med má blahodárný vliv na lidský organismus.** Obsahuje množství zdraví prospěšných látek – zejména vitamíny, železo, fosfor, vápník, hořčík, glukózu, fruktózu a další, což z něj dělá komplexní a vyváženou potravinu. Med je antiseptický. To znamená, že se v něm nemnoží bakterie. Ošetření spáleniny nebo řezné rány medem uchrání od infekce. Med posiluje srdce, cévy, snižuje krevní tlak, zmírňuje bolest krku, usnadňuje vstřebávání vápníku, chrání játra, pomáhá snižovat hladinu cholesterolu, nezatěžuje žaludek a zabraňuje množení bakterií v zažívacím traktu, pomáhá při žaludečních vředech, zklidňuje a pomáhá při nespavosti. Výčet toho, co všechno působí, určitě není vyčerpávající. Nejen na podzim, kdy nás škrábe v krku, ale po celý rok bychom měli jíst med. **Krystalizace medu je důkazem jeho pravosti.** Jde o přirozený proces, který není na závadu, neztrácí se při něm důležité látky v medu obsažené. Naopak med, který nekrystalizuje, je podezřelý. Zkrystalizovaný med ztekutíme ve vodní lázni o teplotě do 50 °C. Ztekucení by mělo proběhnout v co nejkratším čase. Nedoporučuje se ovšem používat mikrovlnnou troubu, pokud jej nechceme znehodnotit.

Pyl je netradičním včelím produktem. Pylu zpracovanému včelami se říká perga a je možné ji získat přímo z plástve jako malý hnědý váleček. Nezaměňujeme fermentovaný pyl – pergu se včelím pylem, pylovými rousky. Podstatným rozdílem je, že perga je pro člověka stravitelnější, má mnohonásobně vyšší biologickou dostupnost a obsahuje více živin. Využitelnost látek pergy je přibližně čtyřikrát větší než u rouskového pylu. Pyl bez předchozího zpracování včelami není tak kvalitativně, rychle a jednoduše absorbován lidským tělem. Včely pergu ukládají na zimu do plástů pro vlastní obživu, proto se jí také říká včelí chléb. Perga je energií nabitá, fermentovaná komplexní superpotravina. Obsahuje množství minerálů, vitamínů, bílkovin a detoxikačních látek, které můžeme využít při prevenci i terapii mnoha chorob. Preventivně působí na zkvalitnění imunitní reakce. Včelstvo ročně zkonzumuje zhruba 40 kg pylu.

Mateří kašička je nejvzácnějším včelím produktem. Je jedinou potravou včelí matky, která díky této jedinečné látce žije 4 až 5 let. Mateří kašička obsahuje kromě vody především bílkoviny, cukry, tuky, minerální látky, vitamíny, enzymy a hlavně přírodní hormony. Mateří kašička je náchylná na degradaci při jejím uložení mimo lednici, při kontaktu s kovem nebo se slunečním zářením. Těchto vlivů je nutné se vyvarovat. Není vhodná u onkologických onemocnění a v těhotenství. Mateří kašička

má množství využití především pro mužské a ženské zdraví. U žen je vhodná při klimakteriu, po porodu, při neplodnosti způsobené hormonální nerovnováhou, u dívek při nástupu menstruace. U mužů mateří kašička napomáhá potenci a prevenci onemocnění prostaty. Obecně ji lze nabídnout u chorob psychických, u podvyživených dětí a jako přírodní doping pro sportovce.

Rovněž **včelí vosk** lze využít ve prospěch lidského zdraví. Vosk je složenina esterů vyšších mastných kyselin. Je krásně aromatický, přičemž alergická reakce na něj nebyla dosud zaznamenána a popsána. Využít se dá ve voskových ubrouscích jako obklad. Vosk je obsažen i v čistících voskových ušních svíčkách, které při hoření pomocí podtlaku dokáží pročistit uši. Vosk je také obsažen v mnoha mastech. Tím, že obsahuje vitamin E, je prospěšný pro výživu pokožky. Známy je též plástečkový med určený k přímé spotřebě člověkem. Žvýkání plástů s medem je nejen chutné, ale i zdravé. Vosk v medu podporuje detoxikaci organismu. Navíc, díky obsahu pylu a propolisu tento med posiluje imunitní systém a pomáhá v boji proti alergiím a nachlazení. Vosk se po vyžvýkání obsahu medu vyplivne.

Propolis, neboli včelí tmel, je směs pryskyřičných látek, včelího vosku, balzámů a éterických olejů. Včely jej sbírají na pupenech stromů, pomocí kusadel ho zpracují, přidají do něj výměšky svých žláz a umístí do košíčků na třetím páru končetin. Slovní spojení „*pro polis*“ lze z latiny přeložit jako „*před městem*“. Toto spojení přesně vystihuje podstatu propolisu jako ochranný val před bakteriemi, viry a plísněmi. V úle je vysoká vlhkost, teplota, spousta bílkovin (pyl) a cukrů (med), ideální prostředí pro růst plísní. Proto včely vše propolisem dezinfikují. Úlový vzduch je doslova prosycen výparů propolisu, které mají antibakteriální a antibiotické vlastnosti. Likvidují choroboplodné zárodky, popřípadě zastaví jejich růst a množení.

Včelí jed je unikátní léčivo. Skvělé výsledky si připisuje u roztroušené sklerózy, při tlumení bolestí zad a kloubů, při léčbě křečových žil a revmatismu. Lidoví léčitelé odnepaměti léčili své pacienty poštípáním včelami. V současné době se používá také včelího jedu v krémech, mastech nebo se účinná látka – apitoxin přímo aplikuje prostřednictvím injekcí.

NEMOCI A NÁKAZY VČEL

Nemoci jsou součástí přírodních ekosystémů a pomáhají v něm udržovat rovnováhu. Včelstva, která žila původně v rozsáhlých lesích střední Evropy po miliony let, jistě občas celá zašla, ale jejich počet se průběžně přirozeně doplňoval roji odjinud. Od dávného pravěku se tento princip nezměnil, ale do přírody vstoupil člověk, zemědělská produkce, změny v krajině, průmyslové exhaláty a migrace na velké vzdálenosti. Včelstva mohou zahynout z různých příčin. Asi nejčastější příčinou rozpadu včelího společenství je ztráta matky. Další příčinou je hlad, špatná potrava, nebo přímo jedovatá při nesprávné aplikaci přípravků na ochranu rostlin. Včelích nemocí není velký počet, ale mohou být velmi zhoubné. Velkou roli hraje i nakažlivost nemocí. S některými nemocemi se včelstvo může samo vypořádat, ovšem podmínkou je dobrá výživa a nepoškozená imunita. Někdy může pomoci sám včelař. Přípustné jsou ale jen takové léčebné postupy, které nezanechají ve včelstvu žádné zbytky lé-

čiv. Vždyť včelstvo je zdrojem medu, potraviny, které si ceníme právě pro její přírodní původ.

Mor včelího plodu je nejzávažnější mikrobiální onemocnění včel. Nakažené včelstvo asi po třech letech od infekce uhynie. Hlavní nebezpečí moru spočívá v tom, že jeho původce je nesmírně odolný a přežívá na plástech a úlových součástech. Mor způsobuje sporulující bacil s latinským označením *Paenibacillus larvae*. Tato bakterie se umí rozmnožovat jenom v těle včelí larvy. Larva se nakazí potravou, v jejím trávicím ústrojí vyprodukuje bacily velmi silné enzymy, které překonají několik bariér a proniknou až do krevního oběhu, čímž se rozšíří po celém těle. Napadené buňky hostitele ztrácejí své funkce, hynou a brzy dojde k úhynu nemocné larvy, jejíž tkáně se rozloží na kašovitou páchnoucí hmotu. V počátečních stádiích onemocnění se včely snaží nemocné a mrtvé larvy z plástu tahat ven a buňky čistit. Přitom se ale infikují.

Hniloba včelího plodu je dalším bakteriálním onemocněním včel. Původcem je kokovitá bakterie *Melissococcus plutonius*, která neumí vytvářet odolné spóry, a v prostředí tak není schopná přežít desetiletí jako původce moru. Jedná se i tak o velice nakažlivé onemocnění, které se rychle šíří do okolních včelstev zejména zalétáváním včel a loupežemi. K onemocnění jsou vnímavé nejmladší larvičky, které se nakazí společně s potravou. Oproti standardnímu klinickému obrazu moru však plod hyne ještě před zavičkováním.

Mor a hniloba včelího moru nejsou přenosné na jiná hospodářská zvířata ani na člověka. Tyto nákazy se neléčí. Nakažená včelstva se likvidují.

Varroáza včel je nejobávanější nemocí včel. Způsobuje ji velký parazitický rotoč *Varroa destructor* žijící na včelách medonosných a zejména na jejich kuklách. Invaze tohoto roztoče je nedávná záležitost. Původně žil roztoč varroa ve východní Asii na včele východní (*Apis cerana*). S touto včelou žije roztoč už odnepaměti a nepřemnoží se tak, aby svého hostitele zásadněji poškozoval. Rovnováha ale přestala platit, když lidé dovezli do jihovýchodní Asie evropské včely s vidinou vyšších výnosů medu a větších zisků. Parazitický roztoč varroa přeskočil z původního hostitele, včely východní, na včelu medonosnou. Tento hostitel mu vyhovuje daleko lépe. Ke svému rozmnožování využívá parazit nejenom trubčí plod, ale i plod dělníci. Tím pádem se za tři roky od napadení včelstva parazit rozmnoží v takové míře, že nezůstanou žádné zdravé včely a včelstvo zkolabuje. Včely samy se nedovedou tomuto parazitu ubránit. Vzhledem k tomu, že nákaza je v Evropě teprve šedesát let, rovnováha mezi parazitem a hostitelem ještě vytvořena není a v dohledné době ani nebude. Proto je nutná pomoc včelaře, aby včelám pomohl roztoče veterinárními přípravky a zootechnickými zásahy redukovat.

Zvápenatění včelího plodu je další častou nemocí včel. Může propuknout, dojde-li k infekci plísní *Ascosphaera apis*. Tento patogen z říše hub nachází svou výživu v těle larvy včely medonosné. Larva se nakazí výtrusy nebo myceliem, zpravidla potravou. Onemocnění má rychlý průběh. Infikované larvy hynou zpravidla druhý den po zavičkování a v dalších pár dnech doslova mumifikují.

Nejen bakterie, paraziti a plísňě trápí včely. Jsou tu i **viry**. Ty nemají schopnost se bez cizí pomoci rozmnožovat a potřebují k tomu cizí hostitelské buňky. Ve včelách bylo detekováno už více než 20 druhů různých škodlivých virů. Mnohé z nich jsou v populaci přítomny stále, jakoby spící, a čekající na svoji příležitost škodit. Když je včelstvo oslabeno jinou nemocí, hladem, špatnou potravou nebo toxickou látkou z prostředí, viry přemohou imunitní mechanismy jedince, začnou se v buňkách množit a dílo zkázy ve včelstvu dokonají.

ZÁVĚR

Včela toho dokáže mnoho. Na 1 kg medu musí včely navštívit až 7 milionů květů, na 1 gram medu zhruba 7 tisíc květů. Za celý svůj život jedna včela vyrobí přibližně půlku čajové lžičky medu. Za hodinu navštíví asi 800 květů. Na 1 kg medu musí včely v průměru uletět vzdálenost rovnající se 280 tisícům kilometrů, což je přibližně tolik, jako sedmkrát kolem Země podél rovníku.

Nejstarší nález, který dokládá vztah člověka a včely, je nástěnná kresba dvou postav vybírajících med, která je stará 12 tisíc let a nalézá se v Pavoučí jeskyni v Bi-corp u Valencie ve Španělsku. Malby dokazují, že lidé začali sbírat med už ve starší době kamenné.

V současné době by včely sužované nemocemi, klesající úživností krajiny a pesticidy bez pomoci a péče člověka nemohly přežít. Je naší odpovědností vůči přírodě a vůči naší budoucnosti udržovat stavy včelstev tak, aby bylo zabezpečeno opylování rostlin na území naší republiky, pečovat o včely tak, aby mohly plnit svou úlohu v přírodě, jak to činí bezmála 120 milionů let.

Poznámky:

- 1) Strdí je staročeský výraz pro med či medový plást.
- 2) Brtnictví je staročeský výraz pro lesní včelařství, obživu medem divokých včel.

Milan Wenzl:

AGRÁRNÍ STRANA JAKO NOSNÝ PILÍŘ STÁTU

Památným císařským patentem ze 7. září 1848 byli rolníci u nás vyvázáni z poddanství a stali se skutečnými vlastníky půdy, na které po generace do úmoru pracovali. Trvalo však ještě dalších padesát let, než se selský stav dokázal zorganizovat politicky a vytvořit jednotnou stranu účinně prosazující jeho zájmy. V první polovině dvacátého století pak tato strana zazářila na politickém nebi oslnivým jasem. Časový odstup nám stále zřetelněji ukazuje, že bez jejího vlasteneckého zápalu a mravenčí budovatelské práce si naši obnovenou státní samostatnost po roce 1918 lze jen stěží představit. Přes všechny zásluhy byl selský lid na dohled stému výročí konce poddanství o tuto svou hrdou reprezentantku oloupen politickým paktem, který se stal základem systému třetí republiky v roce 1945.

Předehrou k založení strany byl vznik *Sdružení českých zemědělců* v roce 1896, na němž se podílela *Středočeská selská župa* Stanislava Kubra, *Východočeská selská jednota* Františka Udržala a část poslaneckého klubu mladočechů¹ v českém zemském sněmu. Vazba této, zatím jen stavovské organizace na mladočechy však nebyla výlučná, neboť jejím prvním místopředsedou se stal staročech Antonín Švehla starší², statkář z Hostivaře. Přerod v politickou stranu urychlily prohlubující se programové neshody s mladočechy, zvláště po jmenování jejich předního národohospodáře Josefa Kaizla říšským ministrem financí v roce 1898, neboť ten prosazoval liberalizovaný zahraniční obchod s nízkou celní ochranou domácího trhu. Sdružení českých zemědělců se v lednu 1899 politicky osamostatnilo pod značkou *Agrární strana* a jejím předsedou se stal Stanislav Kubr. Zrod politické strany neuvítal jednotný potlesk veřejně činných rolníků, ostře ho kritizoval například Alfons Šťastný, uznávaný buditel venkovského lidu z jihočeského Padařova, jenž trval na zachování stavovského principu selského hnutí. Už o rok později však uznal, že větší chybou by bylo třístit síly a s novou stranou se smířil, což dal najevo rozpuštěním své *Zemské selské jednoty*.

Ve volbách do Říšské rady v lednu 1901 získala strana prvních 5 poslaneckých křesel. V prosinci téhož roku ve volbách do českého zemského sněmu pak dosáhla na 21 mandát. V roce 1905 překročila zemskou hranici a sloučila se s moravskými agrárníky, přičemž přijala nový název *Československá strana agrární*. Předsedou byl zvolen Josef Žďárský, jenž vystřídal vážně nemocného Stanislava Kubra. Boj o všeobecné volební právo, který se právě rozhořel, zastihl stranu vnitřně rozpolcenou. Velkostatkářské křídlo kolem předsedy Žďárského nemělo zájem ztrácet výhodu vlastní volební kurie, naopak křídlo reprezentující malé a střední rolníky, jehož při-

rozeným vůdcem se stal Antonín Švehla mladší, zase realisticky odhadovalo, že daňové censy a nerovnosti hlasů dříve či později stejně padnou, a kromě toho správně tušilo, že reforma volebního řádu skýtá straně nemalé možnosti růstu. Švehlovo křídlo postupně získalo navrch, čemuž on sám výrazně napomohl založením deníku *Venkov* a vlastní *Rolnické tiskárny* v roce 1906. Výraznou oporou mu byla také *Ústřední jednota řepařů pro království České*, jejímž předsedou se Švehla stal roku 1905. Při prvních všeobecných, rovných a přímých volbách do Říšské rady v roce 1907 se tak agráři mohli počítat k těm, kteří se o ně zasloužili, za což byli odměněni 28 mandáty a stali se nejsilnější českou stranou. Křeslo říšského ministra bez portfeje (tzv. ministra krajana³) ve vládě Maxe Becka vynesly první všeobecné volby paradoxně Karlu Práškoví, představiteli velkostatkářského křídla strany, jenž rozšíření a narovnání volebního práva odmítal. V roce 1908 potvrdili agráři své postavení i v zemských volbách, ačkoliv pro ně nadále platil starý kuriální systém⁴, když získali 46 křesel v českém sněmu a 22 křesla v moravském sněmu. Straně se kromě zemědělců dařilo získávat osobnosti z nejrůznějších jiných oborů, ať už to byl bankéř a národohospodář Kuneš Sontág, právník Karel Viškovský, lékař a akademik Otakar Srdínko, katoličtí kněží František Kroiher a Isidor Zahradník či publicisté Josef Vraný a Karel Jonáš.

Začátkem roku 1909 prokázal Antonín Švehla opět svůj politický instinkt a vyjednávací schopnosti, když vyhlásil omezenou stávku řepařů proti kartelu cukrovarníků, jeho cenovému diktátu a jednostranné rajonizaci. Pěstitelé řepy na jaře toho roku rasantně snížili osevní plochu cukrovky, načež v září cukrovarníci přistoupili tváří v tvář hluboce ztrátové sezóně na jednání zprostředkované místodržitelstvem. Ačkoliv z mnoha dílčích požadavků museli pěstitelé slevit, dosáhli významné dohody, že napříště budou cukrovary každoročně vyjednávat s Ústřední jednotou řepařů jako jediným partnerem o pevné výkupní ceně. S takto posílenou autoritou byl Švehla v říjnu 1909 zvolen třetím předsedou Agrární strany.

Druhé všeobecné volby do Říšské rady v roce 1911 potvrdily agrárikům postavení nejsilnější české strany. Téhož roku byla z popudu Antonína Švehly založena také Agrární banka, která měla straně zajistit spolehlivé finanční zázemí a zajišťovat úvěrování rozvojových projektů, jež byly v zájmu selského stavu a venkova (pozemkové úpravy a scelování, protipovodňová opatření, elektrifikace vesnic apod.) Začátkem roku 1914, po pouhých patnácti letech existence, se už strana mohla honosit 91 tisícem členů v 2500 místních organizacích, což ji z hlediska početnosti členské základny stavělo hned na druhé místo za sociální demokracii.

V průběhu první světové války přispěla strana výrazným způsobem k činnosti domáciho odboje. Její lidé se uplatnili jak v ilegální Maffii, jež vyvíjela zpravodajskou činnost pro československou zahraniční akci, tak v legálních sdruženích, jako byl Český svaz⁵ či Národní výbor, které při zachování loajality k trůnu pracovaly s politikou státoprávního ohrazení a federalizace monarchie. V letech 1917 a 1918 byli také hybateli akviziční akce, tedy tajného svépomocného zásobování hladovějících měst oficiálně nepřiznanými zdroji větších sedláků. Na svatou Markétu posledního válečného léta, 13. července 1918, byl z popudu Antonína Švehly obnoven Národ-

ní výbor rozpuštěný v roce 1917, tentokrát ovšem už s programem koncepční přípravy převzetí moci a obnovení samostatného státu. Místo jeho předsedy Švehla velkoryse přenechal zkušenému Karlu Kramářovi, navíc ověřenému aureolou nedávno omilostněného odsouzení k smrti. Když pak v pondělí 28. října 1918 v dopoledních hodinách zazvonil v redakci Národních listů telefon s oznámením, že ministr zahraničí Gyula Andrassy zaslal přes Švédsko americkému prezidentu Wilsonovi nótu, v níž vyjádřil ochotu jednat o příměří za jeho podmínek, začali agrární politici okamžitě konat. Antonín Švehla se sociálním demokratem Františkem Soukupem nejprve převzali kontrolu nad zásobováním, když přesvědčili úředníky Obilního ústavu, aby Národnímu výboru složili přísahu věrnosti. Pak objeli místodržitelství, policejní prezidium a nejvyššího maršálka rozpuštěného zemského sněmu, aby vyjednali poklidné předání moci. Isidor Zahradník mezitím spontánně vyhlásil státní samostatnost před shromážděným lidem na Václavském náměstí. Oficiálně byla československá samostatnost proklamována až na večerní schůzi Národního výboru v Obecním domě, přičemž nepřítomného předsedu Karla Kramáře, který tou dobou jednal v Ženevě s delegací zahraniční akce, zastoupil Alois Rašín. Když pak 14. listopadu revoluční Národní shromáždění zvolilo Kramáře prvním předsedou československé vlády, prosadil si Antonín Švehla proti všeobecnému očekávání pro sebe křeslo ministra vnitra a resort zemědělství přenechal Karlu Práškoví. Sám Kramář s ním přitom najisto počítal na ministerstvo zemědělství a na již uvedeném jednání v Ženevě se dokonce měl vyjádřit, že podle jeho mínění na jiný resort stejně nestačí. V tom se ovšem hrubě mýlil. Švehla jako ministr vnitra v jeho i v obou Tusařových vládách (1919-1920) opět prokázal mimořádný organizační a budovatelský talent.

Mezi velké úkoly prvních tří vlád patřila pozemková reforma, k níž je vedly vážné ekonomické i politické důvody. Hlavním ekonomickým důvodem byl fakt, že 55 % zemědělců vlastnilo méně než 2 ha půdy⁶, a bylo tudíž odkázáno na dlouhodobé pronájmy, neboť hranice rentability se tehdy pohybovala kolem 5 až 7 ha. Přitom takřka 31 % veškeré půdy spočívalo v rukou 0,24 % velkých vlastníků⁷ a tato půda z velké části nebyla pro svou fideikomisní vázanost volně obchodovatelná. Politicky pak šlo o to promítnout zrušení šlechtických titulů a výsad také do ekonomické oblasti a ve prospěch českých rolníků odebrat podstatný díl hospodářského zázemí aristokratům, z nichž mnozí smýšleli německy či kosmopolitně. Reforma započala už v dubnu 1919 záborovým zákonem, na nějž pak postupně navazovaly jednotlivé prováděcí zákony, a do praxe byla uvedena v roce 1921. Vyvlastněny byly velkostatky s výměrou nad 150 ha orné půdy a nad 250 ha veškeré půdy za průměrnou peněžitou náhradu. Nadlimitní půda byla nabídnuta k odkupu drobným vlastníkům a zbytkové statky se přednostně nabízely jejich dosavadním správcům, což bylo zamýšleno jako odškodnění těchto zkušených hospodářů. Byl také umožněn výhodný odkup půdy v dlouhodobých pronájmech čili pachttech. Pokud trvaly nepřetržitě dvacet a více let, nabízely se pachtýřům za předválečné nominální ceny, tedy vzhledem k válečné inflaci výrazně pod tržní cenou. V §20 umožňoval zákon vypuštění ze záboru z důvodu ochrany památkových celků a přírodních krás, což vytvořilo cestu k obcházení zákona, často využívanou ve prospěch vlastenecké šlechty. O rozumnou podobu pozemkové reformy museli agrárníci svést ostrý boj se soci-

álními demokraty, kteří žádali nízký limit 50 ha orné půdy (jenž později prosadili při revizi pozemkové reformy v roce 1947), žádali vyvlastňování bez náhrady a odmítali zpětný odprodej zabrané půdy do soukromého vlastnictví. Švehla jako houževnatý a obratný vyjednaváč se osobně zasloužil o to, že ačkoliv musel slevit z původní představy limitu výměry na polovinu, tak prakticky nic z radikálně levicových návrhů neprošlo. Pozemková reforma zasáhla také velkostatek ministra zemědělství Karla Práška v Košetících. I když mu bylo umožněno podržet si zbytkový statek, s reformou se nesmířil a svou funkci ve vládě složil v červnu 1920. Strana mu pak zajistila prestižní, avšak málo vlivnou pozici předsedy Senátu.

Přelom let 1919 a 1920 se nesl ve znamení horečných jednání o ústavě. Tu mělo schválit ještě nevolené revoluční Národní shromáždění spolu s volebními zákony, s jazykovým zákonem a se zákonem o župním zřízení, aby ještě předtím, než první volby přivedou do parlamentu národnostní menšiny, zejména Němce a Maďary, byla plně zabezpečena suverenita státu a jeho národní ráz. Shoda byla také v tom, že výsledný kompromis musí být tak dobrý, aby byl přijat všemi stranami, nikoliv jen momentální většinou proti menšině. O zásluze, kterou měl ministr vnitra Švehla na přijetí ústavy dne 29. února 1920 přinesl Ferdinand Peroutka výmluvné svědectví: *„Osvědčil zde pracovitost, která překvapovala i imponovala. Proseděl v poradách s politiky většinu nocí únorových, k ránu se pak ještě scházel s žurnalisty, jimž podával výklad. Postavil proti svárcím se stranám a proti vrtochům jednotlivců svou vytrvalost; zvolil si taktiku unavovací: odhodlal se – nevida jiného prostředku – vždy nejdéle nervově vydržet jednání a pak nakonec za obecné únavy zvítězit se svými požadavky.“*⁸

Po pádu druhé Tusarovy vlády v září 1920 následkem rozštěpení sociální demokracie inspiroval Antonín Švehla vznik Pětky, neformální skupiny pěti státotvorných stran, které pod patronátem Hradu předjednávaly zásadní politické kroky, aby stabilizovaly výkon moci a chod státních institucí. Čtveřici stran angažovaných v převratu roku 1918 (agrárníci, národní demokraté, národní sociálové, sociální demokraté) zde doplnili Šrámkovi lidovci. Roce 1922 se čeští agrárníci, kteří se již třetím rokem nazývali *Republikánskou stranou československého venkova*, sloučili se slovenskými agrárníky a znovu změnili název na *Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu*. Na podzim toho roku také skončilo dvouleté mezidobí úřednické vlády, jelikož na půdorysu Pětky opět vznikla politická vláda s Antonínem Švehlou v čele. V roce 1924 se republikáni stali skutečně celostátní stranou, když rozšířili svou působnost a organizační strukturu také na Podkarpatskou Rus. O rok později bylo založeno jednotné *Ústředí selských jízď* jako chovatelsko-jezdecké organizace přidružené k Republikánské straně, podobně jako Agrární dorost. Regionální Selské jízdy poskytovaly veřejným stranickým akcím krojovaný doprovod na koních a sloužily straně jako jedna z důležitých kádrových rezerv. Během prvních osmi let dosáhl počet členů Selských jízď 20 tisíc.

Republikáni vyhráli v listopadu 1925 předčasné volby, po nichž byla na bázi rozšířené Pětky postavena druhá Švehlova vláda (1925-1926). Její zázemí však nebylo vzhledem k roztržičnosti Poslanecké sněmovny pevné, a tak se sám ideový otec

Pětky rozhodl tento koncept národního politického kartelu opustit, překonat národnostní bariéry a postavit čisté pravicovou, konzervativní vládu. Třetí Švehlovu vládu (1926-1929) utvořili republikáni s českými lidovci, národními demokraty a živnostníky, kromě nich pak také s německými křesťanskými sociály a německými agrárníky a s klerikálně-autonomistickou *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou*. Bylo to poprvé a naposledy, kdy měla první republika ideově sourodou vládu s výraznou účastí Němců a autonomistů. Levice kompletně odstavená od moci ji pohrdavě nazývala vládou „*panské koalice*“. V prezidentské volbě roku 1927 zvítězil T. G. Masaryk největším počtem hlasů ze všech tří opětovných voleb, jež za své působení v úřadě absolvoval. A zařídil to zase premiér Švehla, který nejprve odmítl vlastní kandidaturu a následně se plnou vahou své autority vyslovil pro znovuzvolení T. G. Masaryka.

Třetí Švehlova vláda významně vycházela vstříc zájmům domácího zemědělství. Příkladem za všechny je rozhodnutí, že československá armáda bude u vojenského letectva a zčásti i u pozemní autodopravy používat palivo na bázi lihu, tak zvané BiBoLi. Letecké BiBoLi bylo směsí 44 % lihu, 44 % benzenu a 12 % petroleje, zatímco automobilní BiBoLi 50 % lihu, 30 % benzenu a 20 % ropného benzínu. Armádní zakázky na odběr lihu významným způsobem podpořily rozvoj lihovarnictví a v konečném důsledku domácí pěstitele brambor. Pád vlády a předčasné volby v roce 1929 se časově kryly se zhoršením zdravotního stavu předsedy vlády Švehly, což ho přimělo k odchodu z nejvyšších pater politiky. Vlády vedené republikány postavené na znovu oprášené koncepci rozšířené Pětky však vedly zemi takřka celé další desetiletí, ať už pod předsednictvím Františka Udržala (1929-1932), Jana Malypetra (1932-1935) či Milana Hodži (1935-1938). Posledním velkým státnickým činem Antonína Švehly byla pečlivá příprava oslav tisícího výročí umučení svatého Václava, které měly důstojně završit proces smíření Masarykovy republiky s katolickou církví a normalizace vztahů s Vatikánem. S ním byly navázány plné diplomatické styky v roce 1928 a podepsán *Modus vivendi*, načež v říjnu téhož roku vláda jmenovala *Národní výbor pro oslavy svatováclavského tisíciletí*, v jehož čele stanul obecně respektovaný republikánský poslanec Adolf Prokůpek. Hluboké gesto smíření s Římem i vlastní minulostí, v něž se oslavy milénia proměnily, zahrnovalo zpřístupnění a vysvěcení dostavěné části katedrály svatého Víta, výstavu korunovačních klenotů a velkolepý průvod se svatováclavskou relikvií z Vyšehradu na Pražský hrad v neděli 29. září 1929. Nepřehlédnutelná účast krojované Selské jízdy v průvodu pak dokonce vyvolala krátkou koaliční rozmlíšku, když lidovci obvinili republikány, že si z milénia dělají stranickou kampaň.

Třebaže vážná srdeční choroba neumožňovala Antonínu Švehlovi po odchodu z vlády vykonávat funkci předsedy strany v plném rozsahu, zůstala mu až do jeho smrti 12. prosince 1933. Po ní pak dlouho nebyla obsazena, teprve až v lednu 1936 byl novým předsedou zvolen Rudolf Beran. Tomu také připadl po Mnichovu nevděčný úkol stabilizovat okleštěnou druhou republiku. Beran vyjednal volbu JUDr. Emila Háchy prezidentem, sloučil agrárníky s ostatními pravicovými stranami do *Strany národní jednoty* a vedl poslední vládu před rozbitím republiky a okupací (prosinec 1938 – duben 1939). Za protektorátu se zprvu zapojil do činnosti *Národního souručenství*, později se stáhl do ústraní a podporoval odboj. Přesto byl po válce odsouzen

ve zpolitizovaném procesu za údajnou kolaboraci a zemřel v roce 1954 ve vězení. Teprve až v roce 2022 byl soudně očištěn v plném rozsahu.

Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu měla své zastoupení také v londýnské exilové vládě Jana Šrámka (1940-1945), kde ji reprezentovali ministři Ladislav Feierabend, Ján Lichner a Juraj Slávik. Fakt, že tito tři agrární ministři nebyli zváni k jednáním do Moskvy ale už jasně naznačoval, že Stalin u nás nepočítá s obnovou předválečného politického systému, jehož spolehlivou oporou byla právě tato strana. Košický vládní program z dubna 1945 rozhodl, že žádná z českých pravicových stran nebude obnovena, čímž byli agráři ještě před koncem války vyřazeni ze hry novým politickým kartelem, tentokrát už formálním a plně institucionalizovaným, známým jako Národní fronta. Pozoruhodné je, že jediní, kdo se při košických jednáních alespoň opatrně vyslovili proti likvidaci hlavní předválečné strany, byli slovenští demokraté.⁹

Strach komunistů, vůdčí složky Národní fronty z rozprášené Švehlovy strany se po válce projevil důsledným potíráním snah o obnovu Švehlových pomníků a soch, jež po jeho smrti okrášlily mnohá náměstí a návsi, a které v letech 1939 až 1940 zpravidla odstranili němečtí okupanti. Nejviditelněji však vyplul na povrch v tak zvané Nechanické aféře v červenci 1947. Tehdy byly v Nechanicích na Královéhradecku uspořádány velké závody Selských jízdy, které překazil zásah komunistického ministra vnitra Václava Noska. Pohotovostní útvar SNB vytlačil jezdce ze závodiště a uzavřel přístupové komunikace do obce, přičemž došlo k násilným potyčkám a střelbě do vzduchu. Teprve po intervenci několika nekomunistických poslanců byla povolena krátká odpolední slavnost a celá akce předčasně ukončena. Komunistický tisk využil Nechanickou aféru k zastrašování, že skrze Selské jízdy znovu nebezpečně zvedá hlavu duch agrární partaje, a proto bylo na místě tvrdě zasáhnout. Ve skutečnosti šlo o jednu z předeher února 1948 a následné kolektivizace venkova, která změnila jeho tvář i obyvatele k poznání.

Dlouho trvalo, než republika ocenila alespoň osobní zásluhy Antonína Švehly o stát. Jako starosta MČ Praha 15 jsem v roce stého výročí vzniku Československa poslal žádost prezidentu Miloši Zemanovi o udělení nejvyššího státního vyznamenání. Prezident Zeman následně udělil Antonínu Švehlovi Řád bílého lva in memoriam. Stalo se tak sto let poté, co Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Vavro Šrobár a František Soukup podepsali zákon o zřízení samostatného státu československého a vydali prohlášení Národního výboru k jeho lidu. Doufejme jen, že nešlo o ojedinelou událost, ale o začátek trvalejší tendence lépe poznávat dobu, kdy strana aktivních zemědělců byla doslova opěrným pilířem státu, a čerpat z ní inspiraci a poučení. Na základě mého návrhu bylo také v září 2018 uděleno Antonínu Švehlovi jako rodákovi z Hostivaře čestné občanství Prahy 15.

Antonín Švehla nám všem zanechal nezapomenutelný odkaz:

„Demokracie není jen právo, ale také povinnost. Proto pečlivě volte své vůdce, kterým svěřujete své osudy. Dbejte, aby měli na pravém místě srdce, svědomí a rozum. Buďte přísní ve výběru svých vůdců, protože lid je takový, jaké si volí vůdce.“¹⁰

Stopa Antonína Švehly zde zůstala, nezmizela a ani nezmizí. Je to stopa, která navždy je a bude v našich srdcích.

Poznámky:

- 1) Mladočechy rozumíme liberální Národní stranu svobodomyšlnou, která se v roce 1874 oddělila od konzervativní Národní strany (staročechů).
- 2) Antonín Švehla starší (1837-1900) hospodařil na rodové usedlosti v Hostivaři na 70 hektarech a byl zde dlouholetým starostou. Syn Antonín převzal statek po otcově smrti.
- 3) Ministr krajan byl členem vlády, kterému nebyl přidělen konkrétní resort a měl vyvažovat poměr jednotlivých národností v kabinetu.
- 4) Poslanci zemského sněmu byli voleni ve čtyřech voličských kuriích: v kurii obchodních a živnostenských komor se volilo 15 poslanců, v kurii velkostatkářské 70, v kurii měst a míst průmyslových 72 a v kurii obcí venkovských 79 poslanců. Z toho ve velkostatkářské kurii obsazovali 16 mandátů držitelé fideikomisních statků a 54 držitelé ostatních velkostatků /fideikomisní statky měly výsadu zápisu v Deskách zemských, byly nedělitelné, neboť zakladatelský dědický řád vždy určoval jediného dědice, byly nezcižitelné rodu a v případě nezpůsobilosti dědice byly chráněny svěřenskou správou/. Pro všechny voliče velkostatkářské kurie platil vysoký census minimálně 500 K zaplacených přímých daní ročně, avšak k zisku mandátu postačovaly hlasy 6 až 7 voličů. Oproti tomu v kurii obcí venkovských stačilo k volebnímu právu překročení hranice 8 K zaplacených přímých daní ročně, leč k zisku mandátu se muselo nashromáždit několik tisíc hlasů. Navíc, volby ve venkovské kurii byly až do roku 1895 nepřímé (skrze volitele), teprve počínaje rokem 1901 se volilo přímo.
- 5) Český svaz sdružoval české poslance Říšské rady, Národní výbor pak poslance zemských sněmů.
- 6) Jan Čapek: Agrární strana v letech 1920 – 1921, rigorózní práce, s. 38. Ústav českých dějin, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2006
- 7) Tamtéž.
- 8) Ferdinand Peroutka: Budování státu III. Lidové noviny, Praha 1991, s. 923-924.
- 9) Demokratická strana vznikla v září 1944 během Slovenského národního povstání a sjednotila všechny nekomunistické složky společnosti, které se zároveň distancovaly od válečného Tisova režimu. V roce 1946 vyhrála na Slovensku volby a po únoru 1948 byla zlikvidována.
- 10) Citát připisovaný Antonínu Švehlovi mnoha autory, který mj. zdobí jeho pomník v Hostivaři.

Stanislav Kozlík:

ZAHRÁDKÁŘSTVÍ JAKO PROSTŘEDEK UDRŽOVÁNÍ VZTAHU K PŮDĚ

Počátky zemědělství jako soustavné produkční činnosti sahají do období osmi až pěti tisíc let před Kristem. Z toho první dva až tři tisíce let lze považovat za činnost čistě zahrádkářskou, jak uvádí ve své knize *Co se děje se světem?* Václav Cílek, přičemž první neolitické zemědělce označuje za zahrádkáře. Pracovali ručními nástroji a na vynález pluhu si museli počkat několik tisíc let. Lidé měnili krajinu a přírodu, ale na druhé straně příroda ovlivňovala lidstvo. Na tomto příkladu chci uvést, že zahrádkaření není jen módní záležitostí, kterou lidé tráví svůj volný čas, ale je to činnost, která provází lidstvo odnepaměti. S nadsázkou označujeme za prvního českého zahrádkáře Karla IV., neboť měl vlastnosti typické pro dnešní zahrádkáře. Měl velmi vřelý vztah k půdě, neobdělávané pozemky nařizoval zúrodnit, podněcoval výsadbu sadů a vinic, ze zahraničí přivážel nové druhy a odrůdy ovocných stromů i vinné révy. To vydrželo zahrádkářům dodnes, každý pravověrný zahrádkář chce mít osázen každý kout zahrady, prahne po novinkách v sortimentu školkařských či semenářských firem. Ať již bylo zahrádkaření v různých obdobích vnímáno různě, vždy bylo považováno za činnost užitečnou, záslužnou, kultivující nejen přírodu okolo, ale i společnost. Z tohoto pohledu lze směle označit zahrádkaření za nehmotné kulturní dědictví.

Přestože zahrádkaření je jako lidská činnost známé odnepaměti, v podobě, v jaké je známe dnes, se vyskytuje od počátku dvacátého století. Jeho význam a smysl byl v různých dobách chápán odlišně. Středověké zahrádky, které na dosah kuchyní sloužily jako zdroj bylinek, jsou vyobrazovány romanticky s kamennou studnou a se vzrostlou jabloní poblíž. Od konce devatenáctého století jsou zahrádky budovány jako zdroje obživy v dělnických čtvrtích a v blízkosti fabrik, jejichž majitelé je pro své dělníky často zřizovali. Během ozbrojených konfliktů se v obléhaných městech mnohdy měnily parky na produkční zahrádky pro vyhladovělé obyvatelstvo. Za obou světových válek se ve školách zvýšenou měrou dbalo na výuku pěstitelských prací a žáci byli vedeni k samozásobitelství výpěstky ze zahrádek. V dobách socialismu se zahrádky staly zdrojem nedostatkového sortimentu zeleniny a ovoce. Přebytky zahrádkářských výpěstků dokonce pomohly v jisté době národnímu hospodářství s dodávkami na trh, známý je především případ česneku v sedmdesátých letech. Z těchto důvodů byla zahrádkářská činnost vždy hodnocena jako prospěšná a společností ceněná, a to nejen u nás. Od padesátých do osmdesátých let dvacátého

století docházelo ve většině západních států Evropy k přijímání zákonů, které chránily zahrádkářskou činnost, přiznávaly ji veřejnou prospěšnost a podporovaly její rozvoj. U nás, stejně jako v ostatních státech východního bloku, mělo zahrádkaření stejnou prestiž a specifické postavení, ale v daných podmínkách nebylo nutné ani žádané legislativní ukotvení této činnosti. Vlivem společenských změn po roce 1989 začalo docházet ke zcela jinému vnímání zahrádkářské činnosti a postavení zahrádkářských organizací se zhoršovalo. Začaly se objevovat problémy s vlastnictvím pozemků, záborem půdy k developerským projektům, docházelo k divoké výstavbě v zahrádkářských osadách i k likvidaci celých osad, což byly právě ty důvody, pro které se vyspělé západní státy rozhodly zahrádkaření chránit. U nás jsme k tomuto společenskému požadavku dospěli až později. Stejným vývojem prošly i okolní bývalé socialistické státy, avšak na rozdíl od nás si význam zahrádkaření uvědomily již dříve, a tak třeba v Polsku nebo na Slovensku platí zákony na podporu zahrádkaření už řadu let. Snahy o legislativní ukotvení zahrádkářské činnosti v České republice se objevily již v devadesátých letech. První návrh zahrádkářského zákona směřoval do parlamentu v roce 2000 a následně proběhlo několik pokusů o jeho prosazení, avšak pokaždé neúspěšných. Po dvacetiletém úsilí se v roce 2021 podařilo ukotvit organizovanou zahrádkářskou činnost jako veřejně prospěšnou v *Zákoně o podpoře zahrádkářské činnosti*.

Zahrádkářskou činnost je skutečně nutné přijímat jako veřejně prospěšnou, jelikož se podílí na zachování a ochraně zemědělského půdního fondu, přispívá k udržování vody, zlepšuje odolnost krajiny proti výkyvům počasí a podporuje druhovou rozmanitost. Má rovněž výchovný a estetický účinek při utváření vztahu k přírodě mladou generací. Podílí se na ochraně přírody, životního prostředí a na pestrosti krajinného rázu.

Viděno dnešním pohledem, jedná se o koncept trvale udržitelného hospodaření, který nepolitickou, neaktivistickou formou uchovává zdravý vztah k půdě a pěstování plodin. Můžeme hovořit o „konceptu tiché udržitelnosti“ na zahradě. Je módní záležitostí používat v souvislosti s pěstováním výrazy jako environmentální péče, biodiverzita, management hospodaření s dešťovou vodou, snižování uhlíkové stopy, lokální produkce, sdílení produkce, navíc bezobalové, například v podobě košíku třešní. To vše jsou činnosti, jež jsou podstatou zahrádkaření, které ale zahrádkáři berou jako samozřejmost a nemají potřebu je stavět na odív jako svou přednost. Proto hovořím o tiché udržitelnosti.

Zahrádkaření z pohledu hospodaření výrazně přispívá k udržení druhové rozmanitosti – k biodiverzitě drobné flóry a fauny. Ta je výrazným protikladem konvenčního zemědělství, které je zaměřeno spíše na monokulturní velkovýrobu. Například v pěstování drobného bobulového ovoce nemají dnes zahrádkáři konkurenci. Zahrádkáři hospodaří často na bývalých skládkách suti, na rumišťích a dlouholetým soustavným zúrodněním těchto půd navyšují podíl organické hmoty v půdě, která pak, díky vyššímu obsahu humusu, má mnohem větší schopnost pojmout dešťové srážky a přispívá tím ke zlepšení vláhových poměrů. Zahrádky a zahrádkářské osady jsou zelené plíce, které mají pozitivní vliv i na své okolí. Vzrostlé stromy vytvářejí

stín a odpařují vodu, čímž způsobují ochlazování svého okolí a slouží jako přírodní klimatizace.

Zahrádkaření má také významný sociální aspekt. Zahrádkáři vytvářejí komunity lidí, kteří mají stejné zájmy, mnohdy stejné vazby na místo, kde hospodaří, vyměňují si zkušenosti a sdílejí své starosti i radosti. Každá zahrádkářská osada je svým způsobem komunitou, ačkoliv moderní pojetí komunitních zahrad je poněkud odlišné.

Nezanedbatelný je i zdravotní aspekt. Zahrádkaření je doménou především starší generace, i když současným trendem je snižování průměrného věku uživatelů zahrádek. Platí však, že v každém věku je práce na zahrádce pohybovou aktivitou na čerstvém vzduchu, která vede ke zlepšení nejen fyzického, ale i psychického zdraví.

Na zahrádkách spolu často hospodaří více generací. Děti a vnoučata si na zahrádkách hrají, pomáhají a často se snaží sami si něco vypěstovat. Přirozené mezigenerační soužití a předávání zkušeností probíhá zpravidla nenásilnou formou, třebaže mladí lidé často berou své zapojení jako nevíтанé plnění rodinných závazků. V průběhu života jsou pak často nuceni se od zahrádek vzdálit, třeba kvůli kariéře, po založení rodiny si ovšem vzpomenou na své dětství, na to, jak voňavé byly jahody trhané u babičky přímo ze záhonu, jak s dědou česali sladké třešně ze stromu. A na jednou si uvědomí, že by stejný zážitek chtěli dopřát i svým dětem a začnou hledat cesty zpět na zahrádku. Zahrádkářské spolky jdou i dál. Pro děti a mládež organizují celou řadu soutěží, vedou dětské kroužky malých zahradníků, připravují praktické ukázky pro školy a školky. Snaží se v dětech probudit zájem o přírodu a práci v ní.

Myslím, že vyjmenované důvody zcela jednoznačně prokazují, že zahrádkaření je činností ve veřejném zájmu, která prohlubuje ve společnosti vztah k půdě a k přírodě, který je dodnes v hloubi člověka zakořeněn. V každém z nás je kousek toho neolitického zahrádkáře, který má stále touhu „*hrabat se v půdě*“, vypěstovat si vlastní rostlinu a sledovat, jak prospívá. Každý neúspěch přebíjet dalšími a dalšími pokusy o vlastní výpěstky. Zahrádkářem se ovšem člověk nenarodí, do toho musí dozrát.

Igor Volný:

PRAŽSKÁ PLODINOVÁ BURZA

O nutnosti vzniku plodinové burzy v Praze se hovořilo už za vlády Marie Terezie (1740 – 1780), ale příhodný čas uplynul přece jenom rychleji, než se naši předkové odhodlali k činu. Císařovna sice vydala příslušné povolení, avšak plodinovou burzu se tehdy ještě založit nepodařilo. První burzy se přitom v Evropě objevily již ve čtrnáctém století. V šestnáctém století se zakládaly burzy v Antverpách, Lyonu a Toulouse, v jeho druhé polovině se přidaly burzy v Hamburku a v Londýně. První specializovaná plodinová burza na evropském kontinentu vznikla v Amsterdamu v roce 1617. Tyto burzy vznikaly zpočátku v námořních centrech obchodu, kde měly usnadňovat mezinárodní výměnu zboží.

Vůbec první burza v Habsburské říši vznikla až v roce 1758 v Terstu. Následně proběhly neúspěšné pokusy se založením burz ve Vídni, Praze, Brně a Opavě. Plodinovou burzu se podařilo založit ve Vídni až v roce 1869, načež v roce 1890 prošla reorganizací. Další plodinové burzy v Rakousku vznikly ve Štýrském Hradci a v Černovicích (1877), v Linci (1878) a konečně také v Praze v roce 1894. Je zřejmé, že plodinové, komoditní a akciové burzy vznikaly na západ od našich hranic o několik století dříve. Nezapomeňme, že nástup průmyslové revoluce, ale i hospodářské modernizace, se dostavil do střední Evropy s určitým zpožděním, a proto také vidíme jistý skluz v nástupu soustavy plodinových (vedle akciových) burz v Rakousku. Pražská obchodní komora krátce po svém vzniku v roce 1851 přišla s podnětem k založení místní plodinové burzy. Tou dobou ale ještě plodinová burza ve Vídni nebyla, a tak hrozilo, že chystaná pražská plodinová burza na sebe připoutá mezinárodní obchod bez zprostředkovatelů. Václav Zárský popsal situaci velmi výstižně: „*Tehdejší usilování o burzu v Praze mělo svůj původ v předpokladu, že cizí zasílatelé zboží budou na pražské své zákazníky bezprostředně vydávati směnky, a tím že odpadnou smlouvy prostřednictvím Vídně. Odpor vlády proti tomuto zřízení pražské burzy pramenil právě ve snaze favorizovat burzu vídeňskou.*“¹ Do založení vídeňské plodinové burzy tehdy zbývalo ještě plných osmnáct let, proto šel návrh z roku 1851 na její založení v Praze proti zájmům vídeňského centralismu reprezentovaného neo-absolutistickou vládou. Čeští zemědělci se ale myšlenky na založení Pražské plodinové burzy nevzdávali a po pádu neo-absolutismu v roce 1861 přišli s dalším návrhem na založení této instituce. V roce 1867 vznikl *Komité pro založení plodinové burzy*, který získal povolení vlády v roce 1871. Přesto se ani tehdy burzu založit nepodařilo. Krach na vídeňské akciové burze² v roce 1873 vyústil v první světovou hospodářskou krizi, jejíž tíha nevyhnutelně dopadla i na české historické země. Další impuls přišel v osmdesátých letech a tentokrát již byl úspěšně završen. Pražská plodinová burza vznikla po dlouhých přípravách 10. listopadu 1894. Její význam po čtyřiceti letech rozkvětu poněkud omezil až vznik obilního monopolu

v roce 1934. Burza tím ztratila výlučnost cenotvorby. Monopol reprezentovaný Československou obilní společností, jenž byl reakcí na okolní tlak, disponoval výhradním právem výkupu domácího obilí a případného dovozu obilí. Totéž se vztahovalo i na obilné suroviny po mlýnském zpracování.

Za Protektorátu Čechy a Morava byla činnost Pražské plodinové burzy omezena podobně jako během první světové války v souvislosti se zavedením vázaného trhu (přídělového systému). Plnohodnotný provoz obnovený v roce 1945 však velmi rychle splaskl do formálního přežívání, neboť hospodářství kvapem přecházelo na centralistický a plánovaný model řízení. Definitivně byla Pražská plodinová burza zrušena v roce 1952. Oproti tomu akciovou burzu uzavřela německá okupační správa zcela a po osvobození již nebyla její činnost obnovena.

VZNIK PRAŽSKÉ PLODINOVÉ BURZY

Burza je místo, kde se v určitém čase potkává nabídka s poptávkou a tvoří se tak tržová cena. Věta, která nechybí v žádné odborné publikaci. Podstata burzovní cenotvorby se totiž nedá lépe vystihnout.

Zajímavý je jazykový původ slova burza. Podle některých názorů pochází z řeckého slova „měšec“, podle dalších má původ ve středověké latině, kde slovo „bursa“ znamená shromáždění. Jak se ale tvořila cena zemědělských komodit a uzavíraly obchody s obilím, dokud v Praze žádná plodinová burza ještě nebyla? Jednoduše. Obchodníci s obilím se zpočátku scházeli na Václavském náměstí, dříve nazývaném Koňský trh, a to v místech, kde dnes stojí socha sv. Václava.³ Později se začali scházet na Senovážném náměstí⁴, další komoditní obilné dohody potom uzavírali ve vybraných pražských kavárnách. Pamětníci nám podávají svědectví o tehdejší době vzpomínkou: „V dešti, blátě a plískanici, aneb pod širým nebem v slunečním úpalu stáli jsme na Senovážném náměstí, a tam jsme své obchody přiváděli k platnosti jen tak jako ze zvyku a odtud jsme spěchali do učouzené a ne tuze čisté kavárny Lloyd na Poříčí aneb francouzské kavárny Na příkopě, kde teprve v pravém obchodním prostředí, za hluku, šumotu a kouře buď naše obchody jsme dojednali, aneb o běžných záležitostech se radili a plány do budoucna osnovali.“⁵ Takové podmínky k obchodování se zemědělskými komoditami ale byly v nových časech nevyhovující. Jeden z pamětníků mimoburzovních obchodů vzpomínal takto: „Nejvíce však náš obchodní svět strádal tím, že **při obchodech na týdenních trzích nebylo ceníků, ani oficiálních záznamů v obrazech vykonaných, zejména však nebylo na trzích těch odborného soudu rozhodčího.**“⁶

Požadavek založení plodinové burzy v Praze samozřejmě souvisel s politickou a hospodářskou emancipací národa. Prvotní úsilí českých zemědělců a obchodníků směřovalo především k vyloučení zprostředkovatelů obchodu s obilím, jež by umožnilo obchodovat přímo s odběrateli. To mělo mimo jiné posílit české zemědělství v neprospěch burzy vídeňské. Zde také leží klíč k vysvětlení, proč se její reálné založení tak dlouho vleкло.

Podnět k přípravným pracím vzešel ze schůze Obchodní a živnostenské komory v Praze, která se konala dne 29. října 1884. Na této schůzi totiž vystoupil významný obchodník komoditami Antonín Hynek, který vyzval k vytvoření stálého pětičlenného výboru. A právě tento výbor měl učinit rychlé kroky směřující k založení obilné a moučné burzy. Návrh byl jednohlasně přijat, načež byl sestaven příslušný výbor, v jehož čele stanul významný mlynář a pekař Jindřich Odkolek.⁷

Komitét se chopil svěřeného úkolu, přičemž jako první a důležitý bod vypracoval kýžené burzovní stanovy, doručil je vládě a ta je 17. dubna 1887 schválila. Pozdější sekretář komory Josef Fořt se jako mladý koncipista zapojil do přípravných prací. Pamětníci vzpomínali, že Josef Fořt odvedl kus poctivé práce. Postup vpřed ale brzdil nedostatek finančních prostředků určených na tento projekt. Burzovní parket musel být zřízen v důstojném prostředí, ať již získaném cestou pronájmu, nebo zřízeném ve vlastní budově. Jenomže k zajištění vhodných prostor chybělo to nejdůležitější - dostatek finančních prostředků. Ve hře byl odkup nemovitostí na Senovážném náměstí od pražského magistrátu, a kromě toho Komitét vyjednával se Zemským finančním ředitelstvím o pronájmu objektu ve dvoře celního úřadu. Poněvadž obě tato jednání nevedla k úspěchu, bylo rozhodnuto o vystavění vlastní budovy. Na tu ale zase chyběly dostatečné finanční prostředky. Nezapomeňme ovšem, že celá střední Evropa byla pod silným vlivem právníka Schultze-Delitzsche,⁸ který byl autorem právního konceptu družstevnictví. Proto přišel Komitét s nápadem, že k zakoupení a postavení vhodné budovy bude založeno příslušné družstvo. A tak bylo podle zákona⁹ z roku 1873 založeno společenskou smlouvou ze dne 29. prosince 1891 **Družstvo k zařízení a udržování plodinové burzy v Praze**. V únoru následujícího roku bylo zapsáno do obchodního rejstříku s upsaným kapitálem 190 tisíc rakouských korun. Teprve pak mohlo družstvo zakoupit nárožní dům **U tří duh** na rohu Senovážného náměstí a Senovážné ulice, na jehož místě později vyrostla v letech 1893 až 1895 budova plodinové burzy.

Pokud jde o hospodářský význam družstevnictví, připomínám důležitou **tezi národohospodáře prof. Albína Bráfa, který v družstevním záloženském hnutí spatřoval prostředek svépomocné akumulace domácího národního kapitálu. Družstevní forma vlastnictví nakonec pomohla na svět také Pražské plodinové burze**. Důležitou výpomoc družstvu poskytly také zemské instituce. Například Zemský výbor království Českého poskytl se souhlasem Zemského sněmu zápujčku ve výši 60 tisíc korun, obec Praha poskytla na hypotéku 40 tisíc korun, a konečně, nejvyšší částku vložila do financování novostavby Česká spořitelna, a to ve výši 460 tisíc korun.¹⁰

V dubnu 1894 byla zvolena burzovní rada, která zvolila svým předsedou Jindřicha Odkolka, dále byla zřízena burzovní kancelář a místo tajemníka, které připadlo JUDr. Bedřichu Fischlovi. Předseda Odkolek ale po necelém roce ve funkci zemřel. Jen připomínám, že se tehdy obchodovalo se skutečnými zemědělskými komoditami, nikoliv s jejich nejrůznějšími finančními deriváty jako je tomu dnes. Burza se po svém otevření úspěšně rozvíjela a již v roce 1902 odkoupila od zakladatelského družstva burzovní budovu s veškerým inventářem. Do té doby platila družstvu, které bylo vlastníkem budovy, vysoké nájemné.

OSOBNOSTI V ČELE PRAŽSKÉ PLODINOVÉ BURZY

Z plejády osobností, které prošly vedením Pražské plodinové burzy si zaslouží největší pozornost Jindřich Odkolek, mlynář, či spíše mlynářský a pekařský velkopodnikatel. Zastavme se tedy krátce u tohoto prvního prezidenta Pražské plodinové burzy. Jindřich Odkolek se narodil jako jeden ze sedmi sourozenců váženému pražskému mlynáři a podnikateli Františku Odkolkovi. Jeho matkou byla Marie Odkolková, rozená Trodlerová, dcera významného pražského mlynáře Františka Trodlera, který provozoval Sovovy mlýny na pražské Kampě. Po smrti Františka Trodlera se manželé Odkolkovi stali též vlastníky Sovových mlýnů a František úspěšně rozšiřoval a modernizoval výrobu. Zřídil pekárny a sklady. V roce 1891 se podniku ujal Jindřich Odkolek, poté, co jeho matka Marie zemřela. Podnik pod svým vedením dále rozvíjel. Zemřel v roce 1895 dočkas se po dlouhém úsilí založení Pražské plodinové burzy, jejímž prvním prezidentem se krátce před smrtí stal. V roce 1897 byla firma Odkolek přepsána na obchodní společnost, ve které byli dalšími společníky Jindřichovi příbuzní. Do té doby byla firma Odkolek vlastněna a řízena jako živnost jednotlivcem – fyzickou osobou.

Zastavme se u dalšího významného funkcionáře plodinové burzy, totiž Václava Záreckého. Během příprav jubilejní výstavy v roce 1891 projevil svoje organizační schopnosti. Do příprav se zapojil jako člen pekařských spolků. Zárecký byl totiž znám jako úspěšný pekař. Kromě toho se také angažoval v Sokole pražském, kde působil jako náměstek starosty, a v Červeném kříži. Byl přesvědčeným a zapáleným vlastencem, takže jeho pozdější žalářování za údajnou vlastizradu během Velké války bylo bráno jako samozřejmost. Na poli obchodním byl jedním ze zakladatelů *Akciové společnosti mlýnů v Praze a Holešovicích*, dále působil v ředitelství Všeobecné záložny. Dlouholeté obchodní zkušenosti potom vyvrcholily desetiletým působením ve funkci viceprezidenta Pražské plodinové burzy a třicetiletým mandátem burzovního rady.

Přejdeme k další osobnosti, která pomáhala formovat Pražskou plodinovou burzu, totiž k Janu Koštířovi, který jakožto předseda převedl Pražskou plodinovou burzu do hospodářských poměrů samostatného československého státu. Další osobností, která stojí za připomenutí je Arnošt Schwarz, židovský obchodník obilím z Benešova. Jelikož projevil nemalé studijní vlohy, po měšťanské škole pokračoval ve studiu na piaristickém gymnáziu v Benešově v letech 1876 – 1880. Když bylo rozhodnuto, že se ujme rodinného podniku – velkoobchodu s obilím – který založil jeho děd, pokračoval ve studiu na Obchodní akademii v Praze v letech 1880 až 1883. Podnikl několik poznávacích cest do Hamburku a Londýna, aby se podrobně seznámil se zámořským obchodem s obilím. A teprve potom mohl převzít v roce 1887 podnik po svém otci. Pod jeho vedením se malá rodinná firma proměnila v podnik s obilím evropského významu. Po roce 1919 působil jako předseda *Svazu obchodu se zemědělskými plodinami*, a to až do roku 1930. Už v prosinci 1911 byl zvolen do burzovní rady Pražské plodinové burzy, ve které působil s krátkou přestávkou až do své smrti. Kromě toho v ní zastával důležitou funkci čestného místopředsedy.

Ve třicátých letech působil ve vedení Pražské plodininové burzy také významný člen Agrární strany JUDr. Ladislav Feierabend, který se po vzniku obilního monopolu stal předsedou nově založené *Československé obilní společnosti*. Ladislav Feierabend se po Mnichovu v roce 1938 ujal funkce ministra zemědělství v Surového i Beranově vládě, tentýž úřad pak vedl i v protektorátní vládě generála Eliáše v letech 1939 až 1940. Po dobrodružném útěku z Protektorátu se stal ministrem financí v exilové vládě Jana Šrámka v Londýně.

Poznámky:

- 1) Projev vicepresidenta Pražské plodininové burzy Václava Zářeckého. In: Pamětní kniha k 25. výročí založení Pražské plodininové burzy ze dne 10. listopadu 1919.
- 2) Krach vídeňské burzy v květnu 1873 způsobil náhlý přebytek peněžní zásoby ve sjednoceném Německu, který vznikl v důsledku rychlého splácení reparací uložených Francii po prusko-francouzské válce 1870 – 1871.
- 3) Pamětní kniha k 25. výročí založení Pražské plodininové burzy ze dne 10. listopadu 1919
- 4) Trhy se zde konaly od roku 1882.
- 5) Projev viceprezidenta Pražské plodininové burzy Václava Zářeckého. In: Pamětní kniha k 25. výročí založení Pražské plodininové burzy ze dne 10. listopadu 1919.
- 6) Projev vicepresidenta Pražské plodininové burzy Václava Zářeckého. In: Pamětní kniha k 25. výročí založení Pražské plodininové burzy ze dne 10. listopadu 1919.
- 7) Jindřich Odkolek byl synem Františka Odkolka, zakladatele velkého mlynářského a pekařského podniku.
- 8) Schultze-Delitzsch, vlastním jménem Hermann Schultze (29. 9. 1808 – 29. 10. 1883) byl německý právník, který přišel s konceptem družstevnictví. Protože se narodil ve městě Delitzsch, tak se mu říkalo Schultze-Delitzsch. Na základě jeho koncepce vznikaly družstevní výkupny zemědělských produktů, družstevní záložny a různá odbytová družstva. Před vznikem družstev vykonávaly uvedenou hospodářskou činnost spolky, ale tato právní forma k tomu nebyla nejvhodnější. V Čechách a na Moravě vzniklo ve druhé polovině 19. století podle konceptu Schultze-Delitzsche několik stovek družstevních záložen. Jeho východisky se teoreticky zabýval český právník prof. JUDr. rytíř Antonín Randa.
- 9) Konkrétně šlo o zákon z 9. dubna 1873, který platil pro celé Předlitavsko.
- 10) Pamětní kniha k 25. výročí založení Pražské plodininové burzy z 10. listopadu 1919.

Tomáš Jirsa:

AGROTURISTIKA A OBNOVA DROBNÝCH PAMÁTEK V KRAJINĚ

Krajinotvorné poslání zemědělců v době intenzivní mechanizované velkovýroby bývá zpravidla zužováno na otázku ochrany volně žijících živočichů, čistoty povrchových i spodních vod, ochrany půdního profilu před erozí, ochrany přírodních krás a další podobné. Jen zřídka se však pozornost zaměřuje na to, že dnešní zemědělská krajina je opuštěná lidmi, že působí jako oáza po vymření, takřka nikdo se v ní nepohybuje, jelikož ani nemá dost důvodů, aby se sebral a vydal do polí. Přitom ještě zhruba před pětasedmdesáti lety to bylo zcela jiné. Krajina protkaná sítí polních a lesních cest bývala po větší část roku od úsvitu do soumraku plná fyzicky pracujících lidí a venkované brali s naprostým klidem, když se jejich děti při svých hrách potulovaly třeba i kilometry od svých domovů, neboť zejména v polích a lukách byl vždy poblízku někdo dospělý, kdo je znal a mohl v nebezpečí přispěchat na pomoc.

Krajina představuje složitý komplex jevů. Z geologického hlediska proudí pod našima nohama masy roztavených hornin, jejichž energie vytváří neviditelnou energetickou síť různých „anomálií“ a „zón“. Do tohoto systému dodává obrovská kvanta energie Slunce a Měsíc zase přispívá svým gravitačním polem. A to vše pokrývá živoucí povlak organismů. Krajina se tak chová doslova jako živý organismus, jehož jednotlivé části se rodí, vyvíjejí a umírají. Měnicími se energetickým toky k nám krajina mluví svým „hlasem“ i „tónem“.

„Hlas krajiny“ vytvářejí jak její profil, tak i prostorové objekty v ní umístěné. Každý tvar totiž vysílá do prostoru určitou energii, či spíše by se dalo říci, že svým specifickým způsobem usměrňuje všeprostupující energii kolem nás. Svět tvarů je v neustálém kontaktu s naším lidským organismem. Majestátní hory i kopce, údolí i roviny, rituální menhiry, vypálené lesy přeměněné na obdělávaná pole, posvátné háje, kultivované lesy i soustava rybníků a řek, která kanalizuje vodu v krajině, společně se stavbami – to vše vytváří krajinný organismus, ve kterém žijeme.

Je třeba říci, že naše česká krajina není spontánní „džunglí“, ale staletí vytvářeným, kultivovaným malebným prostorem, který je pro nás nezaměnitelný, ovlivňuje naši povahu i vnímání světa, a když ji vidíme, víme, že jsme doma.

Zalidněnost zemědělské krajiny v minulosti byla samozřejmým předpokladem k tomu, že v ní naši předkové vůbec cítili potřebu budovat drobné sakrální objekty, tedy kapličky, kříže, Boží muka či sochy světců. Stavěny byly jednak proto, aby zvaly pracující rolníky i pocestné k modlitbě a rozjímání všedního dne, a jednak na paměť

významných událostí, ať už radostných, jakými bývalo nečekané uzdravení či záchrana před živelní pohromou, nebo naopak neradostných, mezi nimiž vévodila tragická či předčasná smrt. Jejich umístění nikdy nebylo náhodné. Buď vyrostly přímo v místě tragické události, což se obvykle dalo, když měly připomínat usmrcení bleskem za bouřky, nebo na významném rozcestí, kudy procházelo větší množství lidí, nebo na místech, kam naše předky přitahoval tajemný genius loci. Tyto motivy umístění polních kaplí a dalších sakrálních drobností kráčely často ruku v ruce, neboť místa nadaná silným geniem loci bývala přirozenou součástí sítě polních cest, a právě na cestách také byla nejvyšší pravděpodobnost tragické události, ať už zásahu elektrickým výbojem při útěku před bouřkou, pádu stromu, nebo třeba překocení přetíženého vozu a zavalení člověka nákladem. Věřilo se, že postavením křížů či Božích muk na těchto dramaticky vyhocených místech dojde ke smíření, přičemž tato místa a s nimi i kolemjdoucí se dostanou pod Boží ochranu.

A možná ještě něco víc. Latinský kříž je totiž velmi silný „tvarový zářič“, a tím, že ho křesťanství vztyčilo k nebi směrem ke všehomíru, významně vzrostla jeho schopnost ovlivňovat neviditelná energetická pole kolem nás. Kapličky, křížky či Boží muka v krajině se tak staly našimi ochrannými štíty, které obrazně řečeno „zavírají bránu do pekla“. Pro Čechy je důležité, že konfrontace mezi pohanstvím a křesťanstvím přichází historicky poměrně pozdě a na rozdíl od jiných částí Evropy není provázena většími krvavými střety. Dalo by se říci, že Češi přijímají křesťanství jako ukotvení, o kterém už dávno metafyzicky vědí. Možná právě proto, jsou tyto specifické symboly naší krajiny přijímány za vlastní i lidmi, kteří se za křesťany nepovažují.

Dnes už je bohužel význam drobných sakrálních objektů převážně zapomenut, a to nejen kvůli dlouhé době od jejich postavení a ztrátě křesťanské víry u většiny obyvatel, ale také pro liduprázdnost dnešní zemědělské krajiny, do níž lidé nemají proč chodit. Není to tedy zdaleka jen problém bývalého pohraničí, o němž se v dané souvislosti často hovoří a kde jsou výše uvedené příčiny ztráty paměti umocněny výměnou většiny obyvatelstva po druhé světové válce.

Soudobému úsilí překlenout propast mezi městským člověkem a zemědělským způsobem života a získat přitom vedlejší zdroj příjmů nezávislý na úrodě se říká agroturistika. Ta se zatím zaměřuje hlavně na hospodářská zvířata a dvory, na nichž se chovají. Dosud asi největší úspěch u nás zaznamenaly koňské farmy, kde se děti a mladí lidé učí základům péče o koně a zároveň základům jízdy na nich. **Agroturistika však může být i cestou, jak znovu alespoň zčásti zalidnit obdělávanou krajinu, což ovšem předpokládá obnovu polních cest, remízků, ale i míst paměti a duchovní posily, jakými jsou právě drobné sakrální stavby.**

Když jsem v roce 2004 poprvé kandidoval do Senátu Parlamentu České republiky, rozhodl jsem se, že během volební kampaně navštívím všech 139 obcí v senátním volebním obvodu Český Krumlov. Aby tyto mé návštěvy nebyly jen „volební“, dal jsem si zároveň za úkol zmapovat během cest po regionu zanedbanou drobnou krajinnou sakrální architekturu. A slíbil jsem, že pokud budu zvolen, budu se zasa-
zovat o opravu těchto památek.

Po několika měsících volební kampaně jsme měli na seznamu stovky drobných sakrálních staveb rozestavěných po krajině. Zejména v bývalých Sudetech, které tvoří více než polovinu mého volebního obvodu, byla většina z nich v kritickém stavu.

Vědom si svého předvolebního závazku jsem po svém zvolení koncem roku 2004 navštívil tehdejšího jihočeského radního pro kulturu, skvělého člověka a přítele Františka Štangla a požádal ho, aby vytvořil krajský program na záchranu této drobné krajinné architektury. Zároveň jsme požádali největšího jihočeského donátora, Jadernou elektrárnu Temelín, resp. skupinu ČEZ, o finanční podporu tohoto projektu.

Vznikl tak program, který v prvé řadě poradil obcím, jak „nalezenou“ sakrální stavbu převést do svého majetku. Tento problém se řeší obecní výzvou vlastníkoví určeného objektu, po níž dochází v případě marného uplynutí lhůty a nedoložení vlastnictví, což u nás platilo ze sta procent, na ustanovení §135 zákona č. 40/1964 Sb. Občanského zákoníku, které se týká ztracených a opuštěných věcí. To stanovuje, že po uplynutí lhůty přechází věc do vlastnictví obce. Po takto vyřešené otázce vlastnictví se obce přihlásily do programu a požádaly o finanční podporu na opravu, která byla rozdělena na třetiny mezi kraj, ČEZ a příslušnou obec.

Někdy v té době jsem se seznámil s Michalem Valenčíkem, autorem projektu Zničené kostely, který ve svém volném čase neúnavně objíždí republiku a osobně zjišťuje a popisuje stav poničených památek. Michal se mi stal přítelem a mentorem, který mne neustále pobízí, kam mám zavolat a koho mám oslovit, aby se ten či onen postaral o tu či onu drobnou sakrální stavbu. Musím říci, že místní zastupitelstva si většinou uvědomují svoji odpovědnost za uchování historického dědictví regionu a na opravy zpravidla peníze najdou.

V současnosti, v roce 2025, reprezentují volební region Český Krumlov ve čtvrtém senátním mandátu a ohlédnou-li se zpět, jsou za námi stovky a stovky opravených drobných sakrálních staveb. Každá zachráněná kaplička, křížek v krajině nebo Boží muka jsou důkazem úcty k předkům a zároveň darem budoucím generacím. Připomínají, že krajina je víc než jen otevřený přírodní prostor, je to také paměť, identita a domov, o který stojí za to pečovat.

Jakkoli je Česká republika již několik desetiletí velmi sekularizovaným státem, tvář venkovské krajiny je stále výrazně formována náboženskými symboly a objekty. Sakrální objekty tak spoluvytvářejí charakter českého venkova a jsou jeho výraznou, často dominantní součástí. Jejich význam již není čistě náboženský, ale také kulturně-historický, a proto celospolečensky důležitý a srozumitelný.

Program Jihočeského kraje na opravu drobné sakrální architektury a skutečnost, že někdy musím opravu křížku v polích či Božích muk financovat ze svých soukromých prostředků, jsou veřejností oceňovány a jsou také jedním z důvodů, proč opakovaně vyhrávám senátní volby. A přitom je to taková maličkost: **drobná krajinná sakrální architektura.**

PŘEHLED AUTORŮ

Ing. Jiří Dřízal

Jiří Dřízal (*1956) pochází ze starého selského rodu – první zmínka o rodové usedlosti na panství Komorní Hrádek je z roku 1616. Vystudoval Provozně ekonomickou fakultu Vysoké školy zemědělské v Praze. Pracoval zprvu jako ekonom a později jako místopředseda představenstva Jednotného zemědělského družstva Struhařov, po jeho transformaci pokračoval v akciové společnosti DZS Struhařov. Od roku 2022 je předsedou představenstva a ředitelem Agrární komory okresu Benešov. Je rovněž členem *Regionální agrární komory Středočeského kraje*. Přednáší v krátkých blocích podnikovou ekonomii na Vyšší odborné škole a Střední zemědělské škole v Benešově.

Ing. Karel Dubský

Karel Dubský (*1957) absolvoval Vysokou školu zemědělskou, obor zootechnik v Českých Budějovicích. Téměř celý svůj profesní život se věnoval výchově mladých rybářů na Střední rybářské škole a Vyšší odborné škole vodního hospodářství a ekologie Vodňany, nejprve z pozice odborného učitele, poté ředitele školy, kterým byl v letech 2010 až 2022. Vzhledem k jedinečnosti této školy se podílel na tvorbě studijních programů střední i vyšší odborné školy. Je autorem a spoluautorem několika odborných učebnic a dalších publikací z oblasti ichtologie a rybářství. Tým odborných učitelů pod jeho vedením vytvořil v objektu školy rybářské muzeum a akvarijní expozici přístupné veřejnosti.

PhDr. Aleš Dvořák

Aleš Dvořák (*1971) je český historik, pedagog a mediální analytik. Vystudoval Pedagogickou fakultu UK v Praze a pracoval nejprve jako středoškolský učitel, později jako ministerský rada na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy. Od roku 2020 je analytikem CNN Prima News. Odborně se kromě dějin české státnosti zabývá dějinami selského stavu a českého venkova od třicetileté války do současnosti. K této tématice vydal publikace *Jak dědíme, tak žijeme* (Sofia, Kolín 2006) a *Pluhem a perem. Příběh rodu Prokůpků z Kutlíř u Kolína* (CDK, Brno 2012).

Ing. Jiří Dvořák

Jiří Dvořák (*1946) vystudoval Vysokou školu zemědělskou v Praze Suchdole. Po krátkém zaměstnání na Státním statku Český Brod přešel do Státní zkušebny zemědělských strojů v Praze-Řepích, kde působil v letech 1973 – 1986. Později pracoval ve Strojní a traktorové stanici Uhlířské Janovice v přípravě výroby a na technické kontrole. Při zaměstnání provozoval ještě sklenářskou živnost a po několik volebních období byl členem místního zastupitelstva a členem městské rady za ODS. Dnes nadále provozuje sklenářskou živnost a je aktivním členem chrámového pěveckého sboru v Uhlířských Janovicích.

Ing. Jiří Hojer

Jiří Hojer (*1973) absolvoval Provozně ekonomickou fakultu České zemědělské univerzity v Praze. V pracovním životě nabíral zkušenosti v netradičním sledu, když po dvaceti letech v úředních pozicích nyní již šestým rokem řídí komerční plemenářský podnik. Úřednické pozice obnášely vždy práci v oblasti živočišných komodit a zahrnovaly i účast na přípravných jednáních o vstupu České republiky do Evropské unie, následně potom práci v odborných pracovních výborech a skupinách Evropské komise a Rady EU, která ve výsledku jen posílila jeho euroskepsi. Posledních deset let úřednické práce působil jako ředitel odboru živočišných komodit s působností v oblasti zdraví zvířat, pravidel pohody zvířat, šlechtění a plemenitby a příslušných národních dotací. Nyní se v podniku s chovem plemenných býků, výrobou a obchodem s inseminačními dárkami a plemenářskými službami těší z řešení praktických problémů zemědělství, které jsou oproti svému ztvárnění v řeči paragrafů, správních řízení a makroekonomických statistik mnohem barvitější a doslova strhující. Politicky se považuje za národního konzervativce.

RNDr. Jiří Hynek

Jiří Hynek (*1960) je český manažer a ekonomický diplomat v oblasti bezpečnosti a obrany. Vystudoval obor matematická informatika, teoretická kybernetika a teorie systémů na Matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze. Začínal jako vývojový pracovník v národním podniku Tesla Kolín, v devadesátých letech byl nejprve generálním ředitelem Karlovarského porcelánu, později předsedou představenstva a generálním ředitelem akciové společnosti Praga Čáslav. Do užšího kontaktu s obranným průmyslem přišel po roce 2008 jako ředitel státního podniku VOP-26 Šternberk, zaměřeného na vývoj, výrobu, opravy a modernizaci vojenské techniky. Od roku 2011 je výkonným ředitelem a prezidentem *Asociace obranného a bezpečnostního průmyslu České republiky*. Přednášel na vysoké škole CEVRO Institut a je dlouholetým členem Mensy. Závodně hrál šachy a kromě sportu se věnuje také rybaření a myslivosti.

Ing. Tomáš Jirsa, MBA

Ing. Tomáš Jirsa, MBA (*1957) je český politik ODS, dlouholetý starosta Hluboké nad Vltavou (od roku 1994) a dlouholetý senátor za obvod Český Krumlov (od roku 2004), místopředseda Výboru pro zahraniční věci, obranu a bezpečnost Senátu Parlamentu ČR. Je absolventem katedry ekonomiky a řízení energetiky ČVUT v Praze. Ve druhé polovině 80. let pokračoval v postgraduálním studiu ochrany a tvorby životního prostředí (1987) a později i v tříletém oboru systémového řízení (1990), obojí na ČVUT. Absolvoval dále studijní pobyt na katedře ekologie a energetiky na Univerzitě Aalborg v Dánsku (1990). V roce 2004 absolvoval vyšší manažerské studium (MBA) ve společném programu Sheffield Hallam University a Masarykova ústavu vyšších studií ČVUT. Jako starosta Hluboké byl v letech 1998 až 2005 členem představenstva *Svazu měst a obcí ČR*, předsedou *Svazu měst a obcí Jihočeského kraje* (1999 – 2005), členem delegace ČR v *Kongresu místních a regionálních samospráv Rady Evropy* (1996 – 2005), členem dozorčí rady *Regionální rozvojové agen-*

tury a.s. (od roku 1999) a členem správní rady *Vzdělávacího centra pro veřejnou správu ČR* (1996 – 2002). V letech 2012 až 2016 byl též zastupitelem Jihočeského kraje. V roce 2022 ho prezident republiky Miloš Zeman vyznamenal *Medailí za zásluhy I. stupně*.

Ing. Michal Kovařík

Michal Kovařík (*1985) je od roku 2009 tajemníkem *Svazu pěstitelů chmele České republiky*. Vystudoval Zemědělskou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ve specializaci na rostlinolékařství. V letech 2014 – 2017 působil v představenstvu Agrární komory České republiky. Od roku 2023 je předsedou představenstva Okresní agrární komory Louny. Od roku 2024 je předsedajícím pracovní skupiny pro chmel při COPA-COGECA. V rámci *Mezinárodního sdružení pěstitelů chmele* (IHGC) pravidelně připravuje ekonomické a statistické podklady pro vlastní jednání. Působí rovněž v radě *Spolku vlastníků, provozovatelů a uživatelů závlahových zařízení ČR*. Již řadu let je editorem mezinárodní publikace *Czech hops/Český chmel*, kterou každoročně vydává Ministerstvo zemědělství. V roce 2024 obdržel *Cenu českého sládky F. O. Poupěte*, kterou uděluje Český svaz pivovarů a sladoven za mimořádný přínos českému pivovarství, sladařství a návazným odvětvím, a to jako vedoucí autorského kolektivu *Chmelařské ročenky*. Podílel se rovněž na obsahu nominační dokumentace a úspěšném zápisu Žatce a krajiny žateckého chmele na Seznam světového dědictví UNESCO.

Stanislav Kozlík

Stanislav Kozlík (*1973) je český manažer a vinař. Vyučil se automechanikem a postupně se vypracoval na manažera v nákladní autodopravě. Jako rodák z Hodonínska zdědil lásku k vinařskému řemeslu a je členem *Cechu kyjovských vinařů*. V roce 2009 byl zvolen místopředsedou *Českého zahrádkářského svazu* a v roce 2014 se stal jeho předsedou. Zasloužil se mimo jiné o uspořádání mezinárodní výstavy ovoce *Europom 2017* na výstavišti Flora Olomouc. Od roku 2023 je rovněž členem *Svazu květinářů a floristů*.

Doc. Ing. Milan Kroulík, Ph.D.

Milan Kroulík (*1974) je absolventem a zaměstnancem Technické fakulty České zemědělské univerzity v Praze. Na katedře zemědělských strojů se zabývá moderními technickými a technologickými prvky v zemědělství. Podílí se na chodu *Centra precizního zemědělství* a robotického týmu. Pravidelně publikuje ve vědeckých a odborných časopisech, vystupuje na mezinárodních konferencích a přednáší pro odbornou veřejnost. Je autorem několika právně chráněných výstupů. Ve volném čase se věnuje sadařství, modelářství a lidovým řemeslům.

Ing. Josef Kubiš

Josef Kubiš (*1948) pochází ze selské usedlosti o 25 ha v jižních Čechách. Vystudoval střední zemědělskou školu, následně absolvoval Vysokou školu zemědělskou v Praze Suchdole. Je předsedou představenstva a generálním ředitelem akciové společnosti Agro Jesenice u Prahy. V Jesenici žije od roku 1978. Nejprve zde působil jako hlavní agronom družstva, po jeho transformaci v roce 1990 jako předseda představenstva a ředitel akciové společnosti. Je držitelem ocenění *TOP10 Manažer roku 1997* a *Manažer odvětví* za rok 2014. Podnik se dvakrát umístil v soutěži podniků *Českých 100 nejlepších* v oborové kategorii zemědělská výroba a potravinářství. Aktivně pracoval v Agrární komoře, pětadvacet let byl členem představenstva a dvě volební období zastával pozici viceprezidenta. Ve své publikační činnosti předává své znalosti a zkušenosti široké zemědělské veřejnosti.

Mgr. Jarmila Machová

Jarmila Machová (*1961) je předsedkyní *Českého svazu včelařů*, jeho odbornou přednášející na téma právo ve včelařství, lektorkou a členkou dozorčí rady Středního odborného učiliště včelařského – Včelařského vzdělávacího centra v Nasavrkách. Vystudovala Právnickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze. V Českém svazu včelařů pracuje od roku 1993, nejprve jako podniková právnička, od roku 2015 je předsedkyní svazu. Je autorkou publikace *Právo ve včelařství*, která vyšla v roce 2001.

Ing. Monika Nebeská

Monika Nebeská (*1969) je česká manažerka a předsedkyně představenstva Zemědělského družstva Všešary u Hradce Králové. Vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Praze. V ZD Všešary pracovala od roku 1996 jako ekonomka a později jako finanční ředitelka. V roce 2008 se zasloužila o zápis *Všešarské cibule* u Evropské komise jako zboží s chráněným označením původu. Je místopředsedkyní Správní rady České zemědělské univerzity a členkou Správní rady Univerzity Hradec Králové. Od roku 2023 je rovněž předsedkyní *České zelinářské unie*. Stala se nositelkou mnoha ocenění, například *TOP10 Manažer roku 2015* nebo *Lady Pro 2020*. Spolupracuje s místními hasiči a myslivci a také s *Komitétem pro udržování památek z války roku 1866*.

Ing. Jan Pivoňka, Ph.D.

Jan Pivoňka (*1978) vystudoval obor kvasná chemie a bioinženýrství na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze, kde následně rovněž obhájil doktorskou práci v oboru technologie potravin. Působí zde jako odborný asistent a podílí se na výuce předmětů souvisejících s kvalitou potravin a systémy řízení. V letech 2007 až 2014 působil ve funkci vědeckého tajemníka *České technologické platformy pro potravinu*. V letech 2014 až 2019 pak zastával funkci ředitele společnosti Eurofins CZ, kde nadále pracuje v odborné pozici. Do roku 2017 také působil jako auditor systémů

bezpečnosti potravin. Od roku 2017 je členem vědecké rady Fakulty potravinářské a biochemické technologie. Je členem řady odborných komisí a členem správní rady *Společnosti pro výživu*. V letech 2015 až 2017 byl rovněž koordinátorem studií zaměřených na problematiku dvojí kvality potravin.

Ing. Dana Večeřová

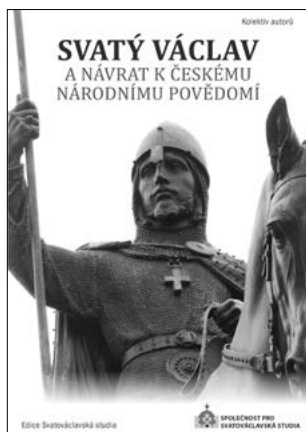
Dana Večeřová (*1967) je prezidentkou Potravinářské komory ČR a poradkyní ministra zemědělství. Vystudovala Agronomickou fakultu Vysoké školy zemědělské v Brně. V letech 1991 až 1996 pracovala ve Výzkumném ústavu živočišné výroby jako vědecká pracovnice, později se zaměřila na zemědělskou publicistiku. V letech 2000 až 2003 byla šéfredaktorkou časopisu *Náš chov*, podílela se rovněž na řízení periodik *Zemědělec* a *Krmivářství*. V dalších letech postupně vedla oddělení marketingu a komunikace Potravinářské komory, Agrární komory a Ministerstva zemědělství. V letech 2018 až 2020 pracovala v kabinetu ministra zemědělství, od roku 2020 vede Potravinářskou komoru.

Mgr. Igor Volný

Igor Volný (*1963) je český právník, analytik a teoretik českého národního hospodářského obrození. Je absolventem Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Po roce 1989 byl prvním předsedou obnoveného spolku českých právníků *Všehrd*. Věnoval se problematice kapitálového trhu v souvislosti s obnovou Burzy cenných papírů. V devadesátých letech založil a vedl vlastní stavební společnost, která patřila k průkopníkům trhu z hlediska obezřetného zacházení s prostředky klientů prostřednictvím svěřenských fondů. Od přelomu tisíciletí působí jako externí konzultant v oblasti technické analýzy trhu cenných papírů a jako ekonomický analytik. Je odborníkem na problematiku národního hospodářství od devatenáctého století do současnosti. V roce 2019 vyšla autorovi studie k vykonstruovanému retribučnímu stíhání českého bankéře a průmyslníka JUDr. Jaroslava Preisse v roce 1945 ve sborníku Archivu bezpečnostních složek MV.

Milan Wenzl

Milan Wenzl (*1959) je český podnikatel a politik. Od roku 2021 je poslancem Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, členem Kontrolního výboru, členem Podvýboru pro bytovou politiku a výstavbu a členem Podvýboru pro sociální služby a osoby zdravotně postižené. V letech 2014 – 2022 byl starostou městské části Praha 15 za hnutí ANO. Je autorem čtyř knih. Patří k zakládajícím členům *Společnosti Antonína Švehly* a rovněž k zakladatelům spolku *Obce baráčníků Horní Měcholupy*. Je aktivním členem spolku *Křížovatka*, který pomáhá handicapovaným občanům. Dále je členem *Českého svazu bojovníků za svobodu* a sboru dobrovolných hasičů. Zabývá se osobností prvorepublikového politika a hostivařského rodáka Antonína Švehly a historií Agrární strany. Je čestným občanem MČ Praha 15.

Svatý Václav a návrat k českému národnímu povědomí

Edice: Svatováclavská studia č. 1/2020

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Markéta Bahníková,
Tomáš Břicháček, Roman Cardal, Aleš Dvořák,
Petr Charvát, Jiří Kuthan, Petr Matuszek,
Jan Royt, Petr Sak, Oldřich Selucký,
Vojtěch Šustek, Igor Volný

Jakub Karel Berka (úvodní slovo)

Roman Cardal (editor)

Svatý Václav provází české dějiny během celého jejich tisíciletého trvání. Objevuje se jako světec, nadpřirozený ochránce státu a opora českých vojsk v bitvách. Karel IV. jej výslovně označil za věčného vládce země a zasvětil mu nově vyzdobenou královskou korunu – symbol české státnosti. Svatováclavská idea byla vždy sjednocující pro všechny Čechy, Moravany a Slezany bez rozdílu a právě ona by mohla pomoci ukončit období rozdělené společnosti, které u nás panovalo po celé minulé století a nezmizelo ani po roce 1989. Sborník se zaměřuje na roli svatováclavského odkazu ve vztahu k české státnosti i na rozbor jeho ohlasu.

Znalostní školství jako předpoklad rozvoje české společnosti

Edice: Svatováclavská studia č. 2/2021

Kolektiv autorů: Ondřej Andrys, Petr Bahník,
Jindřich Beznoska, Roman Cardal, Josef Dobeš,
Aleš Dvořák, Jaroslav Fidrmuc, Eduard Fuchs,
Jeroným Klimeš, Jan Kumpera, Martin Odehnal,
Petr Piřha, Michal Semín, Veronika Valíková, Vít Vlnas

Hana Moučková (úvodní slovo)

Aleš Dvořák (editor)

Otázka vzdělání je prvním tématem pro společnost, která se chce rozvíjet. Pojem „znalostní školství“ pak odkrývá, jaký charakter by měl náš vzdělanostní systém mít. Naše děti a vnukové budou totiž muset se svými znalostmi a schopnostmi obstat na globálním celosvětovém trhu a jedině technologicky vyspělé projekty s vyšší přidanou hodnotou mohou být základem rozumně zabezpečené budoucnosti naší země. Mezi autory jsou lidé, kteří stáli dlouhá léta za katedrou a znají školskou problematiku zevnitř, jsou mezi nimi vážení univerzitní profesori a docenti i bývalí ministři školství.

Rodina jako středobod života zdravé společnosti

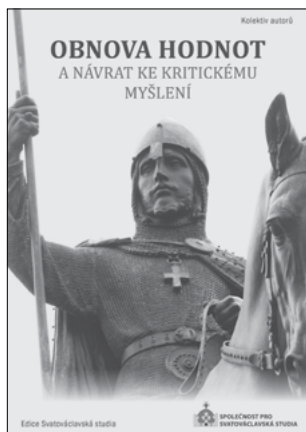
Edice: Svatováclavská studia č. 3/2021

Kolektiv autorů: Dana Hamplová, Leona Hozová,
Jana Jochová, Martin Kahoun, Jakub Kříž,
Věra Kuchařová, Katalin Novák, Ivo Patta,
Jan Pivoda, Jana Seemanová,
Harald Christian Scheu, Blanka Vildová,
Klára Vítková Rulíková, Stanislav Volák

Monika Němečková (úvodní slovo)

Jana Jochová (editor)

Rodina je základem každé zdravé společnosti. A děti reprezentují její budoucnost. Pro pozitivní formování osobnosti mladého člověka je čím dál zásadnější, v jakém rodinném prostředí vyrůstá. Funkční rodiny vychovávají děti, které odolají sociálně patogenním nástrahám dnešního světa a budou schopny přispět k větší rovnováze života na zemi i ve vztahu k morálním hodnotám, které nás utvářejí i přesahují. Tento sborník se snaží nastínit cestu, jak posílit českou rodinu v jejich základních funkcích. Mezi tvůrci publikace jsou jak univerzitní pedagogové, tak odborníci z praxe, kteří bedlivě hlídají tenkou hranici mezi soukromým a veřejným zájmem.

Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení

Edice: Svatováclavská studia č. 4/2021

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Jaroslav Brož,
Roman Cardal, Štěpán M. Filip, Jiří Fuchs,
Jiří Hejlek, Tomáš Kouřil, Tomáš Machula, L. A. Máslo,
Miloš Mrázek, Lukáš Novák, Oldřich Selucký,
Antonín Steinhauser, Radim Ucháč, Jiří Vítovec

Zdeňka Rybová (úvodní slovo)

Dominik kardinál Duka (slovo závěrem)

Roman Cardal (editor)

Ve světě bez plného hodnotového ukotvení, ve světě bezbřehého relativismu, nelze dlouhodobě existovat. Takto formovaná společnost, by totiž nezadržitelně spěla ke svému zániku. A také současná atlantická civilizace založená na protikřesťanském humanismu lidských práv nadřazených Řádu Stvoření se v evidentní krizi nachází. Hodnotově do ní ale nepatří země ve středu, na východě a na jihu Evropy, které jsou bohužel dobytým územím atlantické civilizace a hrají v ní nedůstojnou úlohu. Evropa bez křesťanství nemůže být evropská. Návrat zpět k prověřeným hodnotám se navíc neobejde bez kritického myšlení jako metody hledání pravdy.

O smyslu českých dějin

Edice: Svatováclavská studia č. 5/2022

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Markéta Bahníková,
Jaroslav Bašta, Lenka Bobková, Roman Cardal,
Petr Čornej, Aleš Dvořák, Milan Hlavačka,
Václav Liška, Radomír Malý, Naďa Profantová,
Michal Téra, Igor Volný

Václav Liška (úvodní slovo)

Petr Bahník (editor)

Studium dějin vlastního národa a státu je nejen určitým sebe-identifikujícím momentem každé země, ale slouží jako vodítko pro pochopení jejího osudu a stanovení správných budoucích cílů. Výklad dějin však není jen objektivním posouzením minulých událostí, ale může být i nástrojem na ovládnutí druhých, zvláště je-li formulován ze zahraničí. Autoři sborníku se proto pokusili přinést čtenáři určitou mozaiku pohledů na klíčové momenty českých dějin cíleně od počátku naší státnosti v X. století až na práh XX. století. Naše nejmodernější dějiny ještě nejsou součástí historických faktů, a proto jim věnujeme sborník o globální politice a mezinárodních vztazích.

Trvalé zdraví jako cíl zdravotního systému

Edice: Svatováclavská studia č. 6/2023

Kolektiv autorů: Jiří Beran, Ivo Budil, Roman Cardal,
Pynelopi Cimprichová, Pavla Hájková, Kryštof Látal,
Tomáš Lebenhart, Andrea Málková, Jan Pirk,
Pavel Pivrnec, Martin Jan Stránský, Anna Strunecká,
Denisa Sudolská, Jana Šmardová, Ladislav Špišák,
Ivan Šrámek, Alexandra Vosátková, Jan Žaloudík

Pavel Budinský (úvodní slovo)

Vladimír Vogeltanz (slovo závěrem)

Andrea Málková (editor)

Zdánlivě provokativní pojem trvalé zdraví neznamená nesmrtnost. Každý člověk i zdravotní systém by se měli snažit, aby lidé byli po drtivou část svého života zdraví, a když onemocní, tak aby se opět uzdravili a nikoliv se jen (dlouhodobě) léčili. Lidské zdraví je totiž komplexním pojmem, který zahrnuje nejen fyzické zdraví, ale také zdraví emoční a duchovní. Je vždy třeba vidět celého člověka, nejen jeho jednotlivé orgány. A v neposlední řadě, že je třeba uznat každou cestu, která prokazatelně vede ke zdraví, bez ohledu na zájmy těch, kteří ze zdravotního systému bohatnou. Je proto rolí státu, aby takovému zdravotnímu systému otevřel dveře.

Ústavní pořádek jako opora státnosti a suverenity

Edice: Svatováclavská studia č. 7/2024

Kolektiv autorů: Petr Bahník, Mike Benz, Jindřich Beznoska, Roman Cardal, Aleš Dvořák, Jaroslav Fenyk, Jiří Hejlek, Zdeněk Koudelka, Stanislav Křeček, Jakub Kříž, Pavel Kubina, Michal Semín, Denisa Sudolská, Igor Volný

Miroslav Jansta (úvodní slovo)

Denisa Sudolská (editor)

Státnost není jen právní, ale také hodnotovou kategorií. Vyjadřuje svébytnost konkrétního státu a jeho národa, jeho projevený kulturní kód v souhrnu působení moci, symbolů a zvyklostí s ní spojených. Tváří v tvář importovanému multikulturalismu bez limitů, který nemá „tavící“, ale zcela rozkladnou společenskou roli, je o to důležitější rehabilitovat ideu národního státu, který dokáže zajistit občanům nejen přežití, ale také je ochránit proti nástrahám moderního globálního světa. Je dobré si uvědomit, že být suverénním státem není samozřejmost, ale tvrdě vybojované postavení.

JAK A KDE SBORNÍKY OBJEDNAT

SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ STUDIA

Zájemci o sborníky z Edice Svatováclavská studia je mohou získat:

a) v elektronické formě ZDARMA

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: **sss@ssszs.cz**,
kde uvedou své *jméno*, *bydliště* a *e-mailovou adresu*,
kam chtějí sborníky zasílat

b) v tištěné (brožované) formě za ROČNÍ POŠTOVNÉ ve výši 120,- Kč

pokud pošlou e-mail se svojí žádostí na adresu: **sss@ssszs.cz**,
kde uvedou své *jméno*, *bydliště* a *poštovní adresu*,
kam chtějí sborníky zasílat.

*Stejně tak mohou o sborníky požádat i instituce,
když uvedou svůj název a kontakty.*

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s. je zapsaný spolek založený 28. 9. 2019, symbolicky v den 1090. svatováclavského výročí. Je registrovaný ve spolkovém rejstříku vedeném Městským soudem v Praze. Jeho náplní je pomoci vybudovat instituci s názvem Svatováclavská studia – Ústav české státnosti (SVS -UČS) a podporovat její dlouhodobou činnost a rozvoj.

Inspirací projektu Svatováclavských studií (SVS) je francouzská společnost pro odkaz Jany z Arku (The International Joan of Arc Society / Société Internationale de l'étude de Jeanne d'Arc). Cílem projektu je dokumentace, studium a popularizace pramenů, literatury a památek se vztahem k osobě svatého Václava a ke svatováclavské duchovní a kulturní tradici a také k tisícileté tradici české státnosti.

Předsedou spolku a jeho statutárním představitelem je filozof a teolog PhDr. Roman Cardal, PhD. Spolek má důstojné sídlo ve Strahovském klášteře v Praze na Hradčanech.

Svatováclavská idea sjednocuje všechny Čechy. Proto by Svatováclavská studia – Ústav české státnosti měla mít celonárodní charakter a měla by být zřízena jako veřejná instituce. Spolek usiluje, aby na jejím vzniku a existenci participoval nejen stát, ale i municipality, vysoké školy, národní kulturní a vědecké instituce, stejně jako významné české svazy a spolky i významné české privátní subjekty. Se všemi takovými potencionálními partnery spolek usiluje navázat dlouhodobé partnerství.

Zřízení Svatováclavských studií souvisí s obnovou Staré Boleslavi jako národního poutního místa, kde se mimo jiné každoročně koná Národní svatováclavská pouť, což významně podpořilo myšlenku umístit v budoucnu sídlo Svatováclavských studií právě do Staré Boleslavi.

Spolek o tom, v překrásně opravené bazilice Nanebevzetí Panny Marie, kde je opět trvale uloženo Palladium země České, podepsal s místní Kolegiátní kapitulou svatých Kosmy a Damiána dne 14. srpna 2020 společné memorandum. To předpokládá, že připravovaný ústav Svatováclavských studií by sídlil ve zdejším Kanovníckém domě, symbolicky na nám. sv. Václava, a zřídil by mimo jiné také stálou výstavu o životě a odkazu svatého Václava a svaté Ludmily, a to v nedalekém Děkanském domě. Zmíněné memorandum osobně kontrastoval též arcibiskup pražský a primas český Dominik kardinál Duka.

Společnost získává pro svou činnost prostředky na základě darů českých právnických osob a spolků a příspěvků českých nadačních fondů a nadací; společnost neusiluje o žádné financování ze zahraničí.

Společnost pro Svatováclavská studia, z.s.

Strahovské nádvoří 132/1, 118 00 Praha 1 – Hradčany

IČO: 087 15 246, tel.: 230 233 389, e-mail: sss@ssszs.cz, web: www.ssszs.cz

**SPOLEČNOST PRO
SVATOVÁCLAVSKÁ
STUDIA**

č. 8/2025

ISBN 978-80-909387-3-1

9 788090 938731